

חוויות שזכרים

(1941-1945)

מאת

אברהם האופטמן

הפסל: אלקסנדר פליט

חוויות שזוכרים (1941-1945)

מאת אברהם האופטמן

(בומק לסט מסכודניצה)

הספר ראה אור בסיוע:

רשת קניוני עזריאלי,
מרכז עזריאלי ו-IC מקבוצת
עזריאלי

יד ושם
רשות הזכרון לשואה ולגבורה
הקרן לתמיכה בספרי זכרונות
של ניצולי שואה

התכנים, הנתונים והעריכה הם על אחריותו של המחבר

לזכר אמי חנה ואחי יהושוע היקרים

לזכר קורבנות הנאציזם
במלחמת העולם השנייה
ללא הבדל גזע ולאום, כולם כאחד.

רשימת הסיפורים

עמוד 5	זגמנט
עמוד 8	חונה
עמוד 11	מוטיה
עמוד 13	ולאדעק
עמוד 15	רשימת קלר
עמוד 17	בום-אברום
עמוד 20	הרשלייב
עמוד 22	אנאנקו
עמוד 25	שולץ
עמוד 27	שמחה קרפ
עמוד 30	הוד מעלתו הרעב
עמוד 33	המסע
עמוד 35	העלים היבשים
עמוד 38	מורדכה - מרקוס
עמוד 41	יום כיפור 1943 - סיפור סתם
עמוד 43	תעתועי דרך
עמוד 46	ד"ר רייציס
עמוד 49	משה "פלוי" - פרעוש בעברית
עמוד 52	איואן מיטרופנוביץ
עמוד 56	שתי אנדרטאות
עמוד 59	"סדר חייב להיות"
עמוד 62	ד"ר טייכר
עמוד 64	אחרית דברים
עמוד 66	רשימת האנשים
עמוד 67	תודות

זיגמונט

כן, זה היה ה-15 בינואר, כן ב-15 בינואר 1944 בהרי הקרפטים המזרחיים והיה הרבה שלג. הוא ירד ללא הפסקה במשך כחודשיים ולא נמס. היינו כ-20 איש בתוך 2 בקתות עפר (מחפורות) תת קרקעיות וחיכינו לשיחרור, חיכינו וחיכינו והוא לא הגיע. היה נורא לחכות.

המקום שלנו היה בטוח, שום רכב גלגלי לא הגיע לשם – לא היה יכול להגיע. העצים הזקנים העייפים שכבו על הקרקע, הם נפלו ויצרו צורות משונות על-פני הקרקע. השורשים שלהם הזדקרו לגובה ובמשך הזמן התכסו באדמה, דשא, עצים קטנים יותר וכמובן היה מאוד קשה לעבור במקום, לעגלה אפילו. וזה היה טוב בשבילנו, טוב מאוד. ביום כולם ישנים על דרגשים דו-קומתיים צמוד אחד אל השני. הכל אשר נמצא עשוי היה מעצים – גזעים צעירים אשר עובדו על-ידינו למטרה כגון: שולחן, ספסל, כמובן גם כסוי החללים היה מאותו חומר ומעליו שכבה של אדמה אשר הספיקה במשך חצי שנה להתכסות בירק הרגיל אשר מהווה את התשתית של יער.

הקשר היחיד עם העולם החיצוני היה דרך "דדטקטור" – מכשיר רדיו פרימיטיבי מאוד עם אוזניות ועם מחט אשר היה צורך לדקור בו כל הזמן בגביש של בדולח וזה נתן לנו אפשרות לדעת מה קורה בחוץ, איך מתקדמים הצבאות. כמובן, היה קשה מאוד לתפוס את ה-בי.בי. סי. היו לילות שזה היה בלתי אפשרי – פשוט בגלל מזג אוויר זה לא הצליח – ערבים כאלה היו נורא מאכזבים.

האיש אשר היה "הרדיסט" שלנו, אינג' הלל פרידלר ידע שפות הרבה – אנגלית, גרמנית – למד בגרמניה – איש מעניין היה אינג' פרידלר.

בשעה 9:00 בערב, אשר לפי סדר היום שלנו היה צהרי היום – הוא היה מתישב על-יד המכשיר, שם את האזניות בחגיגות, עבודת קודש היה עושה וכולם – אבל ממש כולם – ללא יוצא מהכלל ידעו שזה קורה בלי להסתכל, בלי לראות – ממש ידעו שזה קורה וכולם התקרבו לאט לאט למקומות הקבועים של כל אחד סביב האיש והיה נורא שקט – הרי שקט היה תמיד אבל זה היה שקט בתוך שקט, זה הרבה יותר מסתם שקט, הרי כולנו רצינו מאוד שהוא יצליח לתפוס לפחות כמה מילים מהחלל החיצון.

הוא היה מחזיק את האזניות בשתי ידיים בצורה מאוד מיוחדת – כפות ידיו היו כל כך מתוחות, הרגשנו שהוא מנסה להעביר את רצונו אל האזניות על-מנת לתפוס. מפעם לפעם היה מחפש עם המחט על הגביש מקום חדש על-מנת לשפר את הקליטה.

ואז, כשזה היה קורה היה מרים אצבע של יד ימינו – סימן שהוא קולט מה שהוא, סימן שהוא מבקש עוד שקט נוסף בתוך השקט אשר בשקט והיה מתחיל לזרוק לחלל צלילים, חצאי מילים, מילים – זה היה דומה לנבואות של פטיה מדלפי. היינו צרכים אחר כך לפענח בעמל רב, להדביר, לצרף כל מיני מילים, צלילים – עבודה משותפת של עשרים אנשים עם כשל שמיעה שונה אצל כל אחד. ואיך שהוא היינו מצליחים ללקט איזה שהוא גרעין של תקווה. (לאחר כ-30 שנה קראתי את ספרו של ינק בקר – "יעקב השקרן" – הספר שלו היה ראליסטי, אני יכול להעיד).

בחבורה שלנו היו כל מיני אנשים מכל מיני גילאים, עמדות, השכלה ואחד מהם היה זיגמונט. איש בגיל העמידה, שתקן. פשוט שתקן – הוא לא דיבר הרבה, הוא לא דיבר בכלל, כמעט בכלל.

באישיותו בלט הראש המגולח כולו תמיד ותמיד בקפדנות יתר, איש נקי היה מאוד מאוד. תמיד מסודר, כל כפתור במקומו. היה מתרחץ כשכולם ישנו, באופן יסודי. איש חולה היה, כאבים היו לו רבים היה מתפתל מכאבים אבל בלי להוציא מילה – אהבתי אותו, פנים יפים, תווי הפנים מחודדים, העיניים, האף אבל שתקן. אבל כבדו אותו כולם ללא יוצא מהכלל, בן אדם הית.

השידור הראשון אשר הצלחנו לקלוט היה ב-9 בינואר 1994 – הצבא האדום נכנס וכבש את העיר הראשונה בשטחה של פולין בגבולותיה שלפני 39 – שמה סרנה. הבנו, התחלנו לתפוס שזה מתחיל להיות ממשי, היו כאלה אפילו אשר ביקרו בעיר זאת, לא יכולנו להירדם, כל אחד הגיב בצורה שונה, התנהג אחרת: שתקן, פיטפטו, כולם נרגשים בצורה שונה. זיגמונט חייך, בפעם הראשונה הוא חייך. ראיתי ניצוץ בעיניו ניצוץ חדש שקשה לתארו זה היה כמו חיוך של נשמתו בעיניו.

מאותו ערב הוא היה מתישב צמוד ל"רדיסט" לאינג. פרידלר והחזיק את ראשו מסובב משהו על-מנת לראותו, לשמוע ראשון, ממקור ראשון את הידיעה את התקוה – זה אפילו הרגיו אותנו – הוא כמו גזל מאיתנו משהו, למה הוא, למה הוא? אבל קבלנו את זה, הרי כבדנו אותו וגם ידענו למה זה בשבילו יותר חשוב להיות ראשון – היה נדמה לו שהוא ראשון וזה עזר לו איכשהו.

בליל בין 14 ל-15 בינואר אני הייתי התורן – כולם הלכו לישון בשעה 3:00 לפנות בוקר ותמיד היה תורן על-מנת לשמוע. לצאת מפעם לפעם החוצה, לשמוע, להסתכל – העיקר לא לישון. בשעות אלה כל אחד ישב בחברתו הוא, הרהורים כל אחד לפי אישיותו, לפעמים פסיאנס, אחד התפקידים היה לשמור התנור מפת אשר עליו בישלנו את האוכל או לסירוגין את הכביסה – לפעמים היה צריך לבדוק אם משהו לא נדבק לסיר, גם לראות אם משהוא לא מדבר מתוך סיוטים אשר בשינה ולהעיר אותו – העיקר – שומר שהכל יהיה "בסדר". בערב של ה-14 בינואר כולם התאספו כרגיל סביב המהנדס על-מנת לקבל אולי מנה של תקוה, בחוץ ירד שלג כבד היה נדמה שלא נשאר מרחק בין השמיים והארץ הכל היה כאחד – לובן לבן יפה ללא רוח, היה אפשר לשמוע את הרעש של פתית שלג אשר נפל ממרומי העצים, אולי סנאי קטן עבר למעלה ועירער את שלוות פתית השלג.

וכרגיל זיגמונט על-ידו, ידיו על בטנו, כנראה הכאבים היו חזקים מאוד, המבט שלו לא זז מאת המהנדס, אבל לא היתה כל תגובה מהרדיו – פשוט מת. השלג הכבד, אולי כיוון הרוחות הרעות שיחק בגורלו של זיגמונט – אף מילה! לאחר שעה כולם הבינו שהיום לא יהיה שידור. מרגע זה לא הורדתי את מבטי מזיגמונט – הרגשתי כי קורה משהוא חשוב אצלו. בצורה החלטית בה הוא קם ממקום מושבו הבנתי כי פור נפל בגורלו. הוא החליט! לא רציתי ופחדתי לחשוב על איזה החלטה הוא חשב, אבל הרגשתי, ממש הרגשתי כי הולך לקרות משהוא עם זיגמונט.

איני בטוח אם הוא שם לב אלי, כנראה הוא היה כל כך מופנם, כל כך מנותק מהסביבה כנראה הוא כבר היה מעבר הכל, הוא כבר היה שם, משוחרר מהכאבים – מה שנשאר זה להוציא לפועל את מה שהוחלט מזמן. (אולי הוא גם הרגיש שאני לא אפריע לו) ובכן הוא בקש לשים סיר עם מים לחימום – ז.א. על-מנת להתרחץ – זה היה לא תורו, ולאחר מכן הוא שפך את המים לתוך גיגית והתרחץ פעמיים, פעם חלקו העליון של הגוף ואחר-כך גם את חלקו התחתון של הגוף. ראיתי, הבנתי אז שזה לא סתם רחיצה זה הכנה זה ריטואל לקראת...

למטה, אמת
מאן קדושה
כבוד
קדושה
היה, אמת

Sztrojzak
Brany kloc
Alto mach a Lejbn
Mojszylcyk Hejzates
Benzylivn Spodyk

Benzyjyn Spodyk
Byjumyn Kocytoc
Fawl Kakul
Jidl Roubo
Sendo Chalohrysz

Sendo Chalobolysz
Azyk Szmondypypyk
dySzmondypypyczky
Herzl Boiky

dy Bojciochy
Jankl Panczyk
Lajb Wandrely

Mojżysz Kihiczak
Flempak
Majo Cucak

Schwere und die Papier
Matz Kity ✓

אחר-כך הוא שם את הראי על השולחן והתגלח עם סכין גילוח מתקפל – זה היה נורא מסוכן בעיני אז – הוא ידע לשלוט בו היטב במיוחד כשהוא גילח את ראשו את פניו: איש יסודי היה, הכל הוא עשה בארגון מושלם בסדר מושלם הכל הכל, אפילו אחרי שהוא התלבש בחזרה הוא דאג לקשור את שרוכי נעליו בדיוקנות מרובה שכל חפץ, כל פריט יהיה במקומו.

היה חשוד בעיני למה הוא התלבש בקפדנות כזו – הרי אם על-מנת לעשות את צרכיו היה עליו לעלות למעלה לזמן מועט (5-10 דקות), לא היה צורך בקפידה כזו, אבל חשבתי כי אסור לי להתערב, ברגע זה הבנתי בבירור מה כוונתו – לא חשבתי את המחשבה בבירור – יותר כהנחה – לא יודע מה עלה אז במוחי – קשה לדעת אבל מעת לעת התגברה בי מחשבה כי אין עלי להתערב. הבנתי בראשי הצעיר אבל המנוסה לאחר צבירת כך וכך ימי חיים תחת השלטון הגרמני שהוא הולך לעשות את הדבר הנכון. אשתו היפהפיה אשר היתה לו ונלקחה ממנו לנצח, אשר אהבתם אחד את השניה היה לשם דבר בקהילה, ילדים לא היו להם לעולם ושקטתי. לאחר שהוא גמר את כל הסידורים – שמתי לב כי גם את הדברים המעטים שלו סידר בארגון למופת – על-מנת לא להפריע לו בסידוריו האחרונים יצאתי לחלל הסמוך אבל הרגשתי, ידעתי כבר על בטוח עם מה הוא עסוק. הוא היה חייב להיפרד מהעולם הזה בצורה מסודרת, נקיה ללא חובות כל שהן לא לאף אחד.

ואז, לאחר ישיבה בדרגש שלו הוא הסתכל סביבו – פגש את מבטי וקם ועשה תנועה בידו הימנית אשר אפשר לפרש בכל כך הרבה מובנים כגון: "כן, הגיע הזמן אין למה לצפות", או "חבל בכל זאת אולי בכל זאת, לא" או "אלוהים, מה אני הולך לעשות?!" – הוא יצא בלי להגיד מילה אחת – לא "אני חוזר" לא "להתראות", הוא נמנע באופן בולט מליצור קשר עם העולם הזה – הוא כבר היה שם מעבר לכל.

ישבתי למטה ולא הפסקתי להסתכל על השעון, ידעתי שהוא צריך זמן, זמן מספיק בשביל לסיים את מלאכתו. עברו 10, 15, 20, 25, 30, 40 דקות והוא לא חזר והבנתי כי אני כבר יכול לעלות למעלה ולחפש אותו.

ובכן, עשיתי כך, קמתי, לקחתי מעיל ועליתי. בחוץ היה אפור – לא יום ולא לילה – אפשרות לראות אפסית בעצם היה סוף הלילה – קצת טיפת אור, אולי הלובן של השלג נתן לראות את העקבות העמוקים מאוד בשלג של איש אשר דרך בו – לא היתה לי ברירה אחרת אלא להכניס את הרגליים שלי בדיוק באותם עקבות ואז השלג הגיע עד המותניים וככה המשכתי ללכת עם מבטי מטה על-מנת לדעת איפה להכניס את רגלי.

ואז קבלתי מכה במצח – מכה מוזרה וכל כך לא צפויה כי פחדתי להרים את מבטי למעלה – המכה היתה מאת זוג נעליים אשר מעליהם היה תלוי זיגמונט. עד היום אני יכול להשתחרר מהרגע האיום הזה הרגע בו אתה לא מבין כלום אבל מיד לאחר מכך אתה כבר מבין את הכל. ואז שמעתי צעקה איומה, צעקה שלי עצמי אשר מהדהדת בזכרוני עד היום הזה וכמובן בכל שנה ב-15 בינואר היא נשמעת ולא עוזבת אותי. אבל מה, התרגלתי לחיות עם זה – כנראה עד סוף ימי.

ארץ – ישראל 15.1.1998

חונה

לילה חשוך מאוד. עד כדי כך חשוך שלא ניתן לראות ממרחק צמוד ביותר את חבורת האנשים אשר נעה לאורך קצה היער. הם טיפסו במעלה ההר בכבדות, משא כבד עמוס על גבם. הקרקע בוצית וחלקה – הגשם ירד כבר כמה ימים ולכן התקדמותם איטית ביותר.

מכשול נוסף עומד בדרכם, החושך המוחלט; על-מנת לא לאבד איש את רעהו היה הכרחי לקשור חבל לכל אחד באורך השורה, הקשר היחיד בין האנשים היה החבל היות ואסור היה להוציא הגה מהפה. קרבת הכפר והעיקר הכלבלב בבית הקיצוני, טרם נתן את קולו, אשר כרגיל העיר את יתר הכלבים בכפר. השעה היתה מאוחרת בלילה, לאחר חצות, וכנראה הגשם הרדים את הכלבלב למזלם של ההולכים.

לאנשים בחבורה – כ-6 במספר – היה נדמה שזה לא יגמר. הרצועות של החבילות על גבותיהם לחצו על הגוף בכאב עצום – הלחץ עבר אל הרגליים והיה נדמה שהרגליים נכנסות בחזרה למקומות מהיכן שהן צמחו. הסבל היה מעל ומעבר אשר בן-אדם מסוגל לשאת.

הדבר היחידי אשר עזר להם להתקדם ולהתגבר על התיסכול היה כרגיל החלום. החלום אשר נראה להם בצורת בקתת עפר קיימת, יבשה, במרחק של אין סוף – אבל היתה. כל אחד, באופן שונה כמובן, ראה את עצמו מגיע מתישהוא לאחר זמן לא מוגדר-למנוחה. להוריד את הרצועות ביחד עם המשא, ליפול במקום ולהרדם, לישון, לנוח, לישון ולישון ולזמן בלתי מוגבל ומעבר לזה ולישון ולנוח. ח ל ו ם.

המסע נמשך לתוך הלילה, במסלול היה צורך גם לחצות שיחים, גם ללכת בין עצים אשר ענפיהם העוקצניים היכו ללא רחם בפניהם בכאב חזק – כמו ע"י קפיצים שהשתחררו. כמובן, כולם קבלו את אותה מנה מהעצמים השונים אשר ביער וזה בגלל החבל.

כיון ולכל דבר יש סוף גם ההליכה של החבורה התקרבה למטרתה ולקראת הבוקר הגשם פסק מרדת ובין העצים כבר אפשר היה לראות את קרחת היער שטופת קרני שמש ממזרח שמחות ומעודדות כל-כך לאחר לילה כזה. הגיע הרגע והם יצאו מהיער למשטח המואר – הפעם המסע נמשך מעבר למתוכנן בגלל תנאי המעבר הקשים ובמקום להגיע לפני עלות השחר הם הגיעו כשהשמש כבר היתה די גבוהה מעל צמרות העצים.

ואז – נתגלתה לעיניהם תמונה כל-כך אכזרית שהם לא היו מסוגלים לעכל אותה ולא לקבל אותה. הם הפסיקו להיות, עברו למצב של אי-קיום.

במקום היכן שהיתה הבקתה התת קרקעית היה שקע בעומק כחצי מטר ובו מערבולת של חפצים, ציוד, מזון מעורבב בבוץ, אשר גלש מהמדרון לכיוון הבקתה בזמן הגשמים האחרונים וסחב עמו את כיסוי הבקתה אשר קרס לתוכה. הנזק היה לא יתואר, גם מבחינה חומרית, גם מבחינת הזמן אשר היה צריך להשקיע על-מנת להביא את הבקתה לכלל שימוש, גם מבחינת

סיכון שהיערן היה יכול לראות אותם באור היום והעיקר מבחינה פסיכולוגית; התכונה של האנשים ללחום ולעמוד מול הסביבה, מול האסונות אבדה, נהרסה כליל.

בן-האדם נהפך במצב כזה לאדם ללא תכונות – כל החושים נעלמו – פשוט הם נשכבו על האדמה, סגרו את העיניים ונעלמו. כמו לא היו. אפשר להגדיר את התמונה כמו "טבע דומם".

היה ביניהם איש אחד ושמו חונה. הוא היחיד אשר לא נכנע, עמד באמצע המעגל, זקוף – לא! אבל נשאר לעמוד, הוא היה מסוגל למאמץ העל אנושי אשר דרוש במקרים כאלה מאדם. הוא ידע שלו אסור להכנע!

הוא הוריד את השק מעל הגב, התנודד משהוא, גייס את שארית הכוחות מאפס והתחיל לנוע לכיוון הבקתה. לא הסתכל לכיוון האנשים. אלה שמעו, הרגישו את תנועותיו וכל אחד הסב ראשו לכיוון אחר על-מנת לא להתקל במבטו של חונה.

חונה, ב"עצלתיים" מאולץ, בצעדים איטיים אבל החלטיים התקרב לשקע באדמה, מצא חתיכת עץ אשר בלטה מהמערבולת ובקושי רב הוציא אותה מהבוץ. לאט לאט ניקה את חתיכת העץ עם איזה שהוא סמרטוט והתגלה שבולט מסמך מתוך העץ. מצא צבת בשק שלו – מכשירים זעירים, אבל מועילים, מסוג זה היו תמיד תחת ידיו – והוציא את המסמך. את חתיכת העץ שם על הקרקע – לא זרק אלא הניח במחשבה תחילה בהתאם לתוכנית אשר יצר בראשו.

בפעולה הבאה חונה הוציא עמוד עץ אשר קרס לתוך הבקתה. הדבר היה לא קל והצליח לבצע את הפעולה רק תודות לנסיון הרב אשר צבר בחייו בעבר – השתמש בחוקי המנוף והצליח להביא את העמוד לקרבת האנשים. הוא רצה לחזור על הפעולה הקודמת אבל לא הצליח – העמוד היה כבד מדי וללא עזרת יד נוספת היה ברור שזה לא יצליח.

בכל פעם שהוא ניסה לטפל בעמוד, העץ החלק, הרטוב, חמק זה מידי וזו לכיוון נעלו של אחד האנשים השוכבים ומכה בה קלות. לאחר כמה נסיונות כאלה בעל הנעל פתח בקושי את עיניו, הסתכל באדישות סביבו וראה את מאמציו של חונה אשר לא נשאו פרי.

האיש השני – מונש נקרא לו – הבין שלחונה דרושה יד נוספת, וזה לא ילך בלי עזרה של איש נוסף וכמובן מאליו קם על רגליו על-מנת לעזור לחונה – התגובה של מונש היתה תוצאה של הרגלים של איש עבודה, זאת היתה תגובה אינסטינקטיבית, זה היה יותר חזק ממצבו הפיזי.

ביחד, שני אנשים התחילו לעבוד, בעצלתיים, בלי להאמין בהצלחת מאמצייהם אבל הם נעו, עשו, סדרו את העצים על הקרקע בצורת חית, הצמידו את שלושת המרכיבים של החית בעזרת מסמרים, קשרו בחבלים ואז היה ברור כי ללא עזרת איש שלישי לא יהיו מסוגלים להרים את המבנה למצב אנכי ולהעמיד אותה בצורה יציבה במקומה.

האדם השלישי – כהנה – השקיף מזמן על מאמציהם של שני הראשונים אבל לא רצה לגלות את זה. הוא פשוט הסתכל כמו על איזה מבצע המתרחש מעבר לתודעתו ובכלל לא קשור אליו. אבל, ברגע שהוא ראה כי חסר האיש השלישי הוא הבין סוף סוף כי הוא חייב להצטרף לחונה ולמונש על-מנת לאפשר הבלתי ניתן לביצוע. קם בכבודות בלי להגיד מילה, שם את ידיו במקום היכן שהיו דרושות. לאחר מאמצים רבים – הרגליים החליקו על האדמה הרטובה, הכוחות הלא קיימים בגדו בהם כל כמה רגעים – הם הצליחו להקים את החית במקום הדרוש. המחשבה הראשונית של חונה עזרה כאן מאוד.

פתאום הבן אדם הקים דבר אשר עמד, עמד והזדקר לתוך האופק – זה היה כל-כך נחוץ, כל-כך סמלי, שכל יתר האנשים הגיעו מהאי קיום והצטרפו למלאכה. והמלאכה התקדמה בהתחלה באטיות אבל כל אחד יודע שכמות האנשים אשר משתתפים ביחד באותה פעולה מסוגלים לבצע הרבה, הרבה יותר מהסה"כ של פעילות של כל אחד בנפרד. איכות התוצאה מכפילה את עצמה לאין סוף כמעט.

לאחר שעה עבודה האנשים הבינו כי זה אפשרי, הבינו שיספיקו לבצע את המוטל עליהם עוד באור היום וזה דירבן אותם יותר; איך הם התגברו על העייפות, איך ומאיפה הצליחו לגייס את כוחותיהם אף אחד לא יודע, כנראה הבן-אדם הוא יצור כל-כך מורכב, כל-כך לא מובן כי אף פעם; לא נדע את גבולות הסיבולת שלו, כנראה הם לא קיימים!
ו ט ו ב ש ז ה כ כ ה.

הם הצליחו בגדול, לקראת הערב הבקתה שוקמה כחדשה, נקיה, התנור עמד במקומו ואש עליזה הציצה דרך החריצים של דלת התנור וסיר עם מים רותחים עמד עליו ומסביב השולחן ישבו האנשים פניהם אדומות, עיניהם בורקות בסיפוק וכל אחד מחזיק ספל חם בשתי ידיו. לדבר – כח לא היה, גם לא היה צורך; לאחד מהם אפילו היה חשק לקום ולהוסיף עוד מסמר אחד, אשר לפי דעתו, היה חסר בדיוק במקום אשר הוא החליט עליו.

לסיפורים: זיגמונט, חונה, מוטיה, הרשלייב, המסע, מורדכה-מרקוס, תעתועי דרך.

מוטיה

לא מרדכי ולא מוטי ולא מרקוס – רק מוטיה; עושים את זה פשוט – את כל הלשון בכל שטחה מצמידים לחיך ורק אז אפשר לשמוע ולהבין למה זה כל-כך חשוב. זה יוצא רך וזה מאוד מתאים לאיש – לפעמים הוא היה מוטקה, מוטלה, מוטקלה, אבל לא מרדכי. על מרדכי זה סיפור אחר. בנוסף לרכות שלו הוא היה גם איש טוב-לא תמיד זה הולך ביחד, לפעמים יש איש רך דבריו מלאי שמן אבל הם אנשים רעים וגם קיים ההיפך – אנשים קשוחים וטובים. אבל אצל מוטיה זה היה ביחד – גם רך וגם טוב מאוד. מה ההבדל בין טוב לבין טוב מאוד? איש טוב לא יעשה רע אף פעם, הוא גם יעשה טובה כשמבקשים ממנו – הוא לא יסרב; אבל האיש הטוב מאוד יחפש וימצא תמיד את הנסיבות איפה אפשר לעשות את הטוב – וזה היה מוטיה.

הוא פעם נקלע לנסיבות מיוחדות בהן היה צורך להוסיף לשתי התכונות שלו – רך וטוב מאוד עוד תכונה נוספת בה הוא התברך, ואיזה שם לתת לתכונה זו אי אפשר לדעת – אולי אתם תדעו בסוף.

והמעשה שהיה כך היה: בתוך בקתה חפורה ביערות בקרפטים הסתתרו כעשרים איש מפני השלטונות הגרמניים החל מאוגוסט 1943. היו שם אנשים מכל הגילאים – פרט לילדים – גם נשים וגם גברים ממעמדות שונים. הם הצליחו לארגן בתוך הבקתה איזה שהוא סדר מעשי אשר הבטיח אפשרות מינימלית לקיום גם מבחינת אספקת מזון – גם חלוקת הפונקציות המעשיות ביחידה המיקרוסוציאלית אשר נוצרה. הם קיוו שיצליחו להגיע לרגע השחרור ע"י הצבא האדום. שעות היום שלהם, בכורח הנסיבות, היה מוזז קדימה בשש שעות בערך – התחילו לישון בשעה שלוש לפנות בוקר ועד לשעה אחת או שתיים ביום. ואז, ב-14.2.44 – לאחר שכולם כבר התעוררו, אבל טרם התחילו את סדר יומם הרגיל, נשמע בבירור רעש מעל הבקתה אשר ללא כל ספק העיד כי איש זר דורך ממש מעל ראשם. כולם קפאו במקומם המומים עם תודעה שהקיום שלהם הופרע באופן מסוכן ביותר.

מנסיונם בעבר הם ידעו כי אנשים מהאוכלוסיה המקומית תמיד הזעיקו את השילטונות על-מנת לחסל את היהודים – אפילו בשביל להיפטר מעדים מיותרים לעתיד לבוא. כמה גברים יצאו החוצה לאחר פרק זמן מסוים ונסו לעקוב אחרי מהלכי האיש לפי הסימנים בשלג. היה נראה כי לאיש המקום מוכר – הוא הלך עם מקל הליכה אשר בקצהו הותקן חלק מפח מחודד, דוגמת המקלות אשר היה בשימוש אנשי הכפר בחורף. הוא בחר בדרך הקצרה ביותר לכיוון המעיין למטה וכך הוא קיווה לאבד את סימני עקבותיו בשלג. אבל הוא לא הצליח. הוא אמנם הלך בתוך המים כלפי מעלה, אבל מצדי המים, בשלג היו סימנים ברורים של המקל. המסקנה היתה כי כנראה זה היה היערן. אנשי הבקתה עקרו, יום קודם לכן, עץ גדול להסקה בקרבת מקום והיערן שם לב כי נוצרה קרחת במקום בו העץ גדל ולכן הוא בא לבדוק את סיבת העלמות העץ.

לא היו שתי דעות – חייבים לפנות את המקום מיד – עוד לפני שהאיש יודיע לשלטונות והמשטרה תבוא עם כלבים לעצור את חבורת האנשים אשר בבקתה.

הפרעה בלתי צפויה עמדה בדרכם לביצוע הפינוי. אשה בשם אדה, בשנות הארבעים לחייה היתה חולה-עם תום גבוה, דלקת ראות, כנראה. כבר כמה ימים היא היתה במצב קשה והיא סירבה באופן מוחלט להתפנות. היא התחננה – בקשה שיעזבו אותה במקום. אישה אצילת נפש, הרצון להמשיך לחיות אבד לה. היא הבינה כי תהיה למעמסה גדולה על גבם של האנשים ולה אזלו כל הכוחות על-מנת להמשיך.

נוצר מצב קריטי. אף אחד מהאנשים לא העלה על הדעת להשאיר אותה לבד ומצד שני היה מובן כי אי אפשר לשכנע אותה לקום, לאסוף את כוחותיה האחרונים להצטרף לאנשים ולעזוב את המקום.

הזמן אזל במהירות והאנשים היו חסרי אונים – אף אחד לא ידע מה להציע. ואז, הגיע מוטיה, התישב על יד אדה ובקש ממנה להצטרף אליו לעישון סיגריה. נשארה לו סיגריה אחת והוא מבקש מאדה לחלוק אותה אתו. סיגריה זו לא היתה סיגריה במובן המקובל. זה היה סה"כ אוסף של טבק אשר מוטיה הצליח ללקט במשך הזמן וליצור ממנה סיגריה. אדה התפתתה, התישבה והסכימה לעשן אתו. כל האנשים עמדו מול הזוג בשקט והתבוננו איך מוטיה שם את הסיגריה על הספסל, מוציא אולר מכיסו וחותך אותה לשניים. הוא הושיט יד עם חצי הסיגריה לאדה וביד השניה שם בפיו את המחצית הנותרת. כל תנועותיו היו תמיד מחושבות, איטיות, קראנו לו "בעל הבית" – אבל הפעם הוא הוסיף מעבר לזה – הוא הבין כי טעות קטנה ביותר בתנועותיו יכלה להכשיל אותו. הגיש אש לאדה – בסבלנות, עד שהיא הצליחה לנשום לתוך ריאותיה החולות את טעמו המתוק של הטבק. לרגע קט היה נדמה כי הזמן עמד מלכת, הנוכחים הרגישו כי הם עדים לחויה נדירה בעוצמתה.

השניים גמרו לעשן. שתקו ללא נוע שניות ספורות, אדה סובבה את ראשה שמאלה אל מוטיה, מבטיהם נפגשו והאנשים נשמו לרווחה:

פתאום כולם נעשו נמרצים, מעשיים. עטפו את אדה כמו פקעת. אחותה גניה עזרה לה לקום, ולאט לאט יצאו מהבקתה. את אדה קשרו בחבל ושני קצותיו נמשכו מהצדדים קדימה ע"י שני אנשים – איש נוסף עם שני ידיו תמך בה מאחורה ובעדינות דחף קדימה. בצורה זו השיירה התקדמה ביערות, הרים מושלגים ובתוך סביבה עוינת. למחרת הגיעו ליעדם – מקום אשר הוכן בזמנו למטרה זו.

כעת אדה דרה ברמת-אביב בשכנות עם אחותה גניה. היא לא מחמיצה הזדמנות מבלי להזכיר את מוטיה ואת הסיגריה.

ולאדעק

ניחשתם, סיפור זה לא על יהודי, ולאדעק היה פולני מאיזור גדנסק אשר על שפת הים הבלטי, עיר ידועה במספנות הרבות הנמצאות בה ואנשי מקצוע המורגלים לעבוד עם פלדה, פחים, רלסים – לחתוך, להרכיב, לחבר, לרתך וליצור.

הוא נשלח בראש קבוצה של עוד ארבעה אנשים לאיזור קדוחי נפט בגליציה. במקום זה היה צורך במיכלים לאיחסון נפט, גז והקבוצה של ולאדעק היתה אמורה לנהל את העבודה. כל יום היו מגיעים למפעל יהודים ממחנה סמוך והם עשו את העבודה השחורה.

נוצר קשר בין אנשי שתי הקבוצות – כולם עבדו בתור עבדים אצל הגרמנים. הפולנים מנותקים ממשפחותיהם המרוחקות והיהודים עבדו 12 שעות ביממה עבודה קשה תחת הוראות של הפולנים.

ולאדעק היה "המייסטר", האיש שאשר ידע תכניות ועליו היה לתרגם את התיכנון מהנייר להוראות ביצוע בשטח. במקרה לגמרי, נמצא בקבוצת היהודים נער כבן 17 אשר הספיק ללמוד גיאומטריה, טריגונומטריה בתיכון – עוד לפני המלחמה – וולאדעק נעזר בו רבות בעבודתו.

לנער היה שם, אבל בשביל הפולנים הוא היה "איצעק" – ככה התחשק להם; נוח, קולע, נלעג וכולם קראו לו "איצעק של ולאדעק". לכל פולני היה האיצעק שלו, אבל איצעק של ולאדעק זה משהוא אחר. איצעק מעל כל ה"איצעקים", כמו ולאדעק מעל כל ה"ולאדעקים".

קרה שבין שני אנשים אלה נוצר קשר חם. כנראה היתה כימיה, כפי שאומרים היום. ולאדעק היה לפעמים מסנן מבין שינוי, כבדרך אגב, ידיעות חשובות מאוד על המצב בחזיתות. לפעמים נשען מעל שולחן השירטוט מול איצעק והעיניים המימיות משהוא דברו על געגועים למשפחה, לחיים נורמליים ומי יכול להגיד במדויק למה?

אחראי על ניהול כל המפעל היה "פולקסדויטשה" בשם שוסטר איש שפל – מפלצת. היה מסתובב במדים של ה-ס.ס. עם צלב קרס גדול על הזרוע בהרגשה של אדון עולם. סדיסט ממש ולא פלא שכל אחד מהעובדים היה נחרד רק מהמראה שלו בסביבה. הוא היה נהנה להכות עם היד הקשה מכות כואבות עד שהאיש נפל על הקרקע כולו זב דם. זה הרגיע את שוסטר לזמן מה והוא המשיך בדרכו להרפתקאה חדשה.

שוסטר היה מתגאה ביכולתו לעבוד במתכות. היה מבקש את הידית של הרתכת, לוקח מידי הרתך את מסכת ההגנה ונהנה להראות לכולם עד כמה הוא מוצלח בריתוך. כולם ידעו את חולשתו והיו מוכנים לעזור לו לספק את יצרו. הראו התפעלות מיופי התפר, מהמהירות, מהמקצועיות והוא כמו מנצח, לאחר המעשה, היה מעביר את ציוד הריתוך לעומדים על ידו, סובב את ראשו מעל כולם ועוזב את המקום.

על העיניים שלו קשה לדלג. הפריט החשוב ביותר של שוסטר היו העיניים. לא כל כך העיניים כמו הגבות. גם השיער שעל ראשו וגם צבע הגבות היו בהתחלה ששיבה. כשהוא היה מביט בך

מתחת הגבות העבותות אפשר היה להרגיש זרם חשמל עובר בכל גופך. כשהוא היה עוזב את המקום כולם נשמו לרווחה והמשיכו בעבודה.

את המיכלים, עד לגודל מסוים, מתחילים ליצר בשכיבה. המיכל – בצורת צילינדר, מונח על צידו ורוב העבודה נעשתה בריתוך מבפנים. חתיכות עץ – תריזים – היו תומכים את הצילינדר מהצדדים וייצבו אותו לבל יתגלגל. את חיבור הפחים ביצעו בריתוך גם מבחוץ וגם מבפנים.

באמצע תהליך ריתוך הפחים, פתאום הגיע שוסטר. הוא תמיד הצליח להפתיע את העובדים. רצון עז היה לו לתפוס עובד אשר במקרה לא עבד, לפי דעתו, להמטיר עליו את המכות ולענג את עצמו. הפעם הוא החליט להראות את יכולתו בריתוך. למרות המדים החדשים, המגוהצים הוא לקח ידית של רתכת ביד ימינו ומסכה ביד שמאל ונכנס לתוך המיכל והתחיל לרתך. כולם מסביב היו מתוחים ומוכנים לסייע לו בעבודתו, לפי הצורך. הפעם הוא ביקש מבפנים חתיכת עץ – תריז (קלין) ואיצעק מרוב התרגשות ורצון לספק לו את המבוקש במהירות המקסימלית תפס את התריז הראשון אשר עיניו ראו במטרה לתת אותו לשוסטר. קרה משהוא נורא. התריז אשר איצעק לקח ייצב את המיכל לבל יתגלגל ועם שחרור המיכל מהתריז הוא התגלגל חצי עיגול ביחד עם שוסטר בפנים. כולנו היינו המומים לאחר רגע שוסטר יצא מהמיכל כולו חבול, מלוכלך עם ידית הרתכת שבורה, עם מסיכה מקומטת וזה הכל לפני "העבדים". הגרמני הטהור הגזעי מושפל כל-כך לפני התת גזע היהודי. הרגע היה דרמטי עם אלמנט נורא של "מצחיק". כולם ידעו שאסור לצחוק ואף אחד לא צחק, אבל בכל זאת זה היה מצחיק.

שוסטר הבין מיד לאיזה מצב הוא נקלע. היתה דרושה פעולה מיידית ולהראות לכולם מי כאן בעל הבית, מי כאן האדון הכל יכול. הוא התחיל להתקרב לאיצעק, האשם הראשי והיחידי לכל אומללותו. לכולם היה ברור שלאיצעק אין כל סיכוי להשאר בחיים לאחר "הטיפול" של הנאצי.

וכאן קרה דבר כל כך לא יאומן, נדיר בתעוזתו, בחוכמתו וזה אשר הציל את חייו של איצעק. ברגע האחרון, לפני ששוסטר התחיל להכות באיצעק קפץ ולאדעק ביניהם והתחיל להכות בו. הוא קילל, צעק, גידף והיכה בחוזקה, אבל איצעק נשאר בחיים.

לכולם מסביב זאת היתה הפתעה גמורה. איצעק שכב על הרצפה מוכה ומלא דם בפיו, אבל טעם המכות היה מתוק, הן היו מכות של אבא. כן, לפעמים מכות רצחניות מצילות חיים.

שוסטר מצידו הבין את המעשה של ולאדעק. הוא הסתלק במהירות מהמקום. ולאדעק הפסיק מיד את המכות. למחרת איצעק הועבר לבוס אחר – עריק מהצבא הרוסי, אנטישמי, גס ואלים וולאדעק נשאר מותם מאיצעק.

לעיתים רחוקות, כשהיה בטוח ששוסטר לא במפעל היו שניהם נפגשים על-יד השירותים ומסתכלים אחד בעיניו של השני וכל מילה היתה מיותרת כאן.

את הסיפור הזה הגני מקדיש לולאדעק אחד הגיבורים השקטים האמיתיים, אנשים אשר הוכיחו עד כמה אפשר להתגאות בלהיות בן-אדם.

רשימת קלר

בבורסילב – עיר קידוחי נפט פעלה חברת Beskiden Oil Gesellschaft (בסקידען אויל גזלשאפט), אשר נצלה את כח העבודה הזול של היהודים לתעשיית החימוש של הרייך. הנהלת החברה הקימה משרד מיוחד שהעסיק פקידים יהודיים והם ניהלו את ענייניה בכל הקשור להעסקתם.

יחד עם ההכנות לחיסול הגטו העיר ע"י ה-ס.ס. ניגשה החברה למיון אנשים אשר היו נחוצים למאמץ המלחמתי של הגרמנים. למטרה זו איתרו בעיר מקום מתאים למחנה עבודה בו הכינו את כל הדרוש בשביל לקלוט את העובדים היהודיים, היעילות הטיפוסית הגרמנית ובידיים יהודיות הדבר נעשה תוך חודשים ספורים. כבר בשלב זה הועברו יהודים מהעיר השכנה דרוהוביץ – בעיר זו היו מפעלים לזיקוק נפט – למחנה העבודה בבורסילב. הסרגציה בחרה את היהודים המתאימים לקבלת מסמך מגן הנקרא "R" – שהיא האות ההתחלתית למילה הגרמנית "Rustungsindustrie" (ריסטונגס אינדוסטרי) – תעשיית חימוש – אשר היהודים הנבחרים היו זכאים לשאת על החזה. אות זה בליווי מסמך מזהה, הנושא מספר זהה, הבטיחו לאיש אשר הצליח להשיגם את החיים לתקופה הקרובה. הסרגציה נוהלה במשרדי החברה ע"י הר קלר – הגרמני הממונה על העסקת היהודים. היו לו פקידים יהודיים אשר אמורים היו לעזור לו בכל פעולת המיון.

נקבע יום המיון מהבוקר התחילו להגיע למשרדו של מר קלר קבוצות של יהודים מדורגים לפי המקצועות ומקומות העבודה. אני הייתי באחת הקבוצות הראשונות אשר הוכנסו למשרדו של מר קלר.

הוא ישב מאחורי שולחן עם מגירה פתוחה במעט ועם כל קבוצה נכנסת היה מקבל מעוזרו היהודי, אשר עמד לידו, את הרשימה המתאימה אותה קלר שם במגירה. כל אחד מהקבוצה היה עומד מול קלר ואומר את שמו, קלר הביט בתוך המגירה בדק וחרץ את גורל האיש – בהתאם לרשימה.

כשנכנסתי עם קבוצתי שמתי לב כי קלר לא תמיד התעניין בכישוריו של הנכנס – הדבר העיקרי היתה הרשימה. לפי סוג האנשים אשר קיבלו את ה-"R" המיוחל הבנתי כי ברוב המקרים אלה היו אנשים אמידים אשר היה להם כסף.

אותי הוא לא מצא ברשימה, כמו גם את חברי יוסלה ועוד דומים לנו, אנשים ללא אמצעים וסולקנו מהמקום ללא ה-"R". בחדר ההמתנה יוסלה ואני נפרדנו. הוא עזב את הבניין מיואש ללא ה-"R" ולא ראיתי אותו יותר. אני הבנתי שזו שאלה של לחיות או לא לחיות ונשארתי. החלטתי בלבי כי אסור לי לעזוב את המקום ללא ה-"R". נקטתי בטקטיקה היחידה האפשרית – הצטרפתי לכל קבוצה הבאה למיון בתקווה שבכל זאת, אולי אדון קלר יתן לי את ה-"R" הנכסף. ככה זה נמשך במשך כל היום. בהפסקת הצהריים הוגשה למר קלר ארוחה דשנה והוא סעד את ליבו במצב רוח מרומם. הוא כבר ידע שכסף רב ישאר בכיסו. בינתיים השתדלתי להשתלב בחיי המשרד – היו כמה אנשים אשר הכירו אותי ולא הפריעו בניסיונותי הנואשים לקבל את אות המגן. ככה זה נמשך יום שלם, אני נכנס ויוצא ללא ה-"R", אבל לא הרפתי, המשכתי. כאן אני חייב לספר על דבר אשר התרחש בביתנו לפני הרבה זמן, בהיותי ילד. אהבתי להאזין לסיפורי אבי על מלחמת העולם הראשונה וגם על דברים אשר קרו לו בחיים. בהיותו צעיר הוא

עסק בכריתת עצים ביערות הרי הקרפטים והכנתם להעברה למנסרות בסביבה. לאחר שהעץ נוקה היו מורידים אותו בתוך תעלות אשר הוכנו למטרה זו. ההורדה תמיד נעשתה בחורף – בתעלות נשפכו הרבה מים ובזמן החורף הן כוסו קרח והעצים גלשו במהירות גדולה עד שהגיעו למטה. לכל הפעולה הזו היה שם גרמני ה-"Riesen", היות וכל זה אבי עבר עוד בזמן השלטון האוסטרי.

לקראת סוף יום המיון במשרדו של קלר הגיעה הקבוצה האחרונה, אשר מיומנותה היתה כריתת עצים. מצויידים בגרזנים מסורים – כלי עבודתם. אני נכנסתי כרגיל איתם ויצאתי כרגיל איתם ללא האות וקלר עצמו קם מכסאו ויצא ביחד איתנו לחדר ההמתנה. הוא נעמד בפתח הדלת הפתוחה, התמתח בחוזקה ורוח טובה היתה על פרצופו המדושן – "את היומית שלו הוא כבר עשה".

ברגע האחרון הוא פנה לאנשים הקבוצה של כורתי העצים ושאל אותם איך נקראת בגרמנית הפעולה של הורדת העצים בתעלות בחורף. אף אחד מהם לא ידע ופתאום נזכרתי במילה "Riesen", למרות ששמעתי אותה לפני שנים רבות. פלטתי את המילה וכולם השתתקו. קלר – איש גבוה מאוד – הסתכל עלי מלמעלה בהתעניינות ועם חיוך שאל אותי מה אני מסתובב כאן כל היום? מה רצוני? עניתי לו בפשטות – אני רוצה לחיות.

ואז הוא מזמין את כל הפמליה שלו יחד איתי בחזרה לחדרו. מתיישב על-יד שולחנו ומתחיל לחקור אותי על אודות מקצועי. אני רשמתי את עצמי בתור "Motorgehilfe" (עוזר מכונאי), בגיל 17 גם זה משהו, מה זה בדיוק אומר אף אחד לא ידע – פירושים רבים ניתן לתת למונח. היות ובביתנו היתה מכונית, אבי היה נהג מונית, ידעתי בקושי כיצד ממלאים מים ברדיאטור, ובזה הסתיימה מומחיותי כ"מוטורגעהילפע".

קלר שואל אותי בבדיחות הדעת – נניח שאתה נוסע במשאית, יושב על יד הנהג באיזור החזית והנהג נהרג מכדור. האם היית יודע להמשיך לנהוג במקומו?

ראשי קדח, מה לענות? כן יודע לנהוג – אצל הגרמנים אין חכמות, עלולים לשים אותי במשאית אשר עמדה בחצר שאוכיח מה אני יודע. להגיד "לא" אז לא אקבל את ה-"R" בוודאות. ואז עלתה במוחי הברקה אשר הצילה את חיי. עניתי "היה יותר טוב לו הנהג היה נשאר בחיים". כולם השתתקו וחיכו לתגובתו של קלר. הרגעים היו בשבילי לשעות, עד שעל פרצופו של קלר התחיל להראות סימן של התחלת חיוך אשר גדל וגדל וקלר פרץ בצחוק וביחד איתו כל הנוכחים ונוצרה אווירה עליזה. קלר לקח את ה-"R" משולחנו ונתן לי אותו. את המסמך המלווה הוא החתים במקום בתנועות סיבוביות גדולות ומסר לי אותו שאדביק את תמונתי ושישימו לי חותמת במשרד הסמוך. שני דברים אלה היו ערובה לחיים לזמן מה והם נשמרו על ידי הבעלים כמו ששומרים על חיים.

אמי עוד היתה בגטו, לא ידעה מה לחשוב, לאן נעלמתי – דאגתה מובנת, וכשבסוף הגעתי והוצאתי את ה-"R" והנחתי על השולחן כולם נדהמו. כולם, זאת אומרת, 14 איש שהיו ב-8 מטרים מרובעים. אני הייתי היחיד אשר קיבל את ה-"R" למרות שלא נכללתי ברשימתו של קלר.

בת-ים

יום השואה 1998.

בום - אברום

13 באפריל 1944 – יום שישי, יום חיסול מחנה עבודה בבוריסלאב והעברתו מערבה לפלשוב.

כבר לפני כמה ימים נפוצו שמועות במחנה על הגעתם של קרונות ריקים לתחנת הרכבת בעיר, סימן מבשר רעות. החזית המזרחית נעה בהתמדה מערבה ואנשים במחנה הניחו כי הקרונות מיועדים להם.

האנשים במחנה ניסו בכל מיני דרכים לברוח ליערות בסביבה, למקומות מחבוא אשר הוכנו בזמנו לעת צרה. הגרמנים נקטו בצעד מתוחכם – לקראת ערב יום חמישי פתחו את כל השערים במחנה שהיהודים ישתכנעו להשאר במחנה ללילה. זה היה תכסיס ערמומי – מחוסר זמן לא היתה להם אפשרות להתעסק עם חיפושים אחרי היהודים אשר נמלטו – נתנו להרגיש שהרבה יותר נחמד בפנים עם שערים פתוחים מאשר לברוח לקראת לילה לסביבה עוינת – יערות ומקומות מסתור.

הייתי בקבוצה של שבעה גברים והכנו מקום מקלט ביער סמוך. שלושת הבכירים אשר החזיקו בנשק – אקדחים שנקנו בכסף אצל פולנים – וארבעת הנותרים, אלה היו צעירים יותר, מנוסים פחות והיה מובן מאליו כי הם קבלו את מרותם של הבכירים ללא עוררין.

לקראת סוף יום חמישי היתה עוד התיעצות והוחלט להשאר במחנה. – רק כהנה – אחד הבכירים – התנגד. הוא תמיד ניבא שחורות – היה לו כינוי "העורב השחור" וגם הפעם הטיחו בו שיפסיק לקרקר.

הלכו לישון ברגשות מעורבים אבל לקראת השחר – יום שישי, כולם נרדמו פרט לכהנה. הוא היחיד עמד כל הלילה בחלון והסתכל החוצה. כהנה גם היה איש הבשורה הנוראית. הוא הכריז, בזעקת נצחון כמעט – "אמרתי לכם לא להשארו!" – כולם קמו במהירות וגילו כי כל המחנה מוקף בשלוש שורות צבא מצויד בתת מקלעים מכוונים לתוך המחנה.

המחנה היה ממוקם בתוך גומחה בגבעה. שלושה צדדים מוקפים בהר ומהצד הרביעי הכביש הראשי. גם בתוך המחנה היו הרבה חיילי וורמכט אשר ביחד עם הנהלת המחנה המקומית, ה-ס.ס. התעסקו עם התארגנות מעבר היהודים מערבה ללא בעיות מיותרות. הם היו מעוניינים להשרות רגיעה על האנשים – הכריזו שלא יאונה כל רע לאנשים אשר יתארגנו תוך שעה עם כל חפציהם על-מנת להעבירם מערבה – כמובן מבצע זמני עד וכאשר הצבא הגרמני ינצח את הצבא האדום. – מדובר בסה"כ על שבועיים, שלושה לכל היותר. הוראות חירום! מי שיימצא עם נשק יומת במקום, כמו כן מי שינסה לברוח.

למרות כל השמועות הקודמות רוב האנשים היו בהלם והתחילו להתרוצץ בחצר ללא כל מחשבה וללא כל הגיון. הדבר היחיד אשר רוב האנשים קבלו על עצמם זה היה הדבר הפשוט

ומובן מאליו – רק "האוברשטורמבאהנפיהרר" – ויפרט (Wipert) האיש אשר נתן את ההוראות ידע מה לעשות. כולם פעלו לפי הוראותיו הברורות. התחילו להתארגן למעבר, אספו במהירות את מעט החפצים שלהם, התחילו להסתדר על-יד שער היציאה וכבר נוצר תור המצטרפים לבל "יאחרו את הרכבת".

הצעיר בקבוצה היה בום-בן 18 והוא היחידי אשר החליט לא להיכנע – הוא ידע שאסור לעשות את זה-הוא לא האמין לאף מילה של הגרמנים-נסיון רב הצטבר בתודעתו. כששלושת הבכירים חיפשו מקום היכן לזרוק את האקדחים בום ביקש אחד בשבילו. הוא החליט מזמן, הוא לא יתן שיהרגו אותו בלי לחסל גרמני אחד לפחות. חונה נתן לו את אקדחו – אפילו הוא לא הבין את בום – בשביל מה לבום אקדח? – הרי בטרנספורט ימצאו את האקדח ויוציאו אותו להורג. חונה טעה – בום לא חשב לרגע להיכלל בטרנספורט. לא ולא! – איך? בעצמו לא ידע. הוא התנתק מיתר החבורה – מרוח הכניעה. החליט לחפש סדק ב"כלוב". הוא נזכר איך עכבר מתנהג בתוך כלוב – הוא בדק בקפדנות לאורך כל הגדר – לא התעניין במתרחש – הוא חיפש מוצא, סדק, חור והמשיך לאורך הגדר והבנינים עד שהגיע למעבר – פסאז' – בין שני החלקים של המחנה.

כאן המקום להסביר כי המחנה כולו היה מחולק לשני גושים לא שווים – החצר הגדולה עם רוב ה"עמך" והחצר הקטנה בה התגוררו יהודים ספורים אשר עבדו כמומחים חשובים עבור הצבא הגרמני – היו שם כ-4 ביתנים נפרדים – והכל ביחד נקרא "הבית הלבן". – כשבום הגיע למעבר בין הגושים, במסעו אחרי נקודת מילוט, עמדו 2 חיילים גרמניים משני צידי המעבר ובדיוק סירבו לאפשר מעבר לבחור אשר התגורר ב"בית הלבן", – הוא קיבל מכות עם קת הרובה והסתלק. בום ראה את כל המתרחש אבל הוא המשיך בדרכו ונכנס לתוך המעבר ויצא בחצר הקטנה של "הבית הלבן". – אותם חיילים אשר גירשו לפני כן את הנער הרשו לבום להיכנס. נס!? מקרה!? יד הגורל!? בום עבר את הפסאז' ומיד פגש אותו חייל נוסף בחצר וכיוון אותו אל הדלת של הביתן הקרוב. בום הלך לפי הכוונת החייל – כשחייל מורה לא מתווכחים. דלת הכניסה לביתן היתה פתוחה – בום נכנס ומצא את עצמו בתוך חדר די גדול עם ריהוט יפה ועם קערה מלאת ביצים על השולחן. סימני עזיבה מהירה נכרו במקום. בום חקר את הקירות ומצד שמאל של הכניסה הבחין במדפים כמו של ספריה אשר היו מחולקים גם אנכית ונוצרו משבצות במידות חצי מטר על חצי מטר בערך.

להפתעתו הוא מצא כי אחת המשבצות היתה לא סגורה לגמרי – ז.א. שימשה דלת מילוט מעבר לקיר החדר. מיד נכנס אחריו חייל וזירז אותו לעזוב את המקום. בום אטם את החור במשבצת בגבו והחליט, משום מה, לכבד את החייל בביצים אשר על השולחן. רעיון אבסורדי בנסיבות אלה. אבל החייל ברח מה"מחווה" וסגר את דלת הכניסה מאחוריו.

בום – אקדח בכיסו – לא איבד זמן. השחיל את עצמו דרך המשבצת בקיר והפעם דאג לסגור היטב את הפתח. הוא מצא את עצמו בחושך מוחלט. בעזרת ידיו הוא מישש את דרכו לאורך פרוזדור קצר ופתאום נפל מגובה לא רב למרחב לא ידוע. מיד הוא שמע פקודה "להרים ידיים", זרקור על פניו – היהודים אשר היו במחבוא חשבו אותו לגרמני. הטעות התבררה מיד והם הודו

לו על סגירת הפתח אשר היה יכול להכשיל את כולם בתוך ה"קוצימוני" ("קוצימוני" זה הי קוד נפוץ בין היהודים למחבוא).

לאחר כמה שעות אפשר היה לשמוע רעשים של חיפושים אחרי בום – החייל ידע שהוא לא יצא את החדר – אבל מחוסר זמן הגרמנים עזבו את המקום והיהודים נשמו לרווחה. מתברר כי אנשי הביתן הכינו למטה חדר כולו מחופה לוחות עץ מסודרים ונקיים. היו להם מצברים לחשמל – גם פתחי איורור, גם מזון לחודש וחצי – זמן אשר לפי הערכתם היה מספיק לעבור את חילופי השילטון.

בליל יום שישי התרוקן המחנה מבני אדם. רק בפינות נשארו "פוליצאים" אוקראינים בתוך מגדלי השמירה. זרקורי אור חזקים האירו את כל המחנה, אבל ה"פוליצאים", חיפשו הגנה מפני הסערה שהתחוללה. למחרת ב-16 באפריל הגשם המשיך להמטיר.

ב-12 בלילה בדיוק נפרד בום מהנוכחים ויצא מחוץ לביתן. אז הוא הישווה את מזג האוויר בחוץ למערכה במחזה "המלך ליר". כאלה השוואות עלו במוחו. הוא גרד בציפורניו את האדמה בתחתית הגדר עד שהגיע לקצה. למזלו, במקום זה הגדר היתה רופפת משהוא – הוא הצליח לחפור חור באדמה. הגשם ריכך את הקרקע וזה הקל על המלאכה – הרעמים, הברקים, הגשם השוטף המשיכו כמו לפי הזמנה ולאחר כחצי שעה בום הגיע ליער הקרוב וסוף סוף הרגיש את עצמו חופשי. – חופשי ביער, חופשי בין חיות הבר – החיות האמיתיות נשארו בעיר.

13 באפריל 1998 .

נ.ב. בשנת 1960 בזמן עבודתו בתה"ל פגש בום אחד האנשים אשר היו במחבוא אז. הם בילו יחד יום שלם בהעלאת זכרונות תוך כדי סיור במתקני "מקורות" בגליל ובכנרת. שמו אינג' פוליינר.

הרשלייב

הרשלייב – הרש לייבלה, איש לוגיסטיקה ממדרגה ראשונה. רק הוא ידע לארגן את מסעות הרגליים הקשים כשאנשים עמוסים עם 30 – 35 ק"ג על הגב, הולכים בהרים ובגבעות, ביערות ובשדות, בחושך ובגשם ולפעמים בשלג עמוק. היה צריך לחשב את כמות המצרכים ולדאוג לאריזות מתאימות, לרצועות גב גמישות, הכל היה על ראשו וכולם חשבו שזה מובן מאליה שהרשלייב חייב לדאוג לכל זה. גם באמצע הדרך הוא תמיד ידע את מקום החבל הרזרבי, הגפרורים, הנרות, הכול הכול היה אצלו מאורגן להפליא. פשוט זה היה חלק מהטבע שלו, הוא נולד עם זה, מסור, הגון ודאגה מתמדת בעיניו. כמה זמן עוד נצטרך להיות ביערות? כמה אוכל נוכל לאחסן במקרה והחזית תתקרב ולא נוכל לצאת לעיר?

כולם סמכו עליו משום מה ובצדק. היה לו גם סף אתי גבוה מאוד. הוא היה חייב לחלוק לטבח את מנת המצרכים כל יום ביומו. לא עזר דבר, לא הועילו תחנונים – היה לו רצון של ברזל. למרות הדמות של אנטי גיבור – ידע לסרב בחיוך ובהתחמקות לפעמים, לדרישות החברה להגדלת המנה היומית. לא כולם אהבו את זה, אבל העריכו אותו וגם זה לאחר מעשה.

איש גוף היה, גובה פחות מהממוצע, לחיים סמוקות וגם עיניו הבהירות הסתכלו על העולם בחיוך של ילד. בלורית בלונדינית מקורזלת, יפה, שהוא טיפח אותה ללא הפסקה. תמיד היה לו בכיס הצדדי העליון של הבגד ראי קטן וגם מסרק ומפעם לפעם בדק את מראהו בראי. (הוא היה האיש הראשון שהעיר לי שעלי לדאוג למראה החיצוני שלי – לתומי חשבתי שיש דברים יותר חשובים, דחיתי ל"אחר המלחמה" – גם להתחיל להתגלח).

אצל הרשלייב תווי פניו היו יפים ואפשר להגיד שהמין החלש מצא בו עניין. הוא לא היה כמו "דון ז'ואן" – לא ולא, אבל תמיד יצא ככה שלא היה לבד לזמן ממושך. יש להדגיש כי אנחנו היינו קרובים רחוקים אבל משפחותנו היו מאוד קרובות ויצא שהוא דאג לי ברוב המקרים. התייעצנו בכל מיני דברים וזמן מה חיינו יחד בבית אחד, גם אחרי המלחמה. אבל גדולתו של הרשלייב מצאה את ביטויה במקרה יוצא דופן אשר אספר.

עם התקרבות החזית ממזרח שמענו יותר ויותר אש תותחים, גם מטוס גרמני עבר מעל היער כשזנבו בוער – התחלנו לאט לאט להאמין שהשחרור מעשי ממש. שאולי נצליח באמת? אולי? אולי? גם הבי.בי.סי. מלונדון הודיע על "היום השחור" של הצבא הגרמני ה-27 ביולי 1944 בו נכבשו ע"י הצבא האדום 5 ערים גדולות בכל אורך החזית המזרחית מצפון לדרום – קניגסברג, וילנו, ברסט, לבוב, טרנופול. הבי.בי.סי. ציין שגם במלחמת העולם הראשונה ה-27 ביולי היה "יום שחור" לצבא הגרמני – היתה להם מפלה כבירה – אולי וורדן, לא בטוח. (מאז את ה-27 ביולי אני לא שוכח לציין בהרמת כוסית).

בבוקר, 5 באוגוסט 1944, התעוררנו מקולות רבים מעל ראשנו – אנשי הכפר הקרוב החליטו לברוח ליער על כל רכושם הנייד – פרות, עזים, סוסים, על מנת להציל אותו מידי הצבא הגרמני הנסוג. יצא שהם גם ידעו על המקום הבטוח וככה הגיעו אלינו. לאחר התייעצות החלטנו להידמות לפרטיזנים. הגברים יצאו מעלה והנשים והזקנים נשארו

בתוך המחפורת. פחדנו לא מעט כי היו מקרים שהאוכלוסיה המקומית חיסלה חבורות יהודים, אפילו צדו את הנותרים כדי שלא ישארו עדים. היו לנו כמה אקדחים ודאגנו שהאיכרים ידעו על כך. דיברנו רוסית ויצרנו רושם שאנו מהווים רק חבורה קטנה של מערך מלחמתי שלם של פרטיזנים. האנטנה הארוכה אשר נמתחה גבוה מעל העצים הגבירה את האמינות בדבר היותנו פרטיזנים. עבר יום בסיורים ביער בשיחות עם הכפריים וגם נשארנו ללון בלילה מחוץ למחפורת. רצינו להיות בטוחים שלא יקרה דבר בלתי צפוי וקריטי, אפשר להגיד שהצלחנו.

בבוקר האיכרים עזבו את היער על רכושם – הבנו שהגרמנים נסוגו והדרך לחופש פתוחה. התאפקנו, שלחנו "מרגלים" (כמו יהושוע בן נון) על מנת לברר מה קורה בכביש. לאחר כשעה ראינו את פינקס ושייקו ממול על הגבעה צוהלים וצועקים ועושים סימנים עם הידיים ורצים כמו מטורפים – לא פלא – אפשר להשתגע?!

התחלנו להתכונן לעזיבת המקום. לא לקחנו מאומה – חשבנו שברגע שהרוסים רק יראו אותנו ייטפלו בנו כמו בגיבורים, נקבל אוכל ושתיה בשפע, בתי הבראה ומה לא. היו לנו שני אנשים בעייתיים אשר לא היו מסוגלים לנוע. האחד, קמרמן שמו, רגליו היו כשני בולי עץ שחור מבריק בגלל חוסר בויטמינים והשיניים שלו נעו כמו מקלדות פסנתר (הוא נפטר בגיל 98 בחולון במשען). השני, היה ד"ר טל, אשר לא נע במשך שנתיים וחצי. אותו הבאנו ליער על אלונקה ורגליו התנוונו. עזבנו אותם לבד עם הבטחה שנחזור מיד עם אנשי הצבא ונביא אותם העירה. היינו בטוחים שזה יקח רק כמה שעות, אולי יממה.

במציאות קרה אחרת. כל האנשים התפזרו מיד – כל אחד לעניינים שלו וברגע שהחבורה התפזרה – החובה הקולקטיבית להביא את המסכנים מהיער נמוגה כמו לא היתה. רק הרשלייב, ורק הוא, לא שכח אותם. הוא מצא סמל מחיל האספקה הרוסי עם עגלה וסוס ושכנע אותו (גם שילם כנראה משהו) לנסוע איתנו ליער ולהביא את האנשים. הדרך נמשכה מהיער בזחילה וקמרמן שלנו נשאר יומיים לבד במחפורת.

כאשר הגענו הוא היה כמעט משוגע. העיניים שלו היו עם מבט פראי ולא האמינו שהגענו להצילו. לא אשכח את החיבוק מברזל של קמרמן – הוא לא הרפה ממני לרגע, בכה וצחק לחילופין – לקח לו עוד כמה שעות טובות עד שהתחיל להבין שאנחנו באמת ניקח אותו ונשחרר אותו מהבדידות ונציל אותו ממוות.

הרשלייב בינתיים עזר לסמל להוציא מהמחפורת את הדגנים והמצרכים האחרים אשר נשמרו וניתן להשתמש בהם בעיר. כנראה זאת היתה התמורה לסמל עבור ההסעה.

היו בינינו כל מיני אנשים, משכילים, "אינטיליגנטים", אפילו הגונים אבל אני לא אשכח את הרשלייב בן האדם.

סיפור זה אני מקדיש להרשלייב, אותו לא ידעו להעריך מספיק בחייו, לבתו פנינה ולבנו שלמה. הם יכולים להתגאות בהיותם ילדיו של הרשלייב.

אוגוסט 1998.

איוואנקו

זה בא מאיוואן – שם טיפוסי של גויים ואיוואנקו זה איוואן יותר צעיר יותר נחמד אולי. השם איוואנקו היה משמש את אברום למשימות מיוחדות – כשהיה בין אנשים "נורמליים" – לא בין יהודים. הליכה של יהודי ברחובות, כמו כל גוי אחר ובלי מגן דוד על הזרוע היווה פשע נוראי כלפי המימסד. הרבה מתנדבים למשימות מסוג זה לא היו.

ביערות סביב העיר הסתתרו קבוצות יהודים, בתוך מחפרות בקתות ומפעם לפעם היה הכרח להיכנס העירה לכל מיני מטרות; החלפת דולרים למטבע מקומי, רכישת נפט, מלח, נרות וכד'. איוואנקו היה תמיד מוכן למשימות מסוג זה. גיבור הוא לא חשב את עצמו וקשה להעריך היום מה גרם לו לרצות להיכנס ללוע הארי.

אולי אדישות – זה היה לאחר כל כך הרבה תלאות, כבר לא היה איכפת לו. אולי לא רצה לראות את חבריו במצב של מבוכה, התחמקות? קשה לדעת את זה לאחר 54 שנים. דבר אחד הוא ידע חייבים לעשות זאת.

גם הגרמנים ידעו על היהודים המגיעים העירה והם סיירו עם כלבים באזורים בהם היתה סבירות גבוהה לתפוס אותם. גרמני אחד בשם נוימאייר עם כלב מגזע זאב אותו הוביל ברצועת עור, השתדל במיוחד להצליח בציד היהודים.

אחר צהריים אחד, באביב 1944 איוואנקו יצא להחליף דולרים. התלבש בהתאם – מכנסיים פישתן מבד עבודת יד גסה, חולצה כמו שק על כתפיו – מקדימה אפשר היה לראות במחשוף הגדול את עורו השזוף והמלוכלך. רגליים יחפות עם יבלות מהליכה רבה על אבנים, אדמה, סלעים, תרמו לאותנטיות של הדמות הלא יהודית של איוואנקו. החולצה היתה מעל המכנסיים והדולרים במטבעות זהב היו קשורים בתוך שקית מבד לחגורת חבל בתוך המכנסיים. האקדח היה בתוך השרוול אשר נגמר בשרוך קשור סביב היד.

הוא שם צעדיו לכיוון דרך היציאה מהיער. עליו היה לחצות את הכביש הראשי והמכולת בה החלפן היה מבצע את העיסקות היתה ממש מול היציאה מהיער, סימן מוסכם – חפץ מסוים בחלון המכולת היה מבשר לאיוואנקו על סכנה.

הפעם לא היה חפץ בחלון ואיוואנקו נכנס בחופשיות לחנות המכולת. בפנים לא היה איש, בעלת המכולת, אשת החלפן, עמדה מעבר לדלפק וקיבלה אותו בברכת שלום. מעל דלת הכניסה למכולת היה תלוי פעמון על חבל המודיע לבעלי המקום על אורח הפותח את הדלת. איוואנקו בקושי הספיק להחליף כמה מילים עם בעלת המכולת וצלצל הפעמון נשמע פתאום. הוא היפנה את ראשו ימינה והבחין בכלב אשר כבר הצליח להיכנס לחדר ובקצה הרצועה, מעבר לדלת הזכוכית, אפשר היה לראות את דמותו של אדון נוימאייר בכבודו ובעצמו בתוך המדים הכחלחלים של ה-ס.ס. הגרמני לא התמהמה הרבה בחוץ, דחק את עצמו פנימה ונוצר חלל קטן סגור עם ארבע דמויות חיות, נושמות ומסתכלות. בחנות נוצר מצב מורכב רווי מתח ובלתי ניתן לפיענוח מידי.

קודם כל הכלב – הוא היה במרכז התמונה – פרווה אפורה כהה מעל גופו הלא שקט. בפסיעות קטנות וזהירות עם האף בריצפה הוא התקרב אל איוואנקו והריח סביבו. אחר-כך הגרמני –

מגושם, גדול עם העיניים התקועות באיוואנקו ללא כל רגש או ביטוי. מעבר לדלפק – האישה המסכנה אשר איבדה את לשונה, עם מבט מבולבל לכיוון איוואנקו – והאחרון איוואנקו! קשה לי היום להיזכר מה עבר בראשו במעמד זה. קודם כל הוא פחד מהכלב. היה ידוע שכלבים גרמניים מאומנים במיוחד למצוא יהודים. בעיה זו הוא פתר בהנחה שהוא מזמן כבר היה בסביבת גויים והכלב לא יכיר בו כיהודי – אחר כך הגרמני, מבטו דרש מאיוואנקו קור רוח מירבי, אסור היה שירשה לשריר קטן ביותר על פניו לזוז ממקומו. בעיה יותר קשה היתה לו עם האישה. לא היה מספיק שאיוואנקו ישמור על קור רוחו, הוא היה חייב להקל על המתח של האישה המסכנה. חייה היו בסכנה באותה מידה עם חייו של איוואנקו.

הרגע הראשון לאחר כניסת הגרמני לחנות חלף בשלום. הכלב לא נבח, לא קפץ על איוואנקו והגרמני לא זז ממקומו. ראשו הקודח של איוואנקו עבד במהירות, מה עושים? כולם חיכו לו, לצעדיו אשר היו חייבים לתת תשובה מספקת את כולם. בעיה לא קלה! וכמו שקורה הפתרון היה אבסורדי אבל מועיל כפי שהתברר.

איוואנקו הרים את ראשו והסתכל קדימה, עיניו נעצרו על פריטים שונים על אצטבאות בחנות מסוג זה. הוא המשיך להרגיש את מבטם של 3 זוגות העיניים המשגיחות על כל תנועה קטנה שלו. הגברת – יניב היה שמה – עמדה כאבן תקועה לנצח באדמה בלי אפשרות לזוז. מבטו הבחין על האצטבה בחתיכת אבן שחורה, אשר שימשה את האיכרים בסביבה לשיוף וניקוי מוצרים מיציקת ברזל כמו כיסויים עגולים מעל תנורים המוסקים בעץ או פחם. הוא הושיט את ידו בביטחה לכיוון אבן כזו ואמר מילה "שוורץ" – שוורץ בגרמנית זה "שחור", וכנראה כינוי זה נשאר בשימוש אצל האיכרים עוד מזמן האוסטרים. המוכרת לא הבינה אותו, למה נחוצה לו האבן הזו דווקא ברגע זה?! היא בקושי פתחה את הפה ושאלה אותו: האם הוא מתכוון לאבן זו? איוואנקו ענה לה ללא היסוס – כן, כן גברת יניב, בדיוק אבן זו אמי כבר פעם שלישית מבקשת שאביא לה ואני שוכח – סוף, סוף אעשה אותה מאושרת. דיאלוג זה נעשה בשפה אוקראינית מדוברת אותה הגרמני לא ידע כלל. המילה היחידה שהוא כן הבין היתה "שוורץ" – הוא הפנה את מבטו לכיוון אצבעו של איוואנקו וברגע שהוא הבחין באבן השחורה אשר תואמת את כינויה בגרמנית משהוא זז בו – כנראה איזה שהוא סיפוק מכך שהוא יכול להשתתף במתרחש. סימן חיים אפשר היה אפילו להבחין על פניו וגם ירידה במתח. אחריו גם הכלב התמתח בשלווה על רגליו השרועות קדימה וכמעט ונגע באיוואנקו.

גב' יניב הושיטה 2 חתיכות אבן שחורה, איוואנקו חיכה בסבלנות לעודף, בדק פעמיים באם החשבון נכון, השתכנע, סימן על חזהו את סימן הצלב לפרידה והיא ענתה לו בהתאם.

הקטע הקשה ביותר עוד היה לפניו – יש לעבור על-יד הכלב ובעיקר על-יד נוימאייר. הוא קיווה שלפחות הגרמני יצא מהחנות – המעבר היה צר מאוד – אבל לא הוא. איוואנקו דחק עצמו לדלפק עד לכאב – הוא רצה להתרחק מהגרמני, הצליח בקושי לעבור על-פניו עם העיניים כלפי הרצפה ולאחר זמן אינסופי הוא מצא עצמו מעבר למפתן.

איוואנקו נשם לרווחה, אבל המשיך להיות זהיר. הוא ידע שהגרמני רואה אותו מבפנים דרך דלת הזכוכית. המשיך ללכת רגיל עד שפנה שמאלה מעבר לפינה הקרובה ורק אז התחיל לרוץ. הנני בטוח שאף "ספרינטר" באולימפיאדה כל שהיא עלה על המהירות של איוואנקו. לאחר מכן היה צריך לקפוץ מעל גדר אבנים בגובה של 3 מ' לפחות – הוא עשה זאת ביכולת על טיבעית. כנראה הטבע מעניק לאנשים כוחות כאלה בשביל הישרדות.

לאחר המלחמה איוואנקו חזר לאותה גדר וניסה לחזור על השגו "הספורטיבי" מאז – זה לא צלח – בקושי הגיע לפחות מחצי מהגובה.

שולץ

הפעם זה שם של יהודי דווקא, לא של גרמני. את האיש כמעט ולא הכרתי. הפגישה אתו היתה חד פעמית ורק למשך 3 ימים, מ-21 באוקטובר ועד ל-24 בו בשנת 1942.

בימים ההם השתוללה האקציה הרביעית בעיר בוריסלב וקבוצה קטנה של יהודים הצליחה להימלט ליער סמוך לעיר. הייתי ביניהם, גם דודי יונה (פעטער יוינה) ואשתו, מר קניג ומר רינגלר עם בנו אולה בן ה-10 בערך. כולם היו מבוגרים, מעל גיל 50 לפחות – חוץ מאולה וממני. גיל אנשי החבורה לא היה מקרי. המבוגרים תמיד היו זהירים יותר בתקופת האקציות, כיצד אני נקלעתי ביניהם זהו סיפור אחר.

במשך היום, ה-21 באוקטובר, התרחקנו יותר לתוך היער. בכל זאת שמענו, מפעם לפעם, את קולות הירי אשר העידו על המתרחש בעיר. ממני בקשו לטפס על עץ גבוה לראות ולדווח על המתרחש. עשיתי זאת, אך ראיתי רק יער עצום מרהיב ביופי צבעיו שאיני מנסה אפילו לתאר, הסתיו עם העלים הנושרים בגוונים יפיפיים, בקיצוה "השלכת" בשיאה.

לכל אחד היה קמצוץ אוכל, קצת שתיה ומפעם לפעם אנשים חיזקו את עצמם עם המעט אשר היה להם. לקראת סוף היום היריות פסקו כמעט, השמיים כוסו בעננים כבדים והחל לרדת גשם. הוא היה צפוף, שקט אבל טורדני, ידענו שזה סיפור לזמן ארוך. בהתחלה היינו מרוצים אפילו – הגרמנים עם עוזריהם האוקראיניים לא אהבו להירטב בחיפושיהם אחר יהודים במיוחד לתוך עובי היער. עם התגברות הגשם התחלנו לחפש הגנה מפני הטיפות הזעירות והקרנות אשר חדרו לתוך הגוף בהתמדה.

לאחר כ-4 שעות כולנו, ללא יוצא מהכלל, היינו רטובים בכל הגוף גם הלבוש אשר ספג את המים הכביד עלינו. מצאנו עץ מחטני עם גזע בהיקף גדול ונעמדנו סביבו כשהגב צמוד לעץ והפנים מופנות מחוץ לעץ. מצב זה מנע מאתנו לדבר אחד עם השני ולהסתכל איש בעיני רעהו – כל אחד נשאר עם עצמו לבד, עם מחשבותיו על גורל קרוביו בעיר ואולי ניסה לשקוע בתנומה, עד כמה שזה היה אפשרי.

היום השני עבר בלי התרחשויות מיוחדות – היריות המשיכו אבל ההד היה עמום יותר בגלל הרטיבות באוויר. קשה לי להיזכר מה היה במשך היום השני – הגשם המשיך עם הפסקות קצרות ועלינו עבר לילה נוסף קשה הרבה יותר. כולנו מותשים – היו שהתיישבו על האדמה הספוגה מים – רעבים, לפה הגיעו רק טיפות הגשם.

עם שחר היום השלישי השמים התחילו להתבהר, הגשם פסק וכולנו התחלנו לחשוב על השגת מזון. אני, הצעיר בחבורה, הרגשתי שחובתי היא לטפל בבני אדם אלה. החלטתי ללכת ולהשיג מזון. הכרתי אישה אלמנה אשר גרה עם בנה האילם-חירש בקצה היער ואליה שמתי פני.

שם משפחתה היה "פאני סוחה" – בתרגום לעברית "יבשה" – חשוב ששם זה יצוין בכתב, אישה גדולת נשמה היתה. ידעתי את זמן חליבת פרתה היחידה וחיכיתי בין העצים עד שהיא תצא לרפת. כאשר היא הופיעה בחצר יצאתי מהיער והיא הגיבה בשמחה אבל גם במבוכה. היא הבינה מיד את צורכי וביקשה לחכות עד שהיא תכין משהוא. נסוגתי בחזרה בין העצים והשגחתי שלא יהיה קשר, מהבית עם העולם החיצון. עם כל ההיכרות לא האמנתי לאף אחד. לשמחתי החשדות שלי לא היו מוצדקות. לאחר כחצי שעה היא יצאה מהבית עם דלי מלא סלק לבן מבושל וחם מכוסה במטלית בד לבנה ובקבוק גדול של חלב חמים הישר מהחליבה. כסף לא רצתה לקחת – היתה עמי שקית בה שמתי את המצרכים ורצתי מהר אל החבורה, הרגשתי שאני מביא "חיים" בשקית לאנשים המסכנים האלה. הגעתי מתנשם בכבדות הוצאתי את המצרכים וכולם הסתכלו בהם בצימאון. לפני שמישהו הוציא הגה מהפה נשמעה פתאום "הצהרה", התניה מפי שולץ: "אם אני לא אשתה ראשון מבקבוק החלב לא אשתה בכלל!" – לו שולץ לא היה אומר זאת יכול להיות שלא היו שמים לב על הבכורה של השתייה מהבקבוק בתנאים שכאלה. אבל לאחר דיבורו של שולץ כולם התקוממו, נעלבו מסיבות מובנות ו"בצדק". נוצרה מבוכה בחבורה – איך לצאת מהמצב? הוסכם על כולם, שולץ לא דיבר, שאני אחליט למי לתת את זכות הבכורה.

הסתכלתי לכיוון שולץ, איש נמוך קומה, רזה מאוד עם עיניים ללא ביטוי, משהוא כנוע ונטול אומץ השתקף בכל דמותו. הוא עמד באי נוחות, איש אינטליגנטי היה, משכיל והוא הבין היטב את משמעות מילותיו. כנראה לא היה מסוגל לוותר על העיקרון אשר הושרש בו מהילדות ובו חונך. הרי בנסיבות כאלה דרישה כזו מצידו ומכל אחד אחר היא לא צודקת, מקוממת ומעליבה ואני בטוח ששולץ לא התכוון לאף אחד מדברים אלה. אבל זה היה מעל כוחו. הבנתי גם שהוא כנראה לא ישתה בכלל לאחר מישווא ואז בריאותו תיפגע במיוחד ללא שתייה חמה, או לחילופין יצר הטבע יתגבר בכל זאת מעל כל העקרונות הנעלים והוא כן ישתה אחרון, אבל זה ישבור אותו כליל. החלטתי היתה קשה אבל העברתי את הבקבוק לשולץ והתרחקתי מהמקום לזמן מה.

מאז עברו 56 שנים, גם כעת אני בטוח שפעלתי נכון. אפשר להוסיף כי לו לכולם היה כל-כך חשוב העיקרון של הניקיון-ההיגיינה כמו לשולץ היה אפשר למצוא פתרון בקלות – היו כמה בקבוקונים קטנים אצל האנשים (לשולץ גם זה לא היה) אבל אף אחד לא הטריד את עצמו עם העברת החלב דרך הבקבוקונים ושתו מאותו הבקבוק הגדול, אחד אחרי השני, באופן טבעי ביותר גם בעיניי.

הסיפור נשמר בזיכרוני לתקופה כל-כך ארוכה לא סתם כנראה. "שולץ" אמר את שלו.

שמחה קרפ

היקר בבני האדם, אסור ששם זה לא יתועד. השפעתו על הצלת יהודים רבים ממחנה בבוריסלב היתה מכרעת. חובתי לכתוב עליו, להסביר לאנשים מי היה האיש, מה חשיבותו, מה אישיותו ומה פעלו.

הוא הגיע לבוריסלב עם גל פליטים יהודים ממערב פולין, החלק אשר נכבש על-ידי הגרמנים בתחילת ספטמבר 1939 לפי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב מ-21 – 23 באוגוסט. 1939 הוא גדל וחי בעיר לודז', עיר של טקסטיל עם מסורת של מרדנות עוד מימי הצאר. היו שם הרבה קומוניסטים ושמחה שלנו היה אחד מהם, נציג הזן אשר כבר מזמן נכחד ונשכח. כשהסובייטים הגיעו לאוקראינה המערבית ב-17 בספטמבר 1939 התחילו לנקות את השטח מהקומוניסטים המקומיים ולהגלות אותם לסיביר. בתחילת חורף 1940 הם הגלו לסיביר גם את כל הפליטים מפולין המערבית, במבצע חסר תקדים. (הסובייטים חשדו בהם כמרגלים גרמנים ולא ללא יסוד). תוך כמה לילות היהודים המסכנים האלה מצאו את עצמם על משאיות על מטלטליהם הדלים ועל משפחותיהם המבוהלות בדרך לרכבות ולסיביר. אנו, היהודים המקומיים ריחמנו עליהם וניסינו לעזור להם במידת האפשר; בדיעבד התברר כי דווקא מבצע זה הציל את חייהם מידי הגרמנים ואנחנו נשארנו לטרף של הנאצים.

משום מה שמחה לא נשלח לסיביר – הוא התאים לשני הסוגים הנ"ל אשר נשלחו למזרח – גם קומוניסט וגם פליט ובכל זאת נשאר. קשה לי להסביר זאת. אולי כשרונו הבולט כזמר (אצל הרוסים זה היה חשוב) "עזר" לו.

יצא ככה שעבדנו ביחד, עם עוד קבוצת יהודים ביישור שטחים להקמת מגדלים לקידוחי נפט עבור הגרמנים. הוא היה מבוגר ממני בכ-6 שנים סה"כ אבל הוא היה המבוגר ואני הפחות מבוגר. היה איש אינטליגנטי – קרא המון – קומוניסט יהודי במיוחד עם אמונה ברעיון היה חייב להיות משכיל. עבדנו, החלפנו רעיונות. עם כל המצוקה בה היו כל היהודים, מצוקתו היתה הרבה יותר חריפה. לא היו לו שורשים כל שהם במקום, קרובים, הוא היה זר ובודד. בהתחלה הוא שתק ברובו, המעיל הדל שלו – האפור ללא ביטנה לא הגן עליו מפגעי מזג האוויר. הנני זוכר אותו כשהוא נושם לתוך שתי כפות ידיו הקעורות ליד הפה על-מנת לחמם את האצבעות. הפנים שלו היו יפים מאוד, עיניים טובות, חומות הסתכלו עליך ושמעו.

בסוף 1942, עם הקמת מחנה העבודה בבוריסלב התחילה כבר להסתמן פעולתו המרובה להצלת היהודים. הוא אהב בני-אדם, היה מוכן לתת אין סוף וזה היה המוטו של חייו.

כשהיהודים התחילו להתמקם במחנה, כל אחד על מטלטליו הדלים, מנותק מהמשפחות בגטו, אבודים, שמחה עשה מעשה אשר אי אפשר להגזים בהערכת חשיבותו. הוא פשוט עבר מאגף לאגף, מחדר (40 איש בו) לחדר ושר, שר מהרפרטואר שלו, בידיש ורק בידיש. בהתחלה האנשים לא הבינו מה קורה אבל לאט לאט התקבצו סביבו בחדרים הגדולים הקרים והקשיבו

לו והוא הצליח להעניק להם את הקצת מהחיוב אשר כל-כך היה נחוץ להם ברגע זה. היו מקרים והצטרפו לשירה גם עוד אנשים ורגעים כאלה עוזרים להתגבר על קשיים להרבה זמן. הוא חזר הרבה פעמים על קונצ'רטים אלה.

עם הזמן שמחה הסתדר טוב מאוד במטבח, השירה שלו עזרה לו – טבח או עוזר טבח – חלום. גם מילא תפקיד חשוב במקלחות בהסקת התנור לחימום מים.

הנני חייב לספר כאן על מקרה אשר קרה ביני ובין שְמִיָּה. אנחנו היינו באותו חדר – אורות סוסים – על דרגשים דו קומתיים לאורך הקירות. במרכז, שולחן ארוך ובפינה תנור עגול מפח ועליו אפשר היה לחמם קצת אוכל למי שהיו האמצעים להשיגו.

כמעט כל ערב, עם הגעתו של שְמִיָּה לחדר הוא התלונן בקול רם – ממש צעק – ששוברים לו את המנעול של הארגז וגונבים לו חמאה אותה הוא היה גונב מהמטבח ומביא לחדר. עם הזמן התפתח אצלי רעיון; למה שאני לא אגנוב קצת חמאה מהארגז? לאט לאט התחלתי לרקום תכנית למבצע: "גניבת החמאה". החלטתי להידמות לחולה ולהישאר ליום אחד במחנה על תקן של חולה. "למזלי" קבלתי דלקת עיניים כשלא נזהרתי מלהסתכל על פעולת ריתוך וזה נתן לי אפשרות לממש את תכניתי.

הלכתי לרופא, קבלתי צנצנת עם נוזל לשיטיפת העיניים ונשארתי במחנה. כשכולם הלכו לעבודה החדר נשאר ריק ואני התקרבתי בזהירות לארגזו של שְמִיָּה – הוא היה מתחת למקום השינה שלו – ולהפתעתי מצאתי את המנעול פתוח וללא קושי הוצאתי משם כ-4 קוביות חמאה של 20 גרם כל אחת – מנת יומיים לבן-אדם. בשקט, בשקט סגרתי את המכסה ואת החמאה שמתי בכיסים – שניים בכל כיס. בחוסר סבלנות התחלתי לחפש מקום מסתור איפה לממש את חלומי. כאן קרתה התקלה. היה נדמה לי שכל האולם מסתכל אחרי ורוצה לתפוס את הגנב. הגעתי עד למשתנה אבל גם שם לא יצא לי לאכול ונשארתי עם החמאה הנמסה בכיסים והשתוקקתי לבואו של שמחה על-מנת להתוודות לפניו ולהחזיר לו את החמאה.

לקראת סוף היום, הרגע הגיע, שְמִיָּה בא לחדר ואני רצתי אליו, מסרתי לו בהקלה עצומה את החמאה. בתגובה שמחה חיבק אותי, הושיב אותי על ידו, הוציא משולש של לחם מהארגז, אולר והכין אישית בשבילי 2 חתיכות לחם עם חמאה מרוחה טוב טוב ונתן לי אותן שאוכל. כמובן לא היה צורך פעמיים לבקש, תוך כמה דקות אכלתי את המתנה השמיימית מול עיניו המרוצות של שְמִיָּה (השם שְמִיָּה מאוד התאים לו). בתקופה של לאחר מרד גטו וורשה – על המרד נודע לנו מפולנים – התחלנו במחנה לחשוב על תכניות איך להימלט ליערות הסמוכים ולהציל את חיינו ושל קרובינו, אשר נשארו בחיים.

התארגנו קבוצות, קבוצות של 6 – 7 איש, כל קבוצה כיחידה נפרדת והתחילו להתגנב בלילות דרך פרצה בגדר לכיוון היער עם שקים של מצרכים, ציוד, תנורים וכו'. ביער כל קבוצה התמקמה משני צידי נחל קטן אשר הבטיח אספקת מים. "חלוצי קלונדאייק". היות והקבוצות יצאו לא מתואמות ביניהם היו מקרים שאנשים היו נתקלים בחושך אחד ברעהו והיתה קיימת סכנה של ירי יהודי ביהודי.

כאן נכנס שְׁמָחָה לפעולה. הוא החליט לארגן את היציאות לפי לוח זמנים מתואם בין כל הקבוצות – יום, שעה. רק הוא הכיר את כולם, נרשמו אצלו ולקראת ערב היו מקבלים את זמן היציאה המדויק וגם את הסיסמה. כנראה, כאן עזר לו החוש הקונספירטיבי של קומוניסטים במחתרת. בצורה זו הצלחנו לחפור כ-10 בורות באדמה בלי להפריע אחד לשני ובלי ליפול בידיים של הגרמנים.

לקראת חיסול המחנה והטרנספורט לפלאשוב שְׁמָחָה נעלם. לא ידענו יותר על גורלו. לאחר המלחמה נודע לי ממקור מהימן ביותר כי הגרמנים לקחו אותו ל"שוצפוליציי" ועינו אותו באכזריות שימסור את הסיסמאות וכל הידוע לו על ה"קוצימוניס" (שם מקובל למקומות מסתור של יהודים). הוא עמד בכל העינויים, נפח את נשמתו ולא בגד בבני האדם.

זה היה שְׁמָחָה.

הוד מעלתו - הרעב

הרבה נכתב על הנושא, הרבה נאמר אבל הרעב מהווה גורם-כל-כך דומיננטי בחיינו בתודעתנו, כל כך רבגוני שתמיד אפשר להוסיף לנתח ולחשוב על מהות הוד מעלתו. יש רעב זמני - קצר מועד, יש רעב מקרי - מטיילים במדבר, בשלגי האנדים, נקלעים למצב של הרעבה עד כדי קניבליזם, יש תחושת רעב עם תקווה בתנאים של סביבה תרבותית כביכול כמו אצל קנוט המסון. רעב פרמננטי - קבוע, ללא פתרון בעתיד הנראה לעין דורש שינוי דרסטי - האדם חייב להתרגל למצב של הרעב והעיקר לשרוד. מבחינה פסיכולוגית קיימים כל מיני "פוטנטיים", כל אחד לפי אופי אישיותו מפתח שיטת חשיבה היכולה לעזור במאבקו עם הוד מעלתו. אין ביכולתי ואיני מנסה להתעמק בנושא כל-כך חשוב ומורכב, אבל נקלעתי למצב מיוחד במאבקי עם הרעב ואותו אנסה לתאר.

הזמן - חורף 1943 - תקופת ביניים, היהודים נחלקו לשני מחנות: האחד בגטו ובו האנשים אשר לא מסוגלים לעבוד כגון; קשישים, ילדים, נשים, השני מחנה עבודה בו נמצאים גברים ונשים צעירות אשר מסוגלים ל"תרום" מכוחם הפיסי למאמץ המלחמתי של הגרמנים. התנועה בין הגטו והמחנה היתה אסורה רשמית, אבל היהודים מצאו דרכים - שבילים עוקפים בהם יוכלו לנוע בלי לעורר את זעמם של השילטונות. הקשר נשמר בין שני החלקים של ריכוזי היהודים, לפעמים רופף אבל היה.

אמי ניסתה לעזור לי במלחמתי עם הרעב והחליטה לאפות לחמניות שטוחות ממולאות בתפוחי אדמה אשר באזורנו היו די פופולריות. "הרעיון המסחרי" היה שמדי יום יומיים אקח מהגטו תבנית עם הלחמניות - 12 יח' בתבנית ואביא אותן למכירה במחנה. תאורטית היו צריכות להישאר 2 עד 3 לחמניות בשבילנו ועל יתר הכסף לקנות חומר גלם ליצור תבנית לחמניות חדשה. הכול עבד לפי התכנית עד לרגע בו הנחתי את התבנית עם הלחמניות על השולחן במעבר במחנה על-מנת שייראו על-ידי עוברים ושבים וימכרו.

הבעיה העיקרית במצבי היתה מלחמתי המתמדת עם הוד מעלתו. הרעב ניסה לפתות אותי בעזרת כל החושים אשר נתנו לי על-ידי הטבע. הריח המשגע של הלחמניות, לראות אותן מסודרות בארבע שורות ובכל שורה 3 לחמניות כשהן מבריקות, יפות בצבעים מרהיבים, גם למשש מפעם לפעם את הרכות של הלחמניות, אפילו אפשר היה לשמוע אותן בלחיצה קלה על החלק האפוי. כל זה ראיתי, הרחתי, מיששתי, שמעתי, אבל אסור היה לי לחשוב אפילו על אכילת אחת מהן לפני שנמכרו לפחות 3 לחמניות. בהתחלה הייתי חזק - עמדתי בפיתוי והתרחקתי מהתבנית, לא רציתי להריח, לראות מקרוב, רק השגחתי ממרחק במקרה ויימצא לקוח אותו אצטרך לשרת. לצערי, הלקוחות האמיתיים היו ספורים - אלה שהיה להם גם הכסף. עד שמכרתי את השלישיה הראשונה לא נגעתי באף לחמניה. אבל עם הזמן הייתי נחלש במלחמתי - היו מחשבות זדוניות כדוגמא - למה לא לקחת מקדמה על חשבון השלישיה השניה, הרי זה לא משנה מתי שאמכור את הלחמניות, הרי אני אמכור אותן בוודאות? ואם כבר אז יש לבחור את הלחמנייה "שלי" העתידית מבין הרביעיה למכירה. הלחמניות קיבלו דמויות

בתודעתי. הייתי מעביר את מבטי מהאחת לשניה ומעריך ושוקל, אולי זאת בקצה תהיה טעימה יותר – רואים את הברק היפה שעל הקליפה האפוויה אבל היא יותר קטנה משכנותיה וזה חסרון רציני – הכמות של המזון חשובה מאוד – נשק מכריע במלחמתי. מצד שני לחמנייה יותר יפה משיעיה יותר, אבל הלחמנייה השלישית זה כבר משהוא אחר. גם לא יפה וגם קטנה ואותה אנסה למכור לקונה הראשון – נכון – איני בטוח שאצליח, הוא בוודאי יבחר בלחמנייה אחרת ואז בא הפתרון. אם אוכל כבר לפני המכירה את הלחמנייה אשר בחרתי לא תהיה כל אפשרות שבחלקי תיפול הלחמנייה הלא רצויה. המלחמה המתישה נמשכה כל הערב, לפעמים שעה שעתיים, תלוי ב"שוק".

בינתיים התבוננתי על התנהגות האנשים אשר עברו על פני התבנית. אפשר היה לחלק אותם לכמה קבוצות. העניים – ללא כסף – היו כאלה אשר מרחוק כבר ראו את האויב בדמות התבנית ומצאו דרך עקיפה לא להתקרב לאוכל המפתה – אלה היו היותר חזקים. היו גם כאלה אשר התקרבו לתבנית בלי לחשוב, לענג את עצמם עם הריח. המראה והעיקר להיות קרוב לאושר ואחר-כך האכזבה והייאוש לאחר הפרידה.

קבוצה אחרת של הקונים הפוטנציאליים היו אנשים אשר היה להם קצת כסף והיתה להם אפשרות לפעמים לפנק את עצמם עם לחמנייה. גם בין אלה אפשר היה להבחין ביותר חזקים אשר ידעו לתכנן במדויק את האפשרויות שלכם והיו לי גם לקוחות קבועים בימים קבועים ללא סטייה. אלה היו מתקרבים בהליכתם הרגילה, שילמו מראש עבור לחמנייה אחת בלבד, סקרו את התבנית בעיניהם, לאט, לאט, עד שמצאו את הדבר המתאים; היתה להם גם לפעמים חתיכת נייר בכיס בה שמו את הלחמנייה וברוב המקרים לא אכלו במקום אלא לקחו אתם על מנת לאכול אותה בצורה הכי נבונה עם הפסקות ולהאריך את זמן האכילה עד כמה שזה אפשרי. האחרים בקבוצה היו חלשים יותר, אלה נכנעו מרחוק, התקרבו בצעדים מהירים, לקחו לחמנייה ואכלו במהירות מרבית ולפעמים גם כשלו ואכלו עוד אחת בלי לחשוב על מחר. שילמו רק אחרי האוכל.

הקבוצה השלישית היתה קטנה מאוד. אנשים עם כסף אותו הצליחו לשמור בדולרים עוד מלפני המלחמה. אלה היו "פיינשמעקערס" – מפונקים. לא הייתה להם בעיה של רעב כלל וכלל. לפעמים עברו בקבוצה ולקחו עת כל התבנית ושילמו מחיר טוב. במקרים כאלה לא הספקתי לאכול את החלק שלי אבל זה לא הדאיג אותי. בכסף יכולתי לקנות אצל מתחרה שלי (בהנחה) את הרצוי כל-כך.

האכילה עצמה היתה פעולה מאוד מורכבת. קשה לקבוע מאיזה רגע זה מתחיל. כנראה כבר במחשבה על האכילה העומדת לפניך. אחר-כך לקחת ביד את הלחמנייה או את הכף אשר בסיר הקטן שלך וידעת שזה ממשי וזה הולך לקרות ויש סיכוי, קטן אמנם אבל הוא קיים, לנצח "אותו". הסתכלת על האוכל ונהנית – זה יהיה שלך. אחר-כך הרחת ונהנית – זה יהיה שלך, של הבטן שלך. אחר-כך קירבת את הלחמנייה או את הכף לפיך לאט לאט והבנת שזה עומד לקרות, את הטעם הראשוני הרגשת עם השפתיים, "טעמת" – כן נהדר! האוכל המשיך את דרכו בפה לכיוון לוע הוושט. היה חשוב להחזיק אותו הרבה זמן בפה – כל הקולטנים העצביים

של האוכל נמצאים בתוך הפה ובאזורים שונים שלו הטעם הוא אחר. האוכל גלש לתוך גופך המורעב אשר חיכה לו באינסטינקט חייתי, הגוף רצה גם להשתתף במלחמה אתו. ואז התחלת לחשוב על "הביס" הבא או על הכף הבאה ואותה פעולה חזרה על עצמה עד לגמר מנת המזון.

כל בן אדם לוחם את מלחמתו בצורה אחרת. אני הייתי מספיק ערמומי במלחמתי עם הרעב. הפטנט העיקרי – להאריך עד כמה שאפשר את פעולת האוכל. כל השלבים אשר תוארו מעלה עשיתי עם הפסקות. כל עוד אני מתעסק עם האוכל הרעב לא יוכל לי. הייתי מוגן כמו חיילים בשוחות בקרב. גם את האכילה מהסיר עשיתי בטכניקה מיוחדת. היינו מקבלים את המנה שלנו לתוך סיר קטן והתוכן של הנוזל היה בשבילנו חידה. לפעמים היו בו כמה חתיכות תפוחי אדמה או אפילו מצאתי פעם חתיכת בשר של סוס (טעים מאוד). החוכמה היתה לדחות את הידיעה על מזלי ביום זה עד סוף האכילה. תמיד לקחתי את הכף בזהירות מלמעלה ואכלתי לאט לאט ושמרתי לי את התקווה שאולי יש שם למטה בתחתית סירי משהו ממשי. בינתיים נהניתי מהמחשבה שבוודאי יהיה! – האופטימיזם הטבעי עזר מאוד. וכך לאט לאט התחברתי לתחתית הסיר וברוב המקרים היה נדמה שמצאתי משהוא טוב ואם לא הייתי בטוח אז בפעם הבאה בוודאי יהיה.

לאנשים אחרים לא היתה הסבלנות לנהוג כמוני – כנראה טבע בין בן האדם לרעהו שונה מאוד. אלה רצו לדעת מיד מה עלה בגורלם ביום זה וקודם כל ירדו עם הכף עד למטה וחיפשו בחיפזון אחרי החתיכות הגושיות ורצו לדעת בהקדם אם לשמוח ואם לא! והעיקר הם קודם כל אכלו את החלקים המועדפים ואחר כך אכלו את הטפל.

אצלי הפיתוי היה גדול לנהוג כמוהם. זה יותר התאים לאינסטינקטים שבי, אבל גם כאן התגברתי. השארתי את הטוב לסוף והרגשה נעימה של טעם מועדף היתה אתי עוד הרבה זמן אחרי הבליעה האחרונה. וכך ניצחתי את הוד מעלתו המפלצתי ויכולתי לו.

גם כעת אני אוכל לאט, ההרגל נשאר עמוק טמון בתוכי. שיחיה.

ימים נוראים – תשנ"ט.

המסע

כרגיל, התאספנו חבורת גברים העומדים לעבור מסע לילי בדרך לא דרך; עמקים, גבעות, יערות, שבילים וחורשות אשר סימנים טבעיים בלבד התוו אותה – עץ מיוחד, גבעה עם צלב, לפעמים אפילו נביחות של כלבים ממרחקים עזרו לנו להתקדם בכיוון הנכון.

יום חורפי, שלג התחיל לרדת בשעות אחר הצהריים – הזמן בו תכננו לצאת לדרך. נקודת היציאה היתה ביער, שם התארגנו. סיכמנו את סדר ההליכה, שוחחנו קצת על אפשרויות בלתי צפויות היכולות לצוץ בעת המסע ויצאנו. שישה איש בסדר טורי – שמנו את צעדינו בשלג, אשר בהתחלה לא היה עמוק במיוחד ולא נצפתה הפרעה כל שהיא מכיוון זה. חצינו במהירות את הדרך הכפרית מכוסת השלג ובה סימני מגלשות – אמצעי התחבורה היחיד בחורף בהרי הקרפטים. עם הזמן החושך ירד וגם ההליכה נעשתה קשה מאוד. יצאנו למקום פתוח והשלג הכבד המשיך לרדת בינתיים ותוך זמן קצר הרגשנו שלא נוכל להתקדם. פשוט נתקענו באמצע ללא מוצא.

הפתרון היחיד בשבילנו היה לחזור לדרך הכפרית ובה להמשיך את מסענו לכיוון "ביתנו" ביער. דרך זאת היתה מסוכנת ביותר – היה עלינו לעבור בכפר גדול מאוכלס אוקראינים, אבל לא נראה מוצא אחר. חזרנו לדרך, התארגנו מחדש, החלטנו ללכת בזוגות – בראש הטור שניים עם אקדחים מוכנים לירי מיד, אחר-כך זוג נוסף ובסוף זוג עם אקדחים, לסגירת הטור. חלק מהמשא השארנו מוסתר בין העצים. היינו חייבים ללכת ללא מגבלות בתנועותינו.

התחלנו להתקדם במהירות מירבית, מיד הרגשנו את ההקלה בהליכה עצמה – הרגליים רצו לבד בלי להתקל במחסום השלג העמוק, אשר כל-כך הקשה עלינו בתחילה. מצב הרוח השתפר אצל כל אחד, ידענו שאנו עושים את ההכרחי והעיקר בלי פחד ובלי להסתתר. הלכנו לקראת הסכנה פנים אל פנים. האויב לפנינו ומוכנים לפגשו כשויים מול שויים – הרגשה לא רגילה ליהודים "גלותיים". כולנו הרגשנו את השיחרור העצום ממגבלות המאפיינים מיעוט – מחוסר האונים. להיפך הרגשה נפלאה! הולכים בקצב מהיר, אפשר להגיד "שמח". הצעדים של כולנו אפילו הסתדרו מעצמם בקצב צבאי: חת שתיים, חת שתיים...

המסע התקדם בשתיקה, במהירות. לא עבר זמן רב, לאחר עיקול בדרך, התגלו לפתע אורות ישוב וקצת מאוחר יותר גם קולות של אנשים. מתברר שזה היה חג המולד של האוקראינים – תחילת ינואר – והנוער המקומי בילה במועדון וגם ברחוב. השלג בינתיים פסק וזה הוציא לרחוב חוגגים. הופתענו מההמולה אבל המשכנו ללכת מבלי לשנות את הקצב – יש להוסיף שפנינו היו מוכסים שלג – במיוחד סביב העיניים, הפה, האף אדום בשל נשימותינו אשר קפאו באויר הקר ולכן האנשים ברחוב לא הספיקו להבין מה קורה.

היינו כמו מראה מעולם אחר. היה אפילו שוטר שיכור אחד אשר נעמד באמצע הדרך וברח מהר על-מנת לשחרר לנו את המעבר. לא "התעכבנו" בלשון המעטה – כמו רוחות רפאים עפנו

קדימה. בסוף הכפר הבחנו בצללית שחורה מתקדמת לקראתנו. דאגנו, אבל במהירה התברר שזאת היתה אישה מבוגרת אשר כל-כך נבהלה שהצטלבה 3 פעמים וזרקה את עצמה לשלג בצד הדרך ואנו יצאנו סופית מאזור הסכנה הישירה.

המשכנו והמשכנו ללא הפסקה עד שנתקלנו בצד הדרך בבית תפילה קטן, כמוהו היו זרועים הרבה בדרכים באזורים אלה. נכנסנו פנימה, היה שקט, משני צידי הקירות היו ספסלים מעץ ומול הכניסה תמונה גדולה של מריה הקדושה ידיה מצולבות על החזה. התישבנו וניסינו להחזיר את עצמנו למצבנו הרגיל. אט אט ההתרגשות התפוגגה – מתברר שכולנו היינו במתח גבולי.

מישהו הוריד את התמונה של מריה מהקיר, הפך אותה עם הפנים מטה, הניח אותה על ברכנו והשתמשנו בה כשולחן לטרפזה צנועה. הרעיון של "השולחן" – על האחוריים של מריה, עליהם אכלנו, עזרו לפרוק את המתח וכולנו פרצנו בצחוק משחרר, ארוך ולא טבעי. – צחקנו מעבר לסביר, אבל זה היה נחוץ מאוד. הרשלייבלה הוציא בינתיים מהתיק משקה בבקבוק מתכת, כל אחד לגם טיפה, אכלנו את המעט שהיה, נחנו והמשכנו.

לא שמנו לב כיצד השחר הפציע, לאחר ליל חורפי ארוך. למזלנו, הספקנו לחצות את המכשול המסוכן האחרון – את הנחל הקטן, אשר משום מה לא קפא ומכנסינו הפכו לשריוני מתכת כמו אצל האבירים. פחדנו אפילו שקול החיכוך לא יעיר את הכלבלב הנבזי בכפר הסמוך.

לפני קטע הדרך האחרון תמיד עשינו חניה וגם הפעם נהגנו כך. כל אחד זרק את עצמו במקום בו יצא לו לעמוד ונפל מיד לתרדמה עמוקה. העייפות נתנה את אותותיה. כל השינה נמשכה אולי דקותיים, אבל הספקתי לחלום. הנני מאחל לכל אחד חלומות כאלה. חוויה כזו נהדרת, מרוממת רוח, מוצפת אור שמימי, חום, צלילים. כנראה הגעתי כבר לגן העדן – רק שם יכול להיות כל-כך טוב. (זוכרים את חלום הילדה באגדת אנדרסן – "הילדה עם הגפרורים"? כנראה אנדרסן עצמו היה חייב לעבור חוויה דומה).

גן העדן לא נמשך הרבה זמן, פתאום מישהו החליט להפר את אושרי וניסה להקים אותי על רגלי. לא הסכמתי ולחמתי בכל כוחי בהפרעה מיותרת זו. זה לא עזר! קיבלתי שתי סטירות לחי חזקות ורק זה הוציא אותי מ"האושר". רק חונה (איך לא?) לא הרשה לעצמו להתישב. כנראה האיש ידע במה זה כרוך. לאחר שאני התעוררתי סופית, ביחד עמו המשכנו להקים את יתר החבורה וניתקלנו באותם קשיים. היה להם טוב בתוך השלג הרך, ללא צורך להמשיך ולהילחם להמשיך ולהמשיך...

קמנו כולנו, הסתדרנו למסע. השעה היתה בערך שתיים אחה"צ – סה"כ 24 שעות, קטע קטן בחייו של אדם. אבל אצלנו נעלם מחסום הפחד. המשכנו ללכת באמצע היום, כמו אנשים רגילים וידענו שמרגע זה נוכל לגונן על עצמנו בביטחון כמו שווים בין שווים. ללא הפחד אשר השתרש בתודעתנו בזמן השלטון הגרמני.

העלים היבשים

מוקדש לאשר בתודה על העידוד

חבורת גברים היו אמורים לעבוד ביישור צלע הר ולהכין מישור לביצוע קידוח נפט. סתיו 1942 – העבודה לא התקדמה – ידעו שבעיר יש אקציה. הדי יריות נשמעו ממרחק ופרט למנהל העבודה, אשר היה אחראי לביצוע העבודה, לאף אחד לא היתה היכולת לעבוד. הם עמדו ביחד, נשענים על כלי חפירה, מעשנים ללא הפסקה, מדברים מעט ומודאגים. אמנם לכל אחד היה סרט לבן על זרועו הימנית ועליו מגן דוד עם האות במרכזו "A" – המצוין, כביכול, כי ליהודי עם האות "A" "ARBEITS JUDE" (יהודי עובד) לא יקרה כל רע, אבל כל אחד השאיר את משפחתו בגטו והחרדה היתה גדולה. את המתח היה אפשר למשש באויר – לאף אחד לא היה איכפת מצעקותיו של יעקוב (קובה) אשר התרוצץ ובקש שיעבדו, אחרת הגרמנים, אשר עלולים להגיע, יקחו את כולם לרכבות. ביניהם היה בומק, כבן 17 – אשר לא עמד ביחד עם הקבוצה, כל הזמן נמצא קרוב לסף היער כדי שיוכל במקרה הצורך לברוח לתוך היער. הוא לא האמין לאות "A". גם בן דודו מוטיה היה שם, אבל הוא כן היה ביחד עם החבורה.

הדרך למישור הובילה מלמטה בשיפוע ההר. בומק לא הוריד את מבטו מהנקודה בה אפשר היה לראות את המגיעים לשטח. לא עבר זמן רב והוא ראה איך ראש סוס מתחיל להיראות ואחריו גם כובע ברזל של גרמני ולאט לאט כבר אפשר היה להבחין בשני גרמנים על סוסים, רובים על כתפיהם מתגלים לעיני הנוכחים. הוא לא חיכה הרבה זמן – מיד ברח ליער והסתתר במרחק מה על-מנת לחזור ולראות מה יתרחש בשטח. לאחר כחצי שעה בומק התקרב בזהירות למגרש וראה שאין נפש חיה שם – רק כלי חפירה מיותרים התגלגלו על האדמה. הוא הבין שאת כולם לקחו לטרנספורט כולל את מוטיה, היקר לו מאוד. הוא פרץ בבכי חרישי – המתח של כל היום יצא ביחד עם הדמעות המרובות אשר זלגו מעיניו ללא מעצור.

השתרר שקט ביער – שלוה, עצים, ציפורים, אלוהים המשיך למלוך בעולמו כמנהגו – לא נראה סימן אחד בטבע שהתרחש דבר כל-כך לא טבעי.

לאחר זמן מה החל לרדת הערב ועמו עננים כהים וגשם כבד. הנער חיפש מקום מיסתור מהגשם ובעיקר מהגרמנים, או מהאוקראינים המקומיים, אשר עזרו להם בצייד היהודים. כל הלילה עמד תחת עץ גדול ולקראת עלות השחר נזכר בביקתה קטנה בה רועה צאן היה אוסף עלים יבשים, מזון לעונת החורף עבור העיזים אותם רעה ביער.

בומק הצליח למצוא את הביקתה ובלי מחשבה נוספת התחפר בתחתית ערימת העלים היבשים. התברר כי בתוך ערימה זו שורר חום, אשר במקרה זה היה מאוד נחוץ לו. בגדיו התיבשו חיש מהר והוא נרדם ושקע בשינה עמוקה, לאחר יום מלא תהפוכות והתרגשויות. כמובן, לפני כן דאג לכסות עצמו בעלים מבחוץ כדי שלא יבחינו בו אורחים לא רצויים.

לאחר זמן מה תוך כדי שינה, הבחין באיזה שהוא רעש מעליו וזה החריד את מנוחתו. חשד עלה בליבו כי רודפיו הגיעו אליו, ימצאוהו ויביאו אותו לטרנספורט. עצר נשימתו וחיכה לעתיד להתרחש. השתרר שקט ודבר לא קרה.

בזהירות ניסה להוציא את ראשו מחוץ לערימת העלים ולבדוק את המתרחש. בביקתה היה חושך מתמיד, אבל בשעות היום חדר פנימה אור מועט דרך החריצים בקירות וגג הביקתה. בומק שמע בבירור רעש מעליו, העלים רישרשו והוא הבין שאינו לבדו בביקתה. התברר גם שאין איש מחוץ לערימה! אט אט היפנה את ראשו כאשר עיניו מופנות למעלה ומעליו הבחין בראשו של מישהו, בולט מעל הערימה ופניו מופנות מטה. "הראש" חבש כובע מצחיה אשר משום מה כיסתה את הראש וגם את עיניו. האיש מעליו לא היה יכול לראות דבר בגלל כובע המצחיה. בומק הבין שזה כנראה יהודי אחר אשר כמוהו חיפש מחסה מרודפיו והתמקם בתוך הערימה מעליו.

שקט השתרר בביקתה – שני הצדדים לא ידעו כיצד להתנהג – לאיש מלמעלה היה קשה יותר – הוא לא ראה דבר והאזין למה שעתיד להתרחש. עיניו של בומק התרגלו לאור המועט ואז הבחין שהמצחיה היא של מוטיה! הוא לא העז לחשוב שמוטיה נמצא מעליו – חלפה בו המחשבה כי מישהו אחר מצא את כובע המצחיה של מוטיה והשתמש בו.

בומק התחיל בידיש לדובב את האיש "העליון" שיגיד את שמו. מה גדולה היתה הפתעתו ושמתו בהישמע קולו של מוטיה מעליו. הוא קרא בידיש "בומק, בומק, אני התעוורתני!" המסכן לא הבין כי בסך הכל כובע המצחיה כיסה את עיניו ולכן אינו רואה דבר.

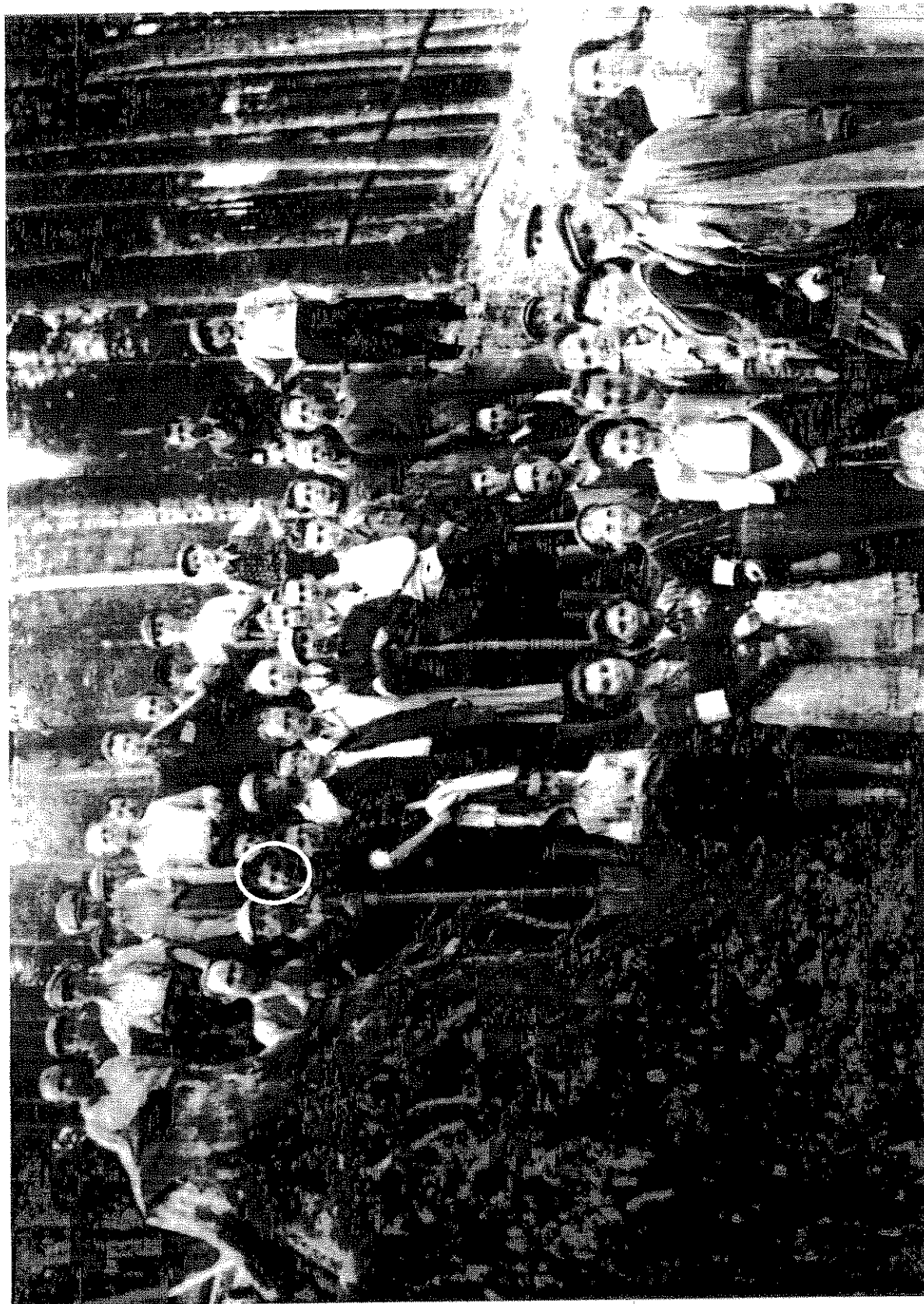
לאחר שהכל התברר, לשמתם לא היה מעצור. מוטיה סיפר שגם הוא הצליח לברוח בשניות האחרונות – ממש מתחת לאפם של הגרמנים – הם ראו אותו בורח אבל פרט לכמה יריות לא התעסקו איתו יותר. עיסוקם העיקרי היה איסוף יתר היהודים על מנת להובילם כולם לרכבת.

ליהודים נוח היה לחשוב שזו רק אי הבנה, שמיד יתברר שאותם לקחו בטעות – הרי יש להם סרט שנושא את האות "A". לצערי כולם נלקחו לקרונות ביחד עם כאלפיים איש מהעיר למקום שממנו אין חוזרים.

אחרית דבר

מוטיה מגיע עם משפחתו לפעמים ארצה. גם אנחנו ביקרנו אותם בדטרויט ולפעמים אני כמעשה קונדס מוריד לו את כובע המצחיה מעל עיניו ושנינו צוחקים בעצב!

13.2.1999

12 באוגוסט 1942
לסיפורים: שולץ, העלים היבשים.

מורדכה - מרקוס

פרולוג: בעצם חובתי היתה לתחיל את סיפורי ממורדכה. לא במקרה לקח לי כשנה וחצי עד שהגעתי אליו. האיש הוא מורכב עם תכונות מיוחדות, תודות להן ניצלו חיי כ-20 אנשים.

בקיץ 1943 נרקמה תכנית, ע"י קבוצת אנשים, לברוח ממחנה העבודה בבוריסלב ולהסתתר ביערות הסמוכים עד לשיחרור ע"י הצבא האדום. למחנה הגיע עלון של דף אחד מגיטו וורשה (כחודש לאחר חיסול הגיטו בוורשה) הקורא לכל היהודים למרוד בנאצים. להתארגן ואפילו ליצור קשר בין קבוצות שונות לנסות ולהנצל מגורלם המר. כעת קשה לשפוט עד כמה האלון הזה בשפת "היידיש" השפיע על היהודים במחנה ליטול יוזמה, להתעורר, לחשוב שאפשר גם אחרת, שלא חייבים להכנע ללא כל התנגדות.

קבוצת יהודים – מכרים מלפני המלחמה, או מהחיים יחד במחנה, התחילו להתייעץ ולדון איך ניתן לבצע את הבריחה ולבחור מקום מדויק למסתור ביער. אמצעים (כסף – נשק) מאין? איכשהו נוצרה חבורה של אנשים שונים אשר נבחרו בקפידה בתחשב ביכולת של כל אחד ואחד ואפשרות תרומתו למטרה המשותפת. כאן אני חייב למנות את שמות האנשים אשר השתתפו במבצע כולו. ניתן לחלק את החבורה לפי תפקידם בארגון.

היזמים של המבצע אנשים צעירים עירוניים, ביניהם חונה, מוניש, כהנה, ביחד עם אנשים אשר הצליחו להימלט מהיישובים סביב בוריסלב, לפני שהיהודים שם חוסלו ע"י האוקראינים והגרמנים. בחבורה זו אפשר למנות את הרשלייב (זוכרים?) עם התכונות הארגוניות שלו, מוטייה, מורדכה, הרש ואנוכי. למורדכה – מרקוס היה תפקיד גורלי בהצלת החבורה. הוא הכיר את הדרכים, השבילים ביערות ושדות למרחקים והוא – הוא אשר קבע את מקום המסתור, במרחק של כ-35 ק"מ מהמחנה. קבוצות אחרות – עירוניות אשר בחרו מקום מיסתור במרחק מה מהמחנה – 3 ק"מ בערך, אמנם ביער אופקה, אבל אפשר היה בקלות להגיע אליו וגורם זה הכשיל אותם בסופו של דבר.

בקבוצה שלנו היו אנשים המסוגלים לשאת "פרוביאנט" מזון, ציוד כגון תנור, דברי בית וכל הדרוש לארגון נסבל של החיים במסתור. החוליה האחרונה אשר חסרה – אנשים אמינים ועם אמצעים וגם אלה נמצאו. היו שתי אחיות אדה וגניה, אינג' פרידלר – ה"רדיסט", קמרמן (הפרזס – היו"ר), בחורה בגילי – פרידה, אשר מומנה ע"י אמא שלה. עם הצטרפותי לקבוצה הצלחתי לגייס עוד 2 גברים מדרוהוביץ הסמוכה, אתם ביחד עבד אחי במנסרה. בומק ושייקו היה שמם וזה היה בעצם הגרעין הראשוני של ה"סמילנרים" – לפי שם הכפר (סמילנה) בו חי מורדכי ובסמוך לו נבחר מקום המסתור. כל האנשים בקבוצה הצדיקו את שייכותם למיבצע ללא יוצא מן הכלל.

כאן המקום והזמן לחזור למורדכה – גבוה, יפה תואר בעל תווי פנים עדינים; אף ישר, זוג עיניים חומות ממוקמות עמוק מתחת לגבות החומות. שיער מקורזל – חום וגם שפם, קצרים וצרים בצבע חום עם כתמים כהים מעישון מתמיד. תפקידו היה בראש ה"קרוואן" – בהתחלה רק הוא ידע את הדרך. היו לו סימנים לאורך המסלול שלו שרק הוא היה מסוגל להכירם. כאן עץ שבור,

שם-קצה של גג מקש בכפר מרוחק ואפילו נביחות של כלבים עזרו לו. קראנו לו "לאמעדווניק" מ-"ל"ץ הצדיקים". מראהו החיצוני היה קצת סוריאליסטי. תמיד במעיל ארוך מבד גס לפעמים לא לגמרי מכופתר, הקצוות התחתונות של המעיל נפתחו מהרוח לרוחב ומאחורה כך שדמותו השתלבה עם האפלה של היער או הערפל מעל השדות.

זוג מגפיים גדולים, חופשיים וארוכים הוסיפו לצדיו אורך והיה דומה שהוא לא צועד אלא מרחף במרחב איפה שהוא. שלום עליכם ושגאל בודאי קבלו השראה מדמויות כמורדכה. אף פעם לא ידעת מתי הוא מתלוצץ - רק חיוך ממזרי משהו היה מגלה את כוונותיו.

כולנו ידענו שמורדכי הוא האיש החשוב ביותר וכולנו השתדלנו לציית להוראותיו אשר היו לפעמים דרקוניות מבחינת משמעת התנהגות ביער. עיקר דאגתו היה לשמור על שקט והיה לו סימן של צפצוף בין שיניו במקרה ומשהו היה מפר את השתיקה. נשמע כזה פססס וכולנו כבר ידענו - מורדכה כועס.

אחד האנשים אשר מאוד סבל מהמשמעת היה אינג' פרידלר - "הרדיסט". ל"מר גורלו" של פרידלר היה לו קול נמוך - בס עמוק ותמיד הוא היה מקבל את הפססס ממורדכי. תפקידו של פרידלר היה להביא 2 דליי מים מהנחל למטה וכשהיה מגיע, סוף סוף, עם המים למעלה היה מוציא אנחה מהפה ומיד נשמע הפססס של מורדכה.

איש צנוע מאוד מורדכה - אנשים רצו לפעמים להדגיש את חשיבותו וניסו להעדיף אותו באוכל וכו', אבל הוא תמיד עשה תנועה מזלזלת בידו ואומר - אחרי המלחמה כבר נתחשבן - קודם אני רוצה לראות אתכם חפשיים.

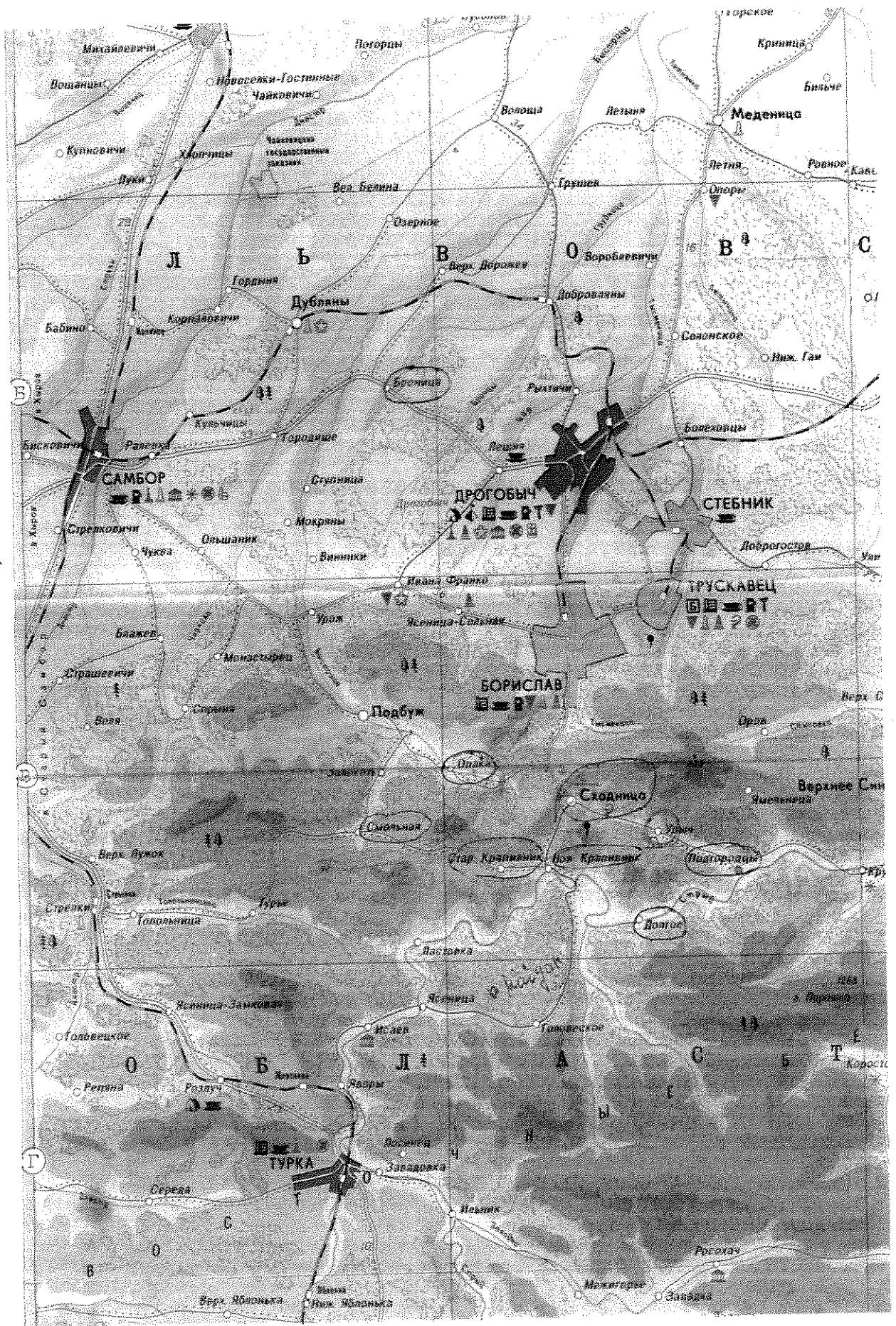
אפשר לקבוע בביטחה כי רק תודות למשמעת של מורדכי לא מצאו אותנו והצלחנו להינצל מצפורני שונאינו.

מקרה מעניין מאוד נחרט בזכרוני מהלילה האחרון אותו בילינו ביחד על "בוידעם" של גוי הגר בסמוך ליער שלנו. הרוסים כבר היו ועלינו היה הכרח להיות עוד לילה אחד ביחד לפני שניפרד למחרת. על "הבוידעם" היה חושך - דברנו בשקט בינינו מלאי התרגשות - פתאום הלם של שיחרור, פתאום חייבים לחשוב מה הלאה? פרידלר גם השתתף בשיחה וכמובן הבס שלו התבלט מעל כל קולותינו. פתאום שמענו את הפססס של מורדכה. כולנו השתתקנו, אבל לאחר רגע קט פרידלר אמר - מורדכי מכאן אין לך זכות להשתיק אותי - כל אחד חוזר לחייו הרגילים ואני אדבר מתי שארצה ואיך שארצה!

מורדכה נדם בתדהמה - הוא לא הבין את השינוי הדרסתי אשר התחולל בחייו מכל אחד מאתנו. אני לא הרגשתי טוב עם ההערה של פרידלר. מה לעשות - כל איש וחולשותיו. דרך אגב - מורדכי גם כאן צדק. השקט היה נחוץ גם הלילה. היו הרבה מקרים שהאוקראינים ניסו להרוג את שארית הפליטה - הם לא רצו עדים למעשיהם הזוועתיים.

אפילו: מורדכה בארץ - סבא ל-3 נכדות - פנסיונר מכובד. הוא עבד בבית חולים אחד מעל ל-40 שנה ותמיד נהנה לעזור לזולת.

14.8.99

יום כיפור - סיפור סתם

ראה "ולאדעק"

בוריסלב, בית חרושת ליצור מיכלי גז ממתכת, מתקנים להכנת צנורות בקטרים גדולים להובלת גז. סדנת נפחים ומתקן לכיפוף צנורות על חם.

לפי טכנולוגיית כיפוף צנורות על חם היה הכרחי למלא את הצנורות בחול לכל אורכם, להדקו בדפיקת פטישים מבחוץ על הצנורות, לסגור עם פקקים בשתי הקצוות של הצנור על-מנת למנוע יצירת קמטים בצנור במקום הכיפוף. את הצנור היו מעמידים כשהוא נשען על מתקן מעץ בכל גובהו – אחד היהודים היה ממלא דלי עם חול למטה ומעביר את הדלי ליהודי מעליו וכך מיד ליד כמו ציפורים על גזע עץ, עד שהדלי מגיע לפתחו העליון של הצנור. שם עמד עוד יהודי אשר שפך את החול מהדלי לתוך הצנור. לכל הצוות היו גם פטישים – בזמן ההפסקה בין דלי לדלי חובתם היתה לדפוק עם פטיש על הצנור ולהדק את החול בתוכו.

היהודים העסוקים במילוי החול היו מתחלפים בינם לבין עצמם על-מנת לא לשקוע בשגרה המעצבנת של עמידה על סולם וחזרה על אותה פעולה אין ספור פעמים. ביום הכיפורים אחה"צ עלה בגורלי לעמוד בראש הסולם ולרוקן את החול לתוך הצנור. אי אפשר לטעון שהעמדה העליונה היתה נוחה במיוחד – ההיפך הוא הנכון. על-מנת להצליח להרים את הדלי מעל קצה הצנור היה צריך להישאר לכמה רגעים לעמוד על רגל אחת ועמידה כזו היתה מאוד לא יציבה – לא בטוחה (כנראה הגובה שלי וגם גילי אילצו אותי לפעול כך).

לאחר שרוקנתי כבר כ-50 דליי חול ראיתי מלמעלה חבורה של אנשי אס. אס. מתקרבת אלינו. כמובן בראשם צעד שוסטר בכבודו ובעצמו וכולם ביחד היו במצב רוח מרומם, לאחר שתיית כמויות לא מבוטלות של אלכוהול. החברים למטה עוד לא ידעו על הסכנה המתקרבת. היה לנו סימן – 3 דפיקות עם הפטיש על דופן הצנור וכולם כבר מודעים לעומד להתרחש. עד לאותו רגע היינו כולנו מהורהרים, עם מחשבות על קדושת היום עבורנו וכל אחד בלבד ובתודעתו נזכר בודאי בימים הנוראים בביתו; בתפילת כל נדרי ערב יום הכיפורים, במנהגים אשר היו קיימים בביתנו בימים כתיקונם, נזכר בבני ביתו, נרות תפילות ובכל הקשור לימים אלה. עצוב מאוד, ללא כל תקווה – גם השמיים היו סגרירים – הטבע התקומם והתאבל על אי הצדק הנוראי המתרחש בעולמנו זה כבר 4 שנים ואין מושיע ואין תקווה.

כששוסטר עם החבורה התקרבו אלינו הבנו שיש להם איזה שהוא רעיון שטני איך להשתעשע על חשבון קומץ היהודים האומללים. אני העומד בראש הסולם שמת ליב שאנשי שוסטר מת-כופפים לקראת האדמה ומרימים מה שהוא – בדיעבד התברר שאלה היו אבנים – ומלאו בהן את התיקים אשר על כתפיהם.

בהתקרבתם למרחק מתאים הם התחילו לזרוק אבנים לכיוון היהודים ובחרו בי כמטרה החשובה ביותר – הרי כל פגיעה ביהודי ההוא למעלה היתה גורמת לנפילתו מטה ולהתרסקותו, או לפציעתו הקשה, לפחות.

כל שאיפותנו היו אז איך לא להפגע ממטר האבנים. לכל אבן שנזרקה הייתי צריך להתייחס בעירנות מרובה ולהטות את גופי הצידה ולא להיפגע ודי הצלחתי בזה. עם הזמן הגרמנים התחילו להתעצבן על כך שאינם מצליחים לפגוע בי בצורה יותר קשה. שמתי לב שלמזלי הערב ואיתו החשיכה מתקרבים במהירות והזריקות שלהם נהפכו לפחות ופחות יעילות. אז הם התחילו לירות בכיווני מרוב כעס וכמה כדורים עפו מעל ראשי. הירות לא נמשכו הרבה זמן, שוסטר החכם הבין שכאן יכולה לקרות אי נעימות בשבילו אם ייפגע מי שהוא בצורה רצינית ונתן הוראה להפסיק מיד את הירות.

החבורה בינתיים פרקה את מרצה, התפכחו וכל המשחק הזה גם להם הפסיק להיות אטרקטיבי. לאט, לאט הכל נרגע, שמענו את הצלצול לגמר יום העבודה – "פיירנט" בגרמנית, ירדנו מהסולם, כולנו תשושים מרוב מאמץ פיזי והעיקר מהמתח אשר ליווה אותנו בדקות אלה.

בדרך למחנה כשצעדנו בליווי הז'נדרמרים ברחובות העיר חשבנו ונזכרנו שכבר בבתי הכנסת היתה תפילת הנעילה וכבר אפשר לאכול. שוב הגעגועים הכואבים לזמנים ההם אשר כבר לא ישובו עוד.

מוצאי יום כיפור תש"ס.

תענועי דרך

מוקדש לזכרו של חנה יקירי

לקראת סוף יום חורפי הורגשה בחפירה שלנו אוירה של יציאה לדרך. לא דברנו הרבה, הפנמנו את דאגתנו כמו לפני כל יציאה מחוץ ליער. הגברים אשר אמורים היו לצאת, בדקו פעם נוספת את הלבוש; נעליים, רצועות, תרמילים עד לפרט האחרון. בדרך מבודדת ומסוכנת ניתן לסמוך רק על הציוד שעליך – לא בא בחשבון לבקש עזרה מהסביבה. הנשאים השתדלו לעזור, לייעץ, כולם ידעו שאין לדעת מה מצפה בדרך הקשה, בהרים מושלגים מכוסי יערות, הנמשכת לילה שלם לכיוון אחד – כ-30 קילומטר. הורגש גם ריח של פסוליה מבושלת לבנה גדולה – "ישקה" שמה – אשר היו נותנים ממנה כ-7 יח' ליוצאים בלבד, מין צ'ופר כזה.

מתח ליווה את המתלבשים – עוד יציאה אחת למעלה – בדיקת מזג אויר – האם יהיה שלג? בדברים אלה היה לנו מומחה – איש כפר, מורדכי אשר גם מצא את מקום המחבוא.

בסופו של דבר יצאנו לדרך, אבל מרדכי התמהמה משהוא – ראינו שהוא בעצמו מהסס. הוא סבב את ראשו לכל הכיוונים כמו איילה. הסתכל לשמיים האפורים ואימץ את אזניו, אפילו הנחיריים שלו היה דומה סוקרות את הסביבה. כולנו התבוננו בו – הרגשנו שהוא לא שלם עם היציאה, הוא אפילו שיתף אותנו בספקותיו: החלטנו ללכת – כבר יצאנו, כבר קבלנו את הפסוליה מישהו התלוצץ. כך החילנו לשים פעמינו בדרך המוכרת היטב, אפילו במצב רוח מרומם – כולם שמחו לצאת מהחלל הסגור, הדחוס לעולם "החופשי", אפילו שהוא מסוכן שבעתיים. ירדנו לנחל, עברנו אותו והתחלנו לטפס מעלה במדרון מיוער והכל היה כרגיל, דבר לא ניבא את אשר מחכה לנו במסענו.

לאחר היער ירדנו לכיוון הכביש המושלג אשר ממנו נשמעו צלילי פעמונים של מזחלות כפריות. התנועה היתה דלילה מאוד ולא היתה בעיה לחצות את הכביש בין המזחלות. החושך התקרב במהירות, כבר הדליקו אורות בחלונות בתי הכפר הסמוך. בעליה מעבר לכביש התחיל לרדת שלג באיטיות, לא שמנו לב אפילו אליו. בהמשך המסע השלג הנופל נעשה סמיך יותר ולאט לאט הכל מסביב התכסה בציפה לבנה ואנו התחלנו לחשוש – מישהוא אפילו המליץ לחזור. בכל זאת המשכנו ובמשך הזמן מרדכי, ההולך בראש, התחיל להתעכב ולסטות לכל מיני כיוונים. הבנו שאנו בצרה. גם בחזרה הדרך כבר נחסמה. איבדנו כיוון, הלכנו כולנו עם עיניים תקועות מטה. רוח חזקה אילצה אותנו להתכופף. פתאום ראינו סימנים בשלג – שמחנו וחשבנו שמצאנו כיוון ללכת בו, אבל התברר שהשקעים בשלג היו שלנו עצמנו. עצרנו והחלטנו להתייעץ על דרכנו – ידענו שבמקומות כאלה בקרפטים מתחוללות סערות שלג פתאומיות והיו מקרים שלאחר ירידת השלג היו מוצאים אנשים קפואים אשר איבדו את דרכם בסערה.

המצב היה קריטי – כבר לא פחדנו מבני האדם, הפעם הטבע היה יותר מסוכן והחלטנו ללכת לכיוון איזה שהוא ישוב. דאגנו לא להסתובב במעגל (היו דברים מעולם – ראה לב טולסטוי באחד הסיפורים היפים). היה לנו מצפן, למזלנו ומפעם לפעם הרשליבלה היה מדליק נר בתוך

כוס הפוכה ובודקים כיוון. לפתע היה נדמה לי שאני שומע נביחה של כלב מרחוק. נעצרתי ובקשתי מהחברה שינסו ביחד אתי לשמוע את הצלילים באויר. הכלב נשמע רק כשהרוח היתה בכיוונו ולכן הנביחות היו מקוטעות משהוא. כולם נעצרו – ועוד כמה אנשים יכלו להבחין בנביחת הכלב. התעודדנו והתחלנו ללכת לכיוון הצלילים. כולנו כבר היינו על סף התמוטטות מעייפות אשר הצטברה במשך השעות הארוכות של הליכה בשלג העמוק. הרגשנו שחייבים למצוא מקום מוגן משלג שנוכל בו לחכות עד להפסקת ירידת השלג. המשכנו ללכת בכיוון הכלב.

לא עבר זמן רב ונתקלנו בעצם קשה מכוסה שכבת שלג עבה. התברר שהיינו כל הזמן בסביבת יער ולא הבחנו בו בגלל החושך והשלג. חדרנו דרך מעטה חיצוני של השלג סביב היער ופתאום מצאנו את עצמנו בתוך יער בשטח משופע וכיוון הרוח לא הכניס שלג לתוך היער. בין העצים היה שקט, אפילו יבש. היינו מאוד עייפים אבל בכל זאת הבערנו אש, שמנו שלג בתוך סיר אשר היה תמיד אתנו ושתינו תה. אני חושב שאי פעם שתיתי תה כל כך טעים. לאחר שגמרנו את התה כל אחד מצא לו מקום מתאים, הסתדר בנוחיות – ידענו איך לנצל את היער לדברים כאלה – ונתנו "חרוף", כמו שאומרים לכמה שעות טובות. רק חונה ואני נשארו ערים. מישחו חייב היה להשאר על המשמר ו"כמובן", זה היה חונה. אני נשארת אתו – אהבתי אותו מאוד, כמו את אבא שלי – הרבה תכונות חיוביות הוא נטע בי; לא לפחד, תחושת חברות, גבריות, הוא היה סמל של גבר בעיניי. בלילה זה סיפר לי חונה את כל קורות חייו מגיל 15 – 16 ועד עכשיו. (הוא היה גבר בגיל 30 פלוס, נשאר לבד – את חברתו תפסו באחת האקציות.

בלילה זה נודע לי מפיו של חונה כל כך הרבה דברים חשובים הוא סיפר על אהבה בצורה חברית – פרטנית וללא צביעות, כפי שזה.

הוא היה ג'ינג'י – פנים אדומות מאוד, עיניים של חתול משהוא, פה צר יושב מקדימה על הלסתות המאורכות – יפה הוא לא היה, אבל בעיניי הוא היה דוגמא אליה שאפתי להגיע כשאתבגר. היה לו בטחון פנימי לא רגיל – תמיד השתדלתי להיות על-ידו – הרגשתי בטוח. הוא ידע את זה ולקח אותי תחת כנפיו ברצון.

ההליכה שלו היתה מדודה, מומרצת – תמיד הוא ידע את המטרה. לא גבוה היה אבל חסון – הקפיד מאוד על מראהו החיצוני – בתנאים כאלה זה הבטיח מוראל ועזר להישרד. איך טיפל בשיער היפה המקורזל – התכופף הצידה לראות בראי – עוד תנועה עם המסרק, עוד מבט בראי. למדתי ממנו על הגינות, על יופי באהבה וכל זה בלי פרזות מיותרות, בשיחה בין שני חברים – מבוגר וצעיר יותר. אני יודע שלא הצלחתי להיות כמוהו אבל לפחות יש לי הרבה תכונות טובות תודות לו*.

לקראת הבוקר העיניים שלו האדימו והציע שנשכב לישון קצת. נשכבנו ביחד – אחד אחרי השני על הצד – השיטה הטובה ביותר לשמור על חום הגוף (מינימום שטח של הגוף חשוף למזג האויר).

בבוקר כולם התעוררו – סביב שורת העצים החיצונית נוצרה במשך הלילה חומה משלג בגובה כ-2.5 מ'. לא מצאנו סימן אפילו של הפריצה שלנו מאמש לתוך היער. בשביל לדעת איפה אנו נמצאים עליתי על עץ גבוה ולתדהמתי ראיתי מצד שמאל בקרבה בתים מעטים של כפר – כולם מכוסים שלג כבד. בעצם רק עשן מהארוכות סימן את הבתים. בשבילנו זה היה מסוכן. כל יתר המרחב המים אותי ביופיו. שמש עלתה וכמו הדליקה מיליארדי ניצוצות בשלג כמעט התעוורתני – הרגשת מכת אור לעיניי, כאב חד כמו בסכין. סגרתי את העיניים מיד וירדתי מהעץ. דיווחתי על מה שראיתי מלמעלה והחלטנו לצאת בדחיפות מהיער. באור היום מרדכי מצא את הדרך והתחלנו ללכת בשלג העמוק בכיוון הנכון. ההליכה היתה קשה מאוד. לקחנו סיכון ויצאנו לדרך זמנית, תעלה מהודקת משלג, אשר נוצרה על ידי מזחלות של הכפריים המובילים עצים מהיער.

לא היה איכפת לנו שנחשפנו לעיני הגויים באמצע היום, לא היתה ברירה. שמתי לב שכולנו נעשינו צהובים, כנראה מעייפות. המשכנו ללכת ובמהירות הגענו ליער אליו רצינו להגיע. שם היה כפרי אוקראיני אשר סיפק לנו מזון בכסף טוב אבל הדרך הנוראית הזאת נשארה מאחורינו. מתברר שלשכוח אי אפשר את הלילה הזה.

* 1. על חונה כתבתי כבר בסיפורים קודמים כגון: חונה, המסע.

2. חונה נפטר יומיים לאחר שיחרור ממחנה ריכוז – מספרים שהוא לא עמד בפיתוי האוכל, התנפל על המזון ואכל מכל הבא ליד, דבר שאסור היה לעשותו.

3. כשסימתי לכתוב את הסיפור נודע לי במקרה לגמרי על המצאותו של אחיו של חונה, שלמה, בארץ משנת 1948 – שמחתי לדבר איתו טלפונית, שלחתי לו כמה סיפורים על חונה. שלמה היה מאושר, לאחר כל-כך הרבה שנים לקבל עדות חיה על השנים הקשות אשר אחיו עבר, ריגש אותו לאין סוף. סיכמנו להיפגש בקרוב.

ד"ר רייציס

"האורדנונגסדינסט" בקיצור האורדנר. כח שיטור יהודי בשירות הגרמנים.

הנני מרגיש מחוייב לעלות בכתובים אשר בזכרוני כל הידוע לי על איש מיוחד זה. טיפוס אנגלי מקורי. כנראה באנגליה הוא לא היה מתבלט כמו על רקע היהודים בעיר גליצאית – בוריסלב. תמיד לבוש בקפידה עם ה"פייפ" הנצחי הישר הבולט מבין שיניו בפינה ימנית של פיו. כובע טוויד אנגלי רך מעל פנים אדומים, מגולחים למשעי, פאות לחיים ארוכות, מעט מקורזלות כמו שיער ראשו. אפודה ללא שרוולים בצבע כתום, נדמה לי, מעל לחולצה משובצת. מכנסיים, "ברידג'ס" עם גרביים ונעליים מעור עבה, אדמדם על סוליה עבה – הכל מותאם לנוחות האיש.

הליכה מיוחדת. ראשו פנה קצת מעלה בזווית – כנראה כל האנגלים ככה, תמיד מתעניינים במזג אויר ומחפשים את מעט השמש ברקיע, אשר כל כך נדירה שם. ביד ימינו החזיק אלה מגומי, הנשק היחידי של האורדנרים היהודים בה הוא לא השתמש. גופו תמיד זקוף אפילו קצת נטוי אחורה. בהתחלה שם את הרגל קדימה על כל הסוליה וזה הוסיף להליכתו מעט כבדות, רצינות, מתאים לטבעו של ד"ר רייציס.

הוא לא היה שוטר שטח – תפקידו המוצהר – מתרגם עבור המשטרה האוקראינית והגרמנית ה"שוּפּוּ" Shuzpolizei.

בפעם הראשונה נתקלתי בו כשעמדתי בתור לקבלת קצת המזון בחנות מיוחדת ליהודים תמורת תלושים.

היה יום אביבי, הרוח גילגלה את הליכלוך מעל פני השטח, הכל כרגיל. החנות לא היתה רחוקה מהמשטרה ופתאום שמתי לב שד"ר רייציס יוצא מבנין המשטרה בסערה, מתקרב אלינו ומתחיל כביכול לפזר אותנו עם האלה. בשקט, מבין שיניו, סינן בפולנית שנברח מיד למקום מחבוא. למשטרה חסרים יהודים למכסה וייתכן שיצאו לרחובות ויתחילו לתפוס את היהודים אשר נמצאו בקרבת מקום.

הבנו מיד, תוך כמה דקות התור התפזר וייתכן שכך ניצלנו מהטרנספורט. ד"ר רייציס סיכן את חייו אבל איש כמוהו לא יחשוב על-כך אפילו לרגע.

לאחר מקרה זה התעניינתי במעשיו. היה לו קשה. הוא היה בין הפטיש והסדן ולא פעם במצבים בלתי אנושיים.

היה גרמני ידוע לשמצה – נִמֶץ שמו – סוטה מין וילדים בגיל צעיר היו תחביב שלו. ד"ר רייציס השתדל לעשות את המכסימום על-מנת להקל על גורלם המר של היהודים אשר נמצאו כלואים במרתפים של המשטרה. כולנו ידענו שיש לנו שם "דיד" שאפשר לסמוך עליו. עם כל מבט שלו

שאמור היה להיות קר הוא הבין את גודל הטרגדיה של העם בכללותה ועד לסבל של כל ילד, אשה, איש, קשיש יהודיים. מתברר – שהוא היה רגשן. מתחת למעטה של האיש הבלתי חדיר הסתתרה נשמה אנושית (יהודית) רכה ומלאת רחמים.

זה היה האיש. הנני בטוח שהוא, האיש הקשוח כביכול בִּיכָה לא פעם את גורלו המר של עמנו. עד כמה שידוע לי לא היתה לו משפחה. אולי היתה לו ונספתה לפני שהכרתיו. לאחר חיסול הגיטו והעברת המחנה לפלאשוב לא שמעתי עליו עד לאחר השחרור, זאת אומרת עד סתיו 1944.

כשיצאנו מהיער איכלסנו את הדירות הריקות בדרוהוביץ אשר נשארו אחרי הגרמנים או המשת"פים המקומיים שלהם. היו גם אנשים אשר מצאו את דירותיהם מלפני המלחמה וחזרו לדור בהן. גרתי עם "הרשלייבלה" ומשפ' המרמן – אם ובתה פרידה, אשר היתה אתנו ביער. המקום היה ללא ריהוט מינימלי, היינו צריכים להרכיב לתוך הדירה תנור עגול מפח עם צינור ארובה היוצא דרך החלון. המשכנו את מלחמתנו להישרדות בתנאים "נורמליים" – לא היתה סכנה ממשית לחיינו אבל זה לא היה קל.

אני נרשמתי מיד לתיכון – היהודי היחידי בין האוקראינים "הידידותיים". אבל בשבילי זה היה מובן מאליו שללמוד אני חייב. בבית הספר היו ביחד בכיתה אתי בנות של פקידים מהאדמיניסטרציה הסובייטית החדשה כגון; מזכיר המפלגה, מפקד המשטרה, מפקד הכלא והתובע המחוזי. היות ובנות אלה לא כל כך אהבו ללמוד, ההורים שלהן היו מעונינים שנועשה ביחד שעורים כל פעם במקום אחר וככה הפכתי לבן בית במשפחות אלה. במיוחד הנני מבקש לציין את היחס הכמעט אמהי של אשת התובע מריה גריגוריבנה רובאן.

בקיצור יום אחד נודע לנו שד"ר רייציס ולא אחר כלוא במרתף ה-ק.ג.ב. ועובר חקירה קשה בחשד שבתור "אורדנר" הוא בגד במולדת וכמובן גורלו היה נחרץ. בדיעבד התברר שיהודי אחד מבוריסלב מסר את שמו של ד"ר רייציס ביחד עם יתר השמות של האורדנרים.

כל שארית הקהילה היהודית בדרוהוביץ התארגנה על-מנת להצילו מגלות לסיביר ואולי גרוע מזה. שלמה דודרפר ואחרים אספו כספים ועבדכם הנאמן היה ה"פיגרו" (בגיל מופלג של 19 שנים) אשר לקח על עצמו לשחד את התובע ואת מפקד הק.ג.ב.. מעשה לא פשוט – מחבר של הבת בבית הספר הפכתי לאיש קשר בדברים רציניים. בדיעבד אני בעצמי לא יודע איך זה הצליח. הכסף נמסר – לא על ידי – וחיכנו. (היו עוד 2 מקרים בהם עזרתי ליהודים במצוקה תודות ל"קשרים" שלי).

באחר צהריים לא בהיר אחד הנני חוזר מבית הספר למקום מגורי ולפני תמונה בלתי נשכחת. על-יד התנור עומד איש עירום לגמרי, ללא שערות על ראשו ובידו חולצתו בה הוא מנסה לעשות סדר עם ה"אורחים" הלא רצויים. כפי שהבנתם – זה היה ד"ר רייציס אבל זה כבר לא היה אותו איש. העיניים כבויות, ללא כל סימן של חיים. הוא לא הכיר אותי אישית אבל גם לא הרגיש שהוא עומד עירום, לא ניסה להסתיר משהו – כנראה לאחר החוויות הקשות אשר היה

עליו לעבור האיש פשוט נעשה אדיש, אינרטי משהו.
בשבילי זאת היתה חוויה קשה ביותר.

היינו מוכנים לרגע זה. מסמכים הוכנו מבעוד מועד ותוך כמה ימים הובלנו אותו לתחנת רכבת
בדיסקרטיות והוא נסע מערבה, לפולין המשתחררת.

כך ניצל ד"ר רייזיס. היו גם אורדנרים כאלה! לפי גילו הוא בודאי כבר לא בחיים אבל ידוע לי
שהוא הצליח להגיע לאוסטרליה.

17.3.00

משה "פלוי" - פרעוש בעברית

"מעצמי אל עצמי" - ש"י עגנון

כינויים בקהילות יהודיות קטנות הומצאו והתפתחו בצורות שונות ומשונות, לפעמים מקריות ולפעמים מבוססות בהווה, כמו במקרה שלנו. האיש משה פלוי היה באמת דומה לפרעוש. הנני מבקש מאוד להבין אותי נכון – לבי מלא חיבה למשה אבל מבחינה חיצונית היה דומה מאוד לפרעוש. שחרחר, קטן קומה, פנים לא מגולחים, זריז, קופצני וכל תנועותיו דמו לקפיצות הפרעוש.

הגורל הפגיש אותנו במחנה עבודה בבוריסלב (ראה "ולאדעק" ו"יום כיפור"). הוא היה מבוגר בהרבה ממני – אולי 50 – 55 וכמובן גיבור גדול בכח פיזי הוא לא היה. אני ההייתי כבן 18 אבל הייתי מוגבל מבחינה אחרת – היה לי שבר והיה עלי להסתיר עובדה זו.

מעשה אשר היה כך היה: באחד מימי ראשון – יום "חמנוחה" אשר הגרמנים נתנו לנו כדי שנוכל לטפל בעניינינו האישיים ואולי קצת למנוחה – נקראנו למקום עבודתנו. בקרונות הגיע מלט ארוז בשקים של 50 ק"ג והיה צורך לפרוק את המשא. התארגנו לצאת כמו ליום עבודה רגיל, הגענו למפעל בו עבדנו. בשטח עמדו 2 קרונות מלאים שקי מלט עד למעלה וקבלנו הבטחה כי לאחר שנסיים את פריקתם נוכל לשוב למחנה – "קבלנות". לא ניתן היה לעבוד במקביל על שני הקרונות בעת ובעונה אחת, בגלל שמשטח פריקה, הגישה לעבודה, היה רק אחד. באין ברירה התרכזנו בקרון אחד כשהעבודה תוכננה ביעילות מקסימלית – צוות אחד למעלה, שני בחצי גובה, שלישי העביר החוצה ישירות על גבי כתפי המקבלים בלי להוריד למטה שלא נצטרך להרים שקים מהאדמה. ככה העבודה התחילה בצורה די נסבלת, פה ושם בדיחה ולקראת הצהריים הצלחנו לפרוק כמעט קרון אחד.

הפסקה בין אחת לשתיים, מזה קצת אוכל ו"חרופ" ממנו היה קשה מאוד להתעורר; לפעמים חשבתי אולי אני לא אקום ואשאר בשכיבה ועם הזמן אוכל למות בשקט וכל התלאות ייגמרו לנצח!

החברים קמו כולם והמשכנו בעבודה אשר כבר לא היתה כל כך יעילה. כשהתחלנו את הקרון השני השעה כבר היתה ארבע והיום החורפי התקדם לקיצו במהירות. כולנו הרגשנו עייפים מאוד אבל מכח ההכרח המשכנו לפרוק. מקום הצוותות התחלף מפעם לפעם אבל הרבה זה לא עזר. כשהגענו לשלב בו כבר אפשר היה להרגיש, לממש את קצה העבודה היינו על סף התמוטטות, כל שק נוסף אשר פורק היה בשבילנו כבד מעל ומעבר ממשקלו האמיתי. כשנשארו כ-20 שקים התחלנו בשמחה לספור את השקים הנשארים ביחד 19, 18, 17, 16 וכו' וכל אחד מאיתנו כבר הרגיש שהעבודה תיגמר אוטוטו. נוכל ליפול ולשכב זמן מה ולאחר כך להגיע למחנה, להתרחץ, לאכול משהוא חם ולנוח (הבטיחו לנו מנה כפולה של אוכל לאחר שנ-גמור את העבודה).

אז קרה דבר מאכזב נורא. פתאום הגיע קרון שלישי מלא מלט והיה עלינו לפרוק גם אותו. כולנו עמדנו המומים, חסרי אונים אבל ידענו שנצטרך לפרוק גם את הקרון השלישי. לאחר הפסקה קצרה התחלנו בעבודה. ידענו מתי מתחילים אבל מתי נסיים, אם בכלל – זאת לא ידענו.

לי יצא לעבוד בפריקה ביחד עם משה – פעם הוא היה לוקח את השק ואני מאחורה עזרתי ולהיפך. באחד הרגעים משה לחש לי: בומיקל, נברח, שיהיה מה שיהיה, אין לו – למשה יותר כח – לא יהרגו אותו ואם כן גם לא נורא. אני עמדתי לפני דילמה קשה מאוד – הפיתוי היה עצום, בנפשי בעצמי חשבתי על זה אבל הרגשת החברות הפריעה לי – ידעתי והבנתי שזאת תהיה בגידה בחברי הטובים איתם חלקנו שעות רבות של עבודה מיגעת ותמיד ההגינות היתה בראש הקוד המוסרי בשבילנו.

כאן אני חייב להדגיש שבין היהודים הנמצאים במצוקה התחושה של הלוליות, של הקרבה אחד בשביל השני היתה למופת. אולי יש כאלה שחושבים אחרת אבל תאמינו לי אני מאוד נאטרלי. זאת אמת לאמיתה – העם היהודי יכול להתגאות במוסריות הגבוהה שלו וזה יש לציין ולא להפסיק לחזור על זה, הייתי רוצה לראות עם אחר בנסיבות אלה איך הוא היה מתנהג בתוך עצמו.

בקיצור, משה הצליח לשכנע אותי, זה תירוץ עלוב מצדי, אין הצדקה לבגידתי בחברי ולא יכולה להיות. עד היום הזה הנני מצטער על בגידתי – אל תשכחו את השבר בתור נסיבות מקלות אבל גם פקטור זה עלוב – למות ולא לבגוד!

ברחנו עם משה בכסות החשיכה, הגענו למחנה, אכלנו נחנו ונשכבנו לישון. השינה באה ללא קושי, ללא עיכובים, הלוואי היום!

באיזה שהוא שלב של השינה הרגשתי פתאום שמכים בי בחוזקה. בהתחלה חשבתי שאני חולם וניסיתי להתעורר ולקום אבל התברר שאני מכוסה עם שמיכה מעל הראש ומישהוא יושב עלי ואחרים מכים בי בחוזקה. התחלתי לצרוח, ניסיתי להשתחרר אבל לשווא. שיחררו אותי רק אחרי שהמכים גמרו את "העבודה".

קמתי, היה כבר בוקר, החברים פרקו את הקרון השלישי כל הלילה וביום שני נתנו להם יום מנוחה ואני עם משה יצאנו לעבודה. משה לא קיבל מכות אבל הוא ידע היטב על "השמיכה" אשר חברי סידרו לי. לא היה מסוגל להביט בעיני – גם הוא הרגיש מבוש.

כשחזרתי בערב למחנה חונה (איך לא) חיכה לי עזר לי לתבוש את המקומות הפגועים ולא אמר מילה. רק פעם אחת הסתכל לי ארוכות בעיניים עם זיק מוזר של חיוך בעיניו ובה הענין נגמר. ככה למדתי בדרך הקשה ביותר על חברות אמיתית. להיות בן אדם זה נקרא בקיצור לדעת לתת כתף. לדעת תמיד שאתה לבד לא שווה. קוד מוסרי זה ניסיתי למסור לילדי, נכדי וכפי הנראה גם הצלחתי.

אפילוג

המלחמה הסתיימה, המשכתי ללמוד והיה עלי לנסוע לעיר גדולה, מדי פעם. באחד הפעמים נגשתי לקיוסק, בתחנת הרכבת, לקנות גוזז ואת מי אני רואה – משה פלוי מוכר הגוזז. לשמחתנו לא היה גבול, התחבקנו, התנשקנו ומשה לקח בקבוק של 1 ליטר ומילא אותו במיץ פטל ונתן לי. זאת היתה מתנה כבירה – אחרי המלחמה היה רעב ברחבי ברית-המועצות ההרוסה ומשה רצה לעזור ולשמח את ליבי. לי לא היה מה לתת פרט לחיבוק ונשיקה חמה על פניו הלא מגולחות.

נכנסתי בקושי לקרון – זה היה זמן שחיילים רוסיים רבים השתחררו מהצבא וחזרו לבתיהם. מצאתי מקום על המדף העליון בקרון אשר בזמנים רגילים שימש בשביל המטען של הנוסעים. שמתי את הבקבוק מלא המיץ מתחת לראשי – מקום יחידי בטוח שלא יגנבו לי אותו. נרדמתי חיש מהר עטוף באוויר חם אשר עלה מעלה.

בבוקר עם התקרב העיר הגדולה, לבוב, התעוררתי הסתכלתי דרך החלון, ראיתי את השדות מכוסי השלג והתחלתי להתכונן לרדת מהמדף, להתקרב אל היציאה. את הבקבוק הרגשתי כל הזמן תחת לראשי (בדקתי מפעם לפעם). הגיע הזמן לקחתו וכאן חיכתה לי הפתעה לא נעימה, הבקבוק היה ריק! לא האמנתי למראה עיני. חשבתי בתחילה כי הפקק היה רופף והמיץ נשפך, אבל לא מצאתי סימן של מיץ סביב לראשי. במילים פשוטות – תעלומה! אך לא להרבה זמן.

כשירדתי למטה פרץ צחוק אדיר בקרון. מתברר שהחיילים הרבים אשר היו בקרון עקבו אחרי מרגע שהתעוררתי והבינו את המתרחש עמי. הם הצליחו לרוקן את הבקבוק כולו בלי שארגיש ולשים אותו במקום ואולי הצליחו לפתוח את הפקק ולשתות את המיץ בלי שארגיש אבל עובדה היא עובדה, הצליחו! על-מנת לנחם אותי שמרו בשבילי ספל מים מעורבים עם המיץ שלי וכמובן עם וודקה.

הכל נגמר ברוח טובה. כולנו היינו צעירים ובאיזה שהוא מקום אפילו אהבתי איך הם הצליחו לעשות זאת.

אל תשכחו שחיילים אלה ולא אחרים, נתנו את דמם ללא היסוס בשביל לשחרר את האנושות כולה מהמיפלצת הנאצית. כולי ספוג הרגשת תודה לאנשים אלה.

איוואן מיטרפנוביץ ליברקו

אחרי השחרור

גבוה עם תווי פנים מעורבים בין נורדיים – בלונדיני, עיניים כחולות ובת בבת מלכסנות כמו אצל מונגולים. יפה תואר, צנום, זקוף, קצין לשעבר בדרגה גבוהה בימיה-נכה – ידו השמאלית תותבת, אשר ניסה להסתירה בשרוול מדי הצבא היפים שלו. מנהל בית הספר היסודי – תיכוני (10 שנות לימוד ביחד) בדרוהוביץ בגליציה – אוקראינה המערבית.

לעיר זו הגענו ב-8 באוגוסט 1944 לאחר השיחרור מהיער. עיר עם בתים יהודיים חצי הרוסים, ריקה מיהודים, גרמנים ומשת"פים שלהם – האוקראינים המקומיים. בדרוהוביץ נולדו ועבדו יוצרים יהודיים מפורסמים; ברונו שולץ, סופר – צייר אשר לימד אותי ציור בגימנסיה, "בלאט", היהודית הידועה, או מאוריציץ גוטליב וליליאן הציירים, אשר התבלטו בעולם כולו. המקום אשר תסס עם חיים יהודיים, אותם היטיב לתאר בכשרון מופלא ברונו שולץ בספרו "חנויות קנמון", היתה למידבר מבחינה יהודית.

אנו השרידים מהיער התפלגנו לפי השתייכות מלפני המלחמה; אנשי המקום חזרו לבתיהם, דירותיהם הריקות והתחילו להנשים את הקירות בחיי בני אדם והנותרים אשר הגיעו לדרוהוביץ כזרים ולא גרו בה לפני כן – התמקמו באופן מקרי לגמרי בדירות ריקות אשר היו בשפע מיד לאחר השיחרור. כמובן לא עבר יותר מחודש וכל הדירות נתפסו ע"י אנשי האדמיניסטרציה הסובייטית אשר הגיעו מיד בעקבות הצבא האדום המתקדם מערבה.

כל החבורה מהיער, אפילו כמה חברה בגילי, מצאו תעסוקה מיידית בתחומים שונים כמו ייצור דברים שמושיים – סבון, נרות – על בסיס חומר גלם מקומי – נפט, או במיסחר זעיר, או בעבודה משרדית במוסדות החדשים. אני היחיד אשר פניתי ללימודים בבי"ס – לא תארתי את חיי ללא לימודים.

כל התלמידים בבית-הספר היו אוקראינים – שונאי יהודים – ואני הייתי בשבילם אלמנט מרגיז, זר, מיותר, שנא ולעיתים קרובות זה היה יוצא החוצה על אף הסכנה להיות חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים. חלק הארי שלהם הגיע מהכפרים אשר סביב העיר והתמקמו בפנימיה צמודה לבית-הספר. גם עבורי נמצא שם מקום. היו גם ילדיהם של נציגי הבירוקרטיה הסובייטית מהעיר ורק הם היו ידידותיים כלפי.

כאשר נרשמתי לבית-הספר קבלתי מקום בפנימיה כתלמיד ללא בית וכתובת. המנהל האדמיניסטרטיבי של הפנימיה, עוד מזמן הגרמנים – מרטיננקו – אנטישמי, הוביל אותי למנהל בית-הספר – איוואן מיטרפנוביץ – וביקש לדעת מי יישלם עבורי לפנימיה? התשובה היתה חד משמעית – "המימשל הסובייטי יישלם עבורו ואתה תסתום את פיק המלוכלך האוקראיני, המשתף פעולה עם הגרמנים". לא לקח הרבה זמן ומרטיננקו נעלם למקומות "לא כל כך מרוחקים", כפי שזה כונה עוד מתקופת הצארים.

התקבלתי לבית-הספר, לפנימיה והתחלתי ללמוד בכיתה התשיעית – אחת לפני האחרונה. כמובן דילגתי מעל 2 כתות ואת החומר החסר השלמתי בעצמי בעזרת ספרים. אכלתי בחדר האוכל בפנימיה ולנתי בחדר יחד עם עוד 3 "שקוצים" – גויים. מפעם לפעם הייתי מגיע העירה לבקר אצל מכרי היהודיים, לעיתים הוזמנתי לארוחה ולעיתים לא. את כל מרצי הפנתי ללימודים בהם מצאתי את כל צרכי המידיים. לאחר הגרמנים היה זה גן עדן עבורי – ללמוד, לרעוב וללמוד, ללא משפחה, ללמוד והעיקר ללמוד.

בתחילת שנת 1945 כשהמלחמה עדיין התחוללה בשדות אירופה ממזרח ועד מערב, הגיעו לכתנו 3 אנשי צבא וביקשו מכל תלמידי הכיתה להתלוות אליהם ללשכת הגיוס העירונית לתרגיל צבאי. תרגילים כאלה נערכו לעיתים קרובות – הכנה לגיוס – גדנ"ע כביכול. הסתדרנו בשלושות בחצר בית-הספר וצעדנו ברחובות העיר שרים ומצב רוחנו מרומם, צעיר, תמים.

לאחר כניסתנו לבנין קצין העיר שמתי לב שסגרו את הדלת מבפנים והוציאו א המפתח. מוזר, למה לסגרו את הדלת? האינסטינקטים המושחזים שלי, מתקופת הגרמנים, מיד נתנו לי אות אזעקה – לברוח ומיד! אם סוגרים יש לברוח! זה היה די פשוט – נכנסתי לשירותים ומהחלון הקטן קפצתי לתוך גינה ומשם דרך הגדר לרחוב הסואן של העיר. הסתתרתי בקרבת מקום וחיכיתי לראות כיצד יתפתחו הדברים.

לאחר כ-3 שעות נפתחו הדלתו ויצאו "החברים" שלי מהכיתה, אך קשה היה להכירם; ראשיהם מסופרים קצר, לבושים במדים החדשים של הצבא האדום ורובים על כתפיהם, ישר בסידור צבאי עם שירה לעבר תחנת הרכבת ולחזית. הבנתי כי מצבי בכי רע. אני עריק אשר עלול לקבל במשפט צבאי פסק דין מוות והוא יבוצע ללא כל דחיות – במקום.

במשך היום הסתתרתי בשיחים ורק בחצות, בכסות החשיכה, העזתי לצאת. לאן הלכתי? לכיון הפנימיה, בה התגורר גם מנהל בית-הספר, איוואן מיטרופנוביץ. התקרבותי בזהירות לעבר החלון המואר של חדרו וראיתי יושב ליד השולחן וכמו שחיכה למשהוא ומיד בשומעו רעשים ליד החלון קם במהירות מכיסאו, ניגש לדלת הכניסה, פתח אותה ובחושך חיבק אותי בחוזקה, צמוד צמוד לגופו ומילמל: "מולודיץ, מולודיץ" מרוסית אפשר לתרגם את המילים – כל הכבוד, כל הכבוד!

לא אסתיר את רגשותי – הופתעתי מאוד, לזה לא ציפיתי. חשבתי אולי שהוא ירצה לעזור לי בטריבונאל הצבאי כדי שלא יגזרו עלי גזר דין מוות, אבל לקבלת פנים כזו לא חיכיתי! עמדתי באמצע החדר הבטתי בעיניו ושאלתי מה יהיה הלאה, אני עריק, חברי הלכו לחזית להגנת המולדת ואני מרגיש את עצמי בוגד. הייתי מאושר לו הוא, המנהל, היה עוזר לי לצאת מהמצב המסוכן שאוכל גם ללכת לחזית וללחום נגד האויב השנוא – הצבא הגרמני.

הוא חיבק אותי פעם נוספת ואמר – "לא אתן אותך לשום חזית, אתה את המלחמה שלך כבר עשית מעל ומעבר ואלה, האוקראינים המקומיים, השונאים כל-כך את שלטוננו שילכו – מגיע להם!" ובכל זאת מה יהיה? שאלתי. "אל תדאג" הוא ענה "בוא איתי למשרדי בבית-הספר ואני

אכתוב ב"ספר הצווים" של בית-הספר שהתלמיד המצטיין, האופטמן אברהם, מועבר מהיום לכיתה האחרונה – העשירית". לפי החוק תלמידים של הכתה האחרונה לא גויסו וניתנה להם אפשרות לסיים את הלימודים התיכוניים ולעשות בגרות.

וככה המנהל, הלא יהודי, סיכן את חייו במודע עבורי היהודי, נער אותו בקושי הכיר 3 – 4 חודשים בלבד. אני נזכר בלילה החורפי עם פתיתי שלג זעירים על רקע החושך ושתי דמויות צועדות דרך חצר בית-הספר, בידי של המנהל המפתחות לדלת הכניסה לבית-הספר, מדליק את האור, עולים לקומה שניה והוא מתישב על כסא המנהל, פותח את "ספר הצווים" וכותב בכתב ידו היפה את הצו אשר הציל את חיי. כאן גם שמת לי לב איך הוא החזיק עם היד התותבת בכפפת העור השחורה את הספר. הסתכל על הכתוב, התמהמה לרגע בלבד ומיד חתם בהחלטיות וכל האותיות בחתימתו היו ברורות לחלוטין. הסתכל עלי ואמר: "אל תאכזב אותי, תילמד, תילמד, אני רוצה לראות אותך בן-אדם!".

למחרת בבוקר הגעתי ישר לכתה אחרונה לתדהמתם של התלמידים והמורים כאחד. באותו יום היה מבחן באלגברה ואני היחיד קבלתי את הציון הגבוה ביותר מכל הכתה. סביב השולחן בארוחת הצהריים, כשכל הכתה ירדה מסביב, איוואן מיטרופנוביץ קם ואמר: "זאת היתה טעות שלי שנתתי לתלמיד המצטיין הזה ללמוד בכתה 9 ולא העברתי אותו מזמן לכתה ה-10". איחל לי הצלחה בלימודי התועלת השילטון הסובייטי. (היה מוזר לראות את הכתה ה-9 על טהרת תלמידות בלבד).

הנני חייב להזכיר עוד מקרה אשר הפגיש אותי עם איוואן מיטרופנוביץ – באחד הימים בשעות השעורים היה לי צורך לעשות לפרנסתי בעיר ולרוע מזלי הוא פגש אותי פנים מול פנים ברחוב. לקח אותי מיד לבית-הספר, למשרדו והוא השתולל – זה היה נורא. "מיד אתה הולך לחזית אבל מיד!". סֶטְפָה, המזכירה שלו, ידעה שזאת הצגה מצדו והוא כל הזמן צרח – "סֶטְפָה! איפה ספר הצווים, תני לי מיד את ספר הצווים!". סֶטְפָה "התקשתה" למצוא את הספר עד עבר זעמו והוא נרגע. נגשתי אליו ונשקתי את שתי ידיו, כן גם את התותבת, ונשבעתי, עם דמעות בעיניים, שאף פעם לא אעדר מהשיעורים וממש על הברכיים בקשתי סליחה ולא מפחד אלא מהערכה כלפי האיש.

אפילוג

לאחר כ-10 שנים בהם סיימתי את הלימודים בטכניון, קבלתי דיפלומה של מהנדס, הספקתי כבר להתקדם יפה בעבודה במשרד תכנון בלבוב, יצא לי להגיע לדרוהוביץ בעיני עבודה. חפשתי ומצאתי את איוואן מיטרופנוביץ. מצבו היה רחוק מלהשביע רצון. אותם המדים היו כבר בלויים, הוא התהלך כפוף, חי על פנסיה מזערית והיה לי העונג להזמין אותו לרסטוראן הכי יקר בעיר לארוחה חגיגית.

הוא התרגש מאוד, כנראה לא הזדמן לו בזמן האחרון להיות באווירה של רסטוראן מפואר אותה הוא כל-כך אהב.

בעיר קטנה כמו דרוהוביץ כולם ברסטוראן הכירו אותו היטב והוא היה גאה לשבת אתי ביחד ליד שולחן ערוך בכלים נאים – כוסות בדולח, סכום מוזהב, מלא מכל טוב. לאחר מספר כוסיות וודקה הוא נתן נאום אשר רק איש רוסי, משכיל יכול לתת. הוא סיפר לכולם והצביע עלי באומרו – "את האיש הזה אני עשיתי, היום הוא היום המאושר בחיי בראותי את אברהם (כן, אברהם – את שמי לא שיניתי אף פעם) כפי שהוא". אני עמדתי על ידו במבוכה מבוייש קצת, מבולבל, הסתכלתי עליו ודמעות עצורות בעיני.

שתי האנדרטאות

לזכר היהודים אשר נרצחו ביוזמת מנטן (קצין ס.ס. ואספן אמנות הולנדי אשר שמו נודע לשימצה לאחר המלחמה) בקיץ 1941 בכפר פרפרוסטינה (אוריץ) אשר בחבל קידוחי נפט בגליציה המזרחית.

האנדרטה הראשונה – הוקמה ע"י משה הלפרין אשר כל משפחתו ניספתה במקום זה. הוא עצמו גויס ע"י הצבא האדום וחזר לאחר המלחמה לעיר הגדולה – לבוב – בירת גליציה המזרחית.

ב-1945 נפגשנו עם משה באקראי ברחובות לבוב. הפגישה היתה נרגשת, היינו מאותו חבל ומשפחותינו היו מאוד מיוחדות, כפי שקורה במקומות אלה. שנינו נשארנו לאחר האסון אשר פקד את יהדות אירופה ומאז לא נפרדנו עד שאנחנו עזבנו את לבוב ב-1958. באותה שנה נולד להם בן, עליו כל-כך שניהם חלמו שיגיע.

בשנים 1952 – 1955 משה הצליח להקים את "האנדרטה הראשונה" ללא אישורים רשמיים וללא עזרה כספית כל שהיא. הוא ניהל משרד ממשלתי לשיפוצים ובימי ראשון היה נוסע למרחק כ-100 ק"מ עם נהג וטנדר עמוס בחומרי הבנין הנחוצים לבניתה. האנדרטה היתה צנועה – אבל מבחינת המאמץ אשר משה השקיע בהקמתה היא היתה עצומה. צילום האנדרטה הבאתי אתי ארצה והראתי ליוצאי המקום.

אני עם משפחתי ו-2 ילדנו הגענו ארצה דרך פולין, בה נאלצנו לשהות שנתיים. לפני מלחמת ששת הימים היו קיימים יחסים רשמיים בין ברית-המועצות והארץ והתכתבנו לעיתים רחוקות. לאחר המלחמה היחסים בין המדינות נותקו ובמקביל גם הקשר בינינו. באמצע שנות השבעים היתה הפרשה ביחסי 2 המדינות והתחילו להגיע ארצה עולים מלבוב אשר הביאו מכתבים וידיעות, בקיצור הקשר חודש.

באותה תקופה בערך התפתח מירדף אחרי הפושע מנטן, ע"י עיתונאי "הארץ" חביב כנען, קרוביו גם הם נרצחו ע"י מנטן והוא, כנען, אשר ידע עליו עוד לפני התחלת המלחמה, החליט להביא אותו לפני כס המשפט בהולנד. מיד לאחר המלחמה זה לא הצליח. אבל כנען לא הרפה עד אשר השיג עדויות נוספות נגד מנטן: – היה משפט חוזר בהולנד והוחלט לשלוח משלחת מומחים למקום הרצח. המשלחת שהתה די הרבה זמן ובשיתוף מצד השלטונות הסובייטיים הוצאו מקבר אחים שאריות גופות (כל התהליך תועד בסרט) ומנטן, סוף סוף הורשע – קיבל 10 שנות מאסר ומת בכלא, או אולי מיד לאחר ריצוי עונשו.

בינתיים הגיע ארצה בנו של משה הלפרין והביא אתו צילום של "האנדרטה השניה" – פסל נהדר העומד כעת במקום.

"האנדרטה השנייה" הוקמה ונחנכה באוגוסט 1982 ועל הקמתה אספר בהמשך.

היה לי חבר, מספסל הלימודים בטכניון בלבוב מהשנים 1945 – 1950 – מיד אחרי המלחמה ושמו סשה רייזמן. אדריכל מוכשר מאוד, המצטיין בפקולטה – יהודי, יליד העיר, הגיע ישר מהצבא לבוש מעיל צבאי. (בזמנים ההם כמעט כל הגברים בטכניון לבשו מעילים צבאיים מסיבה זו). גרנו בפנימית הטכניון בחדר אחד עם עוד יהודי והחברות בינינו היתה חמה, נאמנה כמו אצל 2 יהודים-שרידים לאחר מלחמה כזו.

סשה התחתן, התקדם יפה בקריירה האדריכלית, הגיע לקייב-בירת אוקראינה-ועשה דוקטורט ואח"כ חזר ללבוב ותיפקד תמיד במישרות בכירות הודות לכשרונותיו ולמרות יהדותו.

אנחנו עזבנו את ברית המועצות, כפי שכבר ציינתי, ומאז נותקו הקשרים בינינו.

לשווא ציפיתי לאיזה שהוא סימן ממנו, לאחר נפילת מסך הברזל, במיוחד עם גל העליה האחר-רון. לפני כחודשיים החלטתי לחפש אחריו או אחר משפחתו וניסיתי דרך ךהמרכזיה הבינלאומית ליצור קשר והצלחתי בנסיוני השני. מאוד התרגשתי כשדברתי עם בתו הגדולה, אשר אותי כמובן לא הכירה, וגם נודע לי שסשה כבר לא בחיים 4 שנים. היא גם סיפרה לי שאחותה הקטנה, סטלה, ומשפחתה נמצאת בארץ משנת 1993 וסשה ומשפחתו בקרו בארץ והוא לא הצליח לאתר אותי.

יצרתי מיד קשר טלפוני עם סטלה ובו במקום קבענו פגישה בבת-ים ע"י בית ספר בו היא מלמדת ציור פעם בשבוע.

הפגישה התקיימה ואין להרבות במילים מה גדולה היתה התרגשות של שנינו. נודע לי הרבה על סשה, על קורות חייו והיא גם הראתה לי תמונות של פסלים אשר בוצעו על ידי בעלה, אלכס-נדר פליט, בחו"ל וגם בארץ.

אחד הצילומים משך במיוחד את תשומת לבי – הוא הזכיר לי מאוד את "האנדרטה השנייה" מבחינת סגנונו האמנותי וגם בעיבוד החיצוני של החומר.

אמרתי זאת לסטלה ומה גדולה היתה הפתעתי כשסטלה סיפרה שבעלה הוא אשר ביצע את "האנדרטה השנייה". מתברר שאפילו סטלה הכירה את משה הלפרין, אבל העיקר על ההיסטוריה המדהימה של האנדרטה השנייה נודע לי מפיו של בעלה הפסל.

בתחילת שנות השמונים פליט, הפסל, עבד בלבוב בסדנא של פיסול, ציור ואומנות ובמקרה לגמרי הוא פגש את משה, איש יפה תואר עם ראש מכוסה שיער לבן מקורזל ופניו היהודיות משכו את תשומת לבו בתור פסל והוא התעניין מה הביא אותו לסדנא.

משה היה מיואש, את האנדרטה שלו – הראשונה, הרסו והוא-משה לא מצליח לבנות אנדרטה במקומה; אין גוף אשר מוכן לממן את העבודה וגם לבצעה. משה הרגיש שהוא מזדקן והמקום יישאר ללא זכר לקורבנות של כל הקהילה.

פליט מיד אמר למשה שהוא בתור יהודי שאיכפת לו מוכן לבצע את האנדרטה בהתנדבות ואת המימון ינסו להשיג מכל מיני מקורות.

למזלם, סשה-חותנו של פליט, חברי היקר מהעבר – אביה של סטלה – היה מנכ"ל של חברת בניה גדולה בלבוב והוא תרם רבות להקמת האנדרטה.

מקום האנדרטה היה במרחק של כ-100 ק"מ מלבוב ובעיות לוגיסטיות היו רבות; היה צורך לבנות את האנדרטה בגובה 9 מ' בלבוב בתוך מבנה זמני מיוחד ואחר כך לפרק אותה ל-3 חלקים, להוביל אותם למקום, להרכיב אותם ללא אמצעים מתאימים כגון; מנופים, משאיות והעיקר בהרים בדרכי עפר משובשות.

בדרך היה עוד מכשול בירוקרטי. היה צורך באישור של משרד החינוך בלבוב לביצוע האנדרטה מבחינה פוליטית ופליט ידע שמזכיר הועדה היה אנטישמי והוא יתנגד. לכן, הוא פליט, דאג שנושא האנדרטה יידון בזמן שהמזכיר בחופשה ובעזרת ידידו-אדריכל הועדה-האנדרטה אושרה. התנאי היה שזה יהיה "אובליסק" לא דמויות אבל פליט כן רצה להדגיש את הנושא היהודי וכפי שאפשר לראות בתצלום המצורף הוא גם הצליח.

מסיבה זו כל העשייה של האנדרטה התנהלה במעטה סודיות – היא היתה מכוסה כל הזמן בבד, כפי שמקובל, ורק בטקס הרשמי של חנוכת האנדרטה הורד הבד.

מה גדולה היתה ההפתעה של הגופים המפלגתיים – לא לאנדרטה הזו הם ייחלו – אבל המעשה נעשה וגם כעת רואים את הפסל היפהפה של פליט המתנשא מעל הסביבה עם הביטוי לסבל ולכאב היהודיים בכל הזמנים.

רשמתי את המעשה של האנדרטה על-מנת להנציח את שמות היהודים היקרים משה הלפרין, סשה רייזמן ואלכסנדר פליט – תרומתם ההרואית להנצחת הקורבנות היהודיים של השואה.

תודה לכם לכולכם מאת תושבי המקום המבקרים מדי פעם שם וגם אלה החיים בארץ והסיפור נודע גם להם באמצעות רשימה זו.

❖ תמונת האנדרטה השנייה על עטיפת הספר.

Ordnung muss sein "סדר חייב להיות"

קיץ 1942 – זמן האקציות המסיביות נגד אוכלוסיות יהודיות במזרח גליציה – לבוב, דרוהוביץ, בוריסלב. אחי יהושע, הגדול ממני ב-6 שנים, עבד בתור נהג בתקופת השילטון הסובייטי (1939 – 1941), אבל נהג מיוחד. בקרפטים המיוערים הסובייטים ניצלו את שפע העצים אשר גדלו שם והשתמשו בהם כחומר מניע למכוניות. התהליך היה פשוט. בכל אוטו משא עמדו בפינות הקדמיות של משטח ההעמסה שני מיכלים עם גז מטן. המטן נוצר בתהליך מיוחד משאריות עץ וסופק למנוע – זה היה תחליף זול לדלק, חומר יקר במיוחד בעת מלחמה. כמובן היה צורך להתאים את המנוע למטרה זו ואחי התמחה בכך.

כאשר הגיעו הגרמנים, אחי חיפש מקום עבודה בדרוהוביץ בו יוכל לנצל את הידע הנדיר, שימוש בעצים להתנעת מכוניות משא. הוא ניגש למינסרה ושם המנהל – שמו מוזיצין – קפץ על המציאה ומיד צרף אותו לצוות עובדיו. יותר מזה, הוא סידר עבורו רשיון מיוחד אשר איפשר לו לנוע עם האוטו חופשי בכל החבל למרות היותו יהודי, מקרה נדיר מאוד.

באחד הימים הוא נסע ברחוב בדרוהוביץ ודרס אדם. האיש חצה את הכביש ממש לפני הגלגלים ואחי לא הצליח לבלום. האיש מת בבית החולים. המכונה הבירוקרטית הגרמנית נכנסה לפעולה לפי המקובל אצלם – חקרו את המקרה מבחינת חוקי התעבורה, אספו עדויות ראייה במקום, את אחי עצרו לחקירה ולאחר מכן שיחררו אותו עד למועד המשפט – התאריך נקבע בו במקום, תוך חודשיים.

השלטונות ידעו שהוא יהודי – במינסרה מסרו להם את כל הנתונים עליו. אפשרו לו, אפילו, להמשיך בעבודה. אנו – אמי ואנוכי היינו מאוד מודאגים – בזמנים שהורגים יהודים, ללא כל סיבה, מה אפשר היה לצפות מבית משפט גרמני בו עמד יהודי כנאשם? אבל מה רצה הגורל מועד המשפט היה בדיוק כשהתחילה האקציה הרביעית 21 24 – באוקטובר 1942.

אחי הצליח איך שהוא להגיע לבית המשפט השוכן בבנין לבנים אדומות בתחילת רח' סטריסקה (הדרך לסטריי). בה בעת הגרמנים רדפו יהודים ברחובות העיר, אספו אותם למרתפי המשטרה, מול בית המשפט בבנין דומה מאוד בסגנונו לבנין בית המשפט עצמו (לפני כחמישה חודשים בקרתי בדרוהוביץ ובמיוחד את הצומת הזו – לא השתנתה הרבה – אותם בנינים, אותן חומות המשרות אימה על כל אדם הרואה אותם).

נוצר מצב ממש קפקאי – האיש אשר דרס אדם מוצא הצלה בעומדו לפני בית משפט אשר עלול ואולי חייב להעניש אותו. כל עונש אשר יקבל יהיה פחות בהשוואה לגורל האנשים אשר נאספו במרתף ממול, ללא כל חטא פרט להיותם יהודים (נדונו למוות כמעט בטוח).

בחוץ השתוללה האקציה ובתוך בית המשפט הכל התנהל כסדרו. היו קטגורים, היה גם סניגור כנאשם, מטעם המדינה הגרמנית, היו שופטים כמובן, שומר סף, מזכירות, הכל כמו אצל קפקא

בספרו "המשפט". אחי יושב על ספסל הנאשמים, על-ידו – סניגור אוקראיני, מקומי – על הבמה ישבו השופטים והמשפט החל.

לאחר עדויות אנשי התעבורה – חוקרי המקרה, הופיע הסניגור והוא הזמין עד – גוי אשר ראה כיצד זה קרה. הוא העיד לטובת אחי. הוא ידע לספר שהאיש אשר נדרס היה חרש מלידה וגם שתיין ידוע. הוא העיד שאחי עשה את הכל על-מנת להימנע מדריסת האיש אבל מרחק הבלימה היה קטן מדי והתוצאה היתה טרגית. אבל אחי לא היה אשם. השופטים גמרו את ההתיעצות ביניהם מאחורי הקלעים, הגיעו ופסק הדין היה: לא אשם! השוטרים אמרו לו שהוא חופשי ללכת – לא מענישים אותו על דריסת האיש.

אחי המסכן קיווה שיפסקו לו איזו שהיא תקופת מעצר וכך הוא יוכל להישאר במעצר תחת "כנפי הצדק הגרמני". אבל זה לא קרה – הוא היה חופשי ללכת למקום עבודתו למינסרה אשר היתה די מרוחקת. ברחוב האקציה המשיכה להשתולל – ירו ביהודים ברחובות, ממול נשמעו צעקות של הקורבנות וכל זה אחי ראה בהסתכלו דרך חלון מפרוזדור בית המשפט.

מצבו היה ללא מוצא. כל המועסקים בבית המשפט לא היו ערים ליהדותו – הוא הוריד מהזרוע את הסרט הלבן עליו היה רקום מגן דוד. במשך היום הוא איך שהוא הצליח להשאר בבנין, אבל עם התקרבותו המהירה של הערב החורפי מצבו החל להיות נואש.

לקראת הערב כל העובדים עזבו את בנין בית המשפט והוא מצא מסתור באיזו שהיא פינה שכוחה בבנין, בתקווה שיוכל להחזיק שם מעמד עד עבור הזעם – גמר האקציה. הוא היה רעב, מים שתי מהברזים בשירותים וכמובן מתוח ומפוחד. בפינה זו הוא נרדם מרוב עייפות. אבל לאחר זמן מה הרגיש שאיזה שהיא יד מנסה להעיר אותו להקימו על רגליו. אחי התעורר מיד ואור חזק של פנס סינור את עיניו עד שנאלץ לסוגרן. כאשר התרגל לתאורה – הסינור הופנה ע"י האיש לכיוון אחר, ראה לפניו חייל ורמכט מבוגר אשר שירת בבית המשפט בתור איש בטחון – בלילות הגרמנים דאגו לאבטח את המקום ע"י אנשיהם בלבד.

באין ברירה אחי יצא מהמחבוא לחדר והרגיש בזוג עיניים סוקרות אותו בתשומת לב מרובה, באיטיות ובסקרנות. האיש במדי הורמכט לא ידע איך להתיחס לאחי. בשבילו זאת היתה חידה. איך ולמה האיש הצעיר הזה ישן בפינה בבנין בית המשפט? לא היה פושע היו לו אפשרויות אין ספור לעזוב את הבנין – אזיקים לא היו עליו, גם לא בגדי אסיר. ואם כך – מה יש לאיש הגון, כנראה, לחפש בבנין בית המשפט ולישון בו – מקום יותר מתאים בודאי אפשר היה למצוא ללא בעיות.

אחי העדיף לא לדעת גרמנית וזה פטר אותו מלתת הסברים כל שהם על סיבת המצאותו בבב" נין. היות והשעה היתה אחרי שבע בערב אסור היה לאיש להימצא ברחוב והחייל לא היה יכול לגרשו כי הוא-החייל- היה עובר על החוק. כך הם עמדו אחד מול השני ללא כל קשר אנושי, כמעט כמו שני פסלים.

לאחר זמן מה החייל הסתובב והתחיל לצעוד לאורך הפרוזדור בלי לתת סימן כל שהוא לאחי מה עליו לעשות. הוא השאיר את הבחירה בידי אחי ולו הבחירה היתה קשה. ללכת אחרי החייל או להישאר במקום? הוא החליט ללכת אחריו. הם הגיעו לחדר לא גדול ובו תנור, שולחן, שני כסאות – חדר שומר. שני אנשים אלה ידעו שעליהם להעביר את הלילה ביחד וכל אחד מהם לא ידע איך להתנהג כלפי חברו. אחי לא הוריד את מבטו מהחייל, היה לו חשוב לדעת מה החייל זומם נגדו – מתי הוא יעביר אותו לגסטפו ואיך להגיב על כל צעד של החייל. זה היה מאבק אילם מצד אחי, אי ודאות מוחלטת למה לצפות. מצד שני החייל היה גם במצב ביש. הוא לא הבין למה האורח לא מסיר את מבטו ממנו. הוא הרגיש עצמו מוגבל בהתנהגותו (החייל לא ידע שאחי יהודי אחרת היה מבין בודאי את פשר התנהגותו).

החייל עשה את הצעד הראשון – הוא הציע, בתנועת ידו, לאחי לשבת על אחד הכסאות. ניגש לקומקום החם ומילא שתי כוסות תה – אחת לעצמו והשניה לאחי. אחי סיפר לי אחר כך שלילה זה היה בשבילו חוויה לא מהעולם הזה. הם התישבו, לקחו בידיהם את כוסות התה והחייל היפנה את מבטו הצידה – הוא לא רצה להיות כל הזמן תחת השגחה. זה לא עזר – אחי המשיך להביט בו. אז פתאום החייל סובב את ראשו בדיוק מול אחי ועיניהם נפגשו באותו גובה. הם למדו אחד את השני בהתרגשות ומתח.

כעבור כמה זמן שני בני אדם אלה לא יכלו יותר להישאר במצב לא מוגדר, משהוא התרכך במבטיהם ובפניהם, אפשר היה לראות איזה שהוא רמז של הרפיה. התחילו ללגום מהכוס את הנוזל החם והרגישו איך כל הגוף שלהם מגיב בהקלה. הם המשיכו ללגום ולהסתכל אחד בעיני השני והיה אפשר להבין שכל אחד מהם הוא אישיות נפרדת עם רקע כל כך שונה, נסיבות כל כך שונות ואי אפשר היה לדעת מה מתרחש במחשבותיהם. הנוזל החם הנעים, הפשיר את האוירה בחדר – הקור בחוץ, כל מה שהתרחש אז ברחוב, בסביבה, המלחמה נשאר מחוץ לחדר ושניים אלה העבירו את הלילה יחד ללא שנאה, ללא חשדנות.

בבוקר אחי התלווה לחייל והם צעדו ביחד ברחובות המסוכנים, עבור אחי, עד שהוא הגיע למינסרה – מקום עבודתו.

אחי נספה בשואה.

ערב יום השואה 2002.

ד"ר טייכר

רופא יהודי בבוריסלב אשר הציל את חיי ואפשר להניח כי גם רבים אחרים כמוני.

חובתי לספר על מעשיו האנושיים, הנועזים בתחום גטו בוריסלב בשנים 1942 – 1943. הזמנים קשים היו, הרעב והצפיפות היוו כר פורה למחלות מדבקות – במיוחד הטיפוס אשר קטל עשרות אנשים ביום. לפי החוק של השלטונות הגרמניים היתה חובה לאשפז כל אחד אשר חלה בטיפוס. "האישפוז" בבית החולים היהודי רק האיץ את הקץ של המסכנים שהגיעו לשם.

לרוע מזלי חליתי בטיפוס. חום מעל 40 מעלות, ללא הכרה, בדירה של חדר ומטבח ובה עוד 3 משפחות, סה"כ כ-10 אנשים. הנני מבקש לציין את התנהגות יתר האנשים אשר היו איתנו בדירה – סיכנו את חייהם ולא הלשינו לשלטונות על מחלתי ובמיוחד את הגבורה של דוקטור טייכר אשר חובתו היתה לאשפז אותי ללא כל דחיה!

זכור לי במיוחד הלילה בו חומי היה בשיאו, אימי על-יד מנסה להקל עלי ולהוריד את החום, התרופה היחידה אשר היתה ברשותה – פרוסות תפוחי-אדמה אשר היא שמה על המצח וזה באמת עזר במקצת – כמובן, החום בגוף לא השאיר להרבה זמן את תפחי-האדמה קרים ככה שהיה עליה במשך כל הלילה להחליף את הפרוסות לאחרות, טריות וקרות. ככה זה נמשך במשך לילה ויום ולילה – איני יודע כמה זמן.

הלילה האחרון נחרץ במיוחד בזכרוני עד היום הזה. היה לי כאב ראש נוראי ונביחות של כלב הגבירו את כאב הראש. קשה לתאר עד כמה הנביחות האלה הכאיבו – הכלב התאמץ בעקשנות לנבוח עד שקולו נעשה צרוד, כל נביחה וכל יללה הורגשה בראשי כמו מסמרים גדולים אותם מישוהו תוקע עם פטיש בראשי. הכלב המשיך והמשיך ואנוכי כל הזמן קיוויתי שזהו – וזה כבר נגמר אבל לא – הפסקה קטנה ועוד נביחות, עוד ועוד עד אין סוף. נזכרתי אז שנביחות כלב מלוות את המוות בסביבה שלי. הייתי בטוח שהנה הזמן שלי הגיע – מלאך המוות קורא לי וגם לזה הייתי מוכן – העיקר להשתחרר מהכאב הנוראי של המסמרים.

לקראת השחר הנביחות פסקו – הכלב עייף כנראה והוקל לי. נרדמתי לזמן מה. כשהתעוררתי היה שקט בחדר, עיני חזרו לחוריהן והתחלתי להבדיל בקווים וגוונים אשר נותקו מהרקע האפור של האויר בחדר האפל.

אימי ישבה בכסא על-ידי חצי רדומה מרוב עייפות, אבל מספיק ערה כדי להרגיש מיד שאני פקחתי את עיני. דבר ראשון שאלתי אותה על הכלב – מה קרה? איך זה שהוא הפסיק לנבוח? היא לא הבינה אותי – היא חשבה שאני מדבר לא לענין. הרי היה ידוע כי לא כלבים ולא חתולים לא כלום אשר זז לא היה בנמצא בגיטו זה כבר זמן ממושך; מה פתאום כלב? איזה כלב? גם אני לא הבנתי.

אחרית דבר - ביחד במקרה

24 איש חיו בתוך מחפרה בהרי הקרפטים במדרון הדרומי מזרחי במשך שנה אחת, בתקופות שונות; מיולי 1943 עד אוגוסט 1944, ראה הטבלה המצורפת בסוף.

הרצון העז לשרוד את השואה היה הגורם העיקרי אשר הכתיב לאנשים אלה לחיות ביחד ולהסתגל לאורח הקיום בתנאים מיוחדים אשר קשה למצוא דומים להם בטווח ההיסטוריה המוכרת לנו.

בכתיבה זו הנני מבקש לתאר במיוחד את היחסים הפנימיים והתנהגותם איש כלפי רעהו. קיום של קבוצת אנשים בתנאי מצוקה ובסתר דורש מערך לוגיסטי כמו בכל חברה אחרת, נאמר, מיני חברה. האנשים האלה חייבים היו להבטיח את כל הפונקציות המקובלות לחיים של יצור אנוש כגון; אמצעים כספיים להשגת מזון, שיטת אספקתו בתנאי מחתרת ממרחקים ובלילות, בסביבה עוינת ומסוכנת ביותר. הכנת האוכל – בישול, אפיה, חלוקתו בצורה צודקת (לא לעורר ויכוחים בין האנשים). היגיינה אישית – כביסה ותיקון הלבוש בתנאים אלה – ללא אפשרות לייבוש מחוץ למחפרה. אספקת מים מהנהר – סחיבתו במאמץ עצום בדליים במעלה המדרון התלול ולפעמים מכוסה קרח ואין ספור פעילויות יום יומיות אשר בתנאי חיים רגילים נעשות מבלי משים.

עד עתה קשה לי להזכר כיצד חולקו התפקידים בין האנשים וכל אחד קיבל עליו מעצמו את התפקיד אותו הוא מילא.

נתחיל מהכוח היוזם הראשוני – חונה, הרשלייב ומוניש. כנראה אנשים אלה היו די נבונים וידעו שאין עוד למה לצפות. היה ברור שהצבא האדום מתקדם מערבה, לאחר הניצחון בסטלינגרד והייתה זו שאלה של זמן עד לשיחרורם. הם החליטו לא לשבת בחיבוק ידיים ולקבל את הסדר הגרמנים עבורם אשר היה בטוח מכוון נגד היהודים.

בקיץ 1943 התחילו להתארגן במחנה קבוצות יהודים ובזמן העבודה ביער opaka התחילו לחפור מחפרות בתוך האדמה ועם הזמן לאגור ציוד, מזון ודברים שמשים אחרים. תוך כדי ההתארגנות היה צורך במימון ומכורך הנסיבות נוצר קשר עם אנשים מדרוהוביץ' מוכרים כמו אדה פלזן, אחותה גניה ליבר, המהנדס פרידלר הילל, קמרמן אברהם ואחרים. המרכיב החשוב ביותר במשימה היה מציאת המקום והופקד בידי מורדכה. מורדכה – פליט מכפר נידח בקרפטים הצליח להתברג ביחד עם פליטים אחרים למחנה בין היהודים המקומיים. לפני המלחמה היה מתפרנס מ"מסחר" זעיר – אספקת תוצרת כפר כמו ביצים, פירות יער ולפעמים פטריות לבוריסלב. הוא ידע את הדרך הכי קצרה ובטוחה שעברה ברכסי ההרים מהיער לעיר ובחזרה. אומנם המקום היה במרחק של 35 ק"מ מבוריסלב והעברת משאות בלילות בדרכים אלו ובחשכה לא הייתה פשוטה. בדיעבד התברר שבחירת מורדכה כמופקד על בחירת המקום הייתה מוצלחת.

בהתחלה חפרנו בקרבת המקום – "פיילוט" צברנו ניסיון, למדנו מטעויות וכבר באוגוסט 1943 עברנו למקום האמיתי המרוחק סמילנה. רוב האנשים שהיו במחנה ועבדו "רגיל" רצו להאריך את שהותם במחנה וזה היה גם לטובת הכלל. היה רצוי לקצר את זמן היותם ביער, אך גם בזה היה טמון סיכון. לפעמים הגרמנים עשו סלקציות בהפתעה והיו מוציאים גם אנשים מהעובדים הרגילים על מנת למלא את המכסה שלהם. מקרים כאלו קרו ב-15

אחרית דבר - ביחד במקרה

24 איש חיו בתוך מחפרה בהרי הקרפטים במדרון הדרומי מזרחי במשך שנה אחת, בתקופות שונות; מיולי 1943 עד אוגוסט 1944, ראה הטבלה המצורפת בסוף.

הרצון העז לשרוד את השואה היה הגורם העיקרי אשר הכתיב לאנשים אלה לחיות ביחד ולהסתגל לאורח הקיום בתנאים מיוחדים אשר קשה למצוא דומים להם בטווח ההיסטוריה המוכרת לנו.

בכתיבה זו הנני מבקש לתאר במיוחד את היחסים הפנימיים והתנהגותם איש כלפי רעהו. קיום של קבוצת אנשים בתנאי מצוקה ובסתר דורש מערך לוגיסטי כמו בכל חברה אחרת, נאמר, מיני חברה. האנשים האלה חייבים היו להבטיח את כל הפונקציות המקובלות לחיים של יצור אנוש כגון; אמצעים כספיים להשגת מזון, שיטת אספקתו בתנאי מחתרת ממרחקים ובלילות, בסביבה עוינת ומסוכנת ביותר. הכנת האוכל – בישול, אפיה, חלוקתו בצורה צודקת (לא לעורר ויכוחים בין האנשים). היגיינה אישית – כביסה ותיקון הלבוש בתנאים אלה – ללא אפשרות לייבוש מחוץ למחפרה. אספקת מים מהנהר – סחיבתו במאמץ עצום בדליים במעלה המדרון התלול ולפעמים מכוסה קרח ואין ספור פעילויות יום יומיות אשר בתנאי חיים רגילים נעשות מבלי משים.

עד עתה קשה לי להזכר כיצד חולקו התפקידים בין האנשים וכל אחד קיבל עליו מעצמו את התפקיד אותו הוא מילא.

נתחיל מהכוח היוזם הראשוני – חונה, הרשלייב ומוניש. כנראה אנשים אלה היו די נבונים וידעו שאין עוד למה לצפות. היה ברור שהצבא האדום מתקדם מערבה, לאחר הניצחון בסטלינגרד והייתה זו שאלה של זמן עד לשיחרורם. הם החליטו לא לשבת בחיבוק ידיים ולקבל את הסדר הגרמנים עבורם אשר היה בטוח מכוון נגד היהודים.

בקיץ 1943 התחילו להתארגן במחנה קבוצות יהודים ובזמן העבודה ביער opaka התחילו לחפור מחפרות בתוך האדמה ועם הזמן לאגור ציוד, מזון ודברים שמשים אחרים. תוך כדי ההתארגנות היה צורך במימון ומכורך הנסיבות נוצר קשר עם אנשים מדרוהוביץ' מוכרים כמו אדה פלזן, אחותה גניה ליבר, המהנדס פרידלר הילל, קמרמן אברהם ואחרים. המרכיב החשוב ביותר במשימה היה מציאת המקום והופקד בידי מורדכה. מורדכה – פליט מכפר נידח בקרפטים הצליח להתברג ביחד עם פליטים אחרים למחנה בין היהודים המקומיים. לפני המלחמה היה מתפרנס מ"מסחר" זעיר – אספקת תוצרת כפר כמו ביצים, פירות יער ולפעמים פטריות לבוריסלב. הוא ידע את הדרך הכי קצרה ובטוחה שעברה ברכסי ההרים מהיער לעיר ובחזרה. אומנם המקום היה במרחק של 35 ק"מ מבוריסלב והעברת משאות בלילות בדרכים אלו ובחשכה לא הייתה פשוטה. בדיעבד התברר שבחירת מורדכה כמופקד על בחירת המקום הייתה מוצלחת.

בהתחלה חפרנו בקרבת המקום – "פיילוט" צברנו ניסיון, למדנו מטעויות וכבר באוגוסט 1943 עברנו למקום האמיתי המרוחק סמילנה. רוב האנשים שהיו במחנה ועבדו "רגיל" רצו להאריך את שהותם במחנה וזה היה גם לטובת הכלל. היה רצוי לקצר את זמן היותם ביער, אך גם בזה היה טמון סיכון. לפעמים הגרמנים עשו סלקציות בהפתעה והיו מוציאים גם אנשים מהעובדים הרגילים על מנת למלא את המכסה שלהם. מקרים כאלו קרו ב-15

בפברואר 1943 וב- 13 באפריל 1944 האכלוס ביער התבצע בהדרגה לפי הנסיבות של כל אחד. כבר במחנה היו ברורים התפקידים העתידיים לבוא. האחיות אדה וגניה לקחו על עצמן את היעוץ בדבר סוגי מזון וביחד עם הרשלייב השתתפו בחישובים לגבי הכמויות ועלותן. אדה – האחראית על תיקוני לבוש ולבנים – דאגה לדברים קטנים אך חשובים כגון חוטים, מחטים ומספריים, גניה לעומת זאת התמחתה בבישול ועליה היה מוטל התפקיד של בחירת הציוד כגון תנורים, סירים, כפי בישול, גפרורים, מלח וכו', לוגיסטיקה לשמה. מפעם לפעם היינו מעבירים את המצרכים לסמילנה. קמרמן היה אחד הראשונים ולאחר מכן גם אני הצטרפתי אליו. פשוט לא יכולנו להשאר יותר במחנה בגלל בעיות בעבודה. בהדרגה המחפרת התמלאה אנשים ולקראת סוף שנת 1943 רובם היו בפנים. אספקת מזון והשלמת ציוד בוצעו כבר מהיער. האנשים אשר היה עליהם לצאת מחוץ ליער לא התעסקו בתחזוקה היומיומית של המקום. הם שמרו את כוחם למשימות החשובות. לעומת זאת יתר האנשים מצאו את עיסוקם כל אחד עפ"י יכולתו וכישרונו, מהנדס פרידלר היה שואב מים מהמעייין, פנחס היה מומחה לחטיבת עצים להסקה וגם היה אחראי לאפיית לחמניות זעירות כל יום יחד עם עוזרו שייע. פרידה, פפקה ולאחר מכן גם לילי, בחורות צעירות עזרו לאדה עם התיקונים וגם ניקיון הרצפות. מפעם לפעם היה מבצע של החלפת המזרונים (ענפי עצים רכים) אשר היו פרושים על דרגשים מעץ עגול בשתי קומות. היו גם ימים לניעור השמיכות. במבט לאחור נשאר רק להתפלא איך כל זה התנהל בשלום, בשלווה ובאחוזה בין כל האנשים עם סטיות קלות בלבד.

זכור לי מקרה אחד של "מעילה באמון" בתפקידים ע"י האופים פנחס ושייע. הם היו מייצרים 24 לחמניות במקום, 22 זאת אומרת, אחת נוספת לכל אחד מהם ביום. אני מבין אותם, היה קשה מאוד להתאפק מלעשות זאת. הרעב משבש את כל המרכיבים של התרבות. הרשלייב גילה על הדבר, והטיפול על ידו בפרשה היה ראוי לשבח. במקום לעשות משפט ראווה לפני כל החברים ולשבש את האווירה הקיימת הוא בחר בדרך הכי נכונה – הוא ביקש לדבר עם שני "הפושעים" ביחידות. רק אני הוכנסתי לסוד העניינים על ידי הרשלייב. לא יכולתי לשמוע מה בדיוק הוא אמר להם אבל ראיתי את תגובתם לאחר מכן. הם הרגישו נורא עם עצמם כאילו ביצעו מעשה פשע נתעב. הם הניחו שכולם יודעים על מעשם. כמובן שדברים כאלו לא חזרו על עצמם, פרט קטן זה רק מראה את רמת האנושיות שאנשים מסוגלים להגיע אליה אפילו בתנאים כאלו.

לאחר השחרור כל אחד הלך לדרכו אבל הקשר החם נשמר בין רוב האנשים. ב-1981 בחתונת בני הצעיר הצלחנו להצטלם 5 אנשים אשר גרו בסביבה, הייתה התרגשות בלפגוש אותם לאחר 36 שנים בנסיבות קצת שונות. כמובן קרו עוד הרבה מאוד דברים אבל מי יכול לתעד את הכול.

**רשימת האנשים אשר הסתתרו ביערות קרפטיים בסביבת
כפר סמולנה "smolna" גליציה מזרחית (לפי "א"ב)**

השם	הראשונים המייסדים יולי 1943	מצטרפים עד 13.4.44	הוגלו לפלשוב 13.4.44	מצטרפים לאחר 13.4.44	שחרור 7.8.44
1 אטינגר לאון				+	+
2 ארמל הרשלייב	+				+
3 בורגמן מורדכה	+				+
4 ברקנטל מוניש	+		+		נספה במחנה ריכוז
5 האופטמן אברהם	+				+
6 האופטמן זיגמונט	+				התאבד בתלייה 15.1.44
7 המרמן פרידה		+			+
8 וידמן יהושוע				+	+
9 וידמן לילה				+	+
10 זונטג פנחס	+				+
11 טייכמן אברהם (בומק)		+			+
12 ליבר גניה	+				+
13 לסט מוטיה	+		+		ניצל וחי בדטרויט
14 פלזן אדה	+				+
15 פלד עו"ד		+			9.8.44
16 פרידלר הלל (אינג')	+				+
17 צוקרברג פפקה		+			+
18 קהנה אברהם	+		+		ניצל וחי בורשה
19 קמרמן אברהם "פרעזעס"	+				10.8.44
20 קרטל אבא				+	+
21 קרטל חווה				+	+
22 קרטל אידה				+	+
23 רוזנר חונה	+		+		מת מאכילת יתר לאחר השחרור
24 רפפורט יהושוע (שיע)		+			+

הערות: מס' 20,21,22 אבא ושתי בנות; מס' 8,9 אבא ובת; מס' 12,14 אחיות;
מס' 5,13 בני דודים ("אחים"); מס' 11,24 הגיעו ביחד מדרוהוביץ'.

נערך ע"י מס' 5 2/5/2004.

תודות

* תודתי לכל משפחתי,

לאשתי,

לבני נתן, אשתו מירי, וילדיהם, תמר, אלון ואלה

על העידוד והתמיכה בכתיבת הספר.

* לפסיה קרס ידיתי אשר עזרה בעריכה, רב תודות.

* לאלה ולסטרה תודה על ההשתתפות בהוצאת הספר.

* תודה מיוחדת למהנדס אשר שולמן

על העידוד התמידי במהלך הכתיבה.

הוצאה לאור "סטודיו אפקט-טיב" בע"מ

רעננה, חנוכה תשס"ה 2004

